

**ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ**

**Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»**

**Соціально-економічна та правова
політика України: виклики сьогодення**

**Збірник матеріалів
III Всеукраїнської науково-практичної
конференції
(4 листопада 2025 року)**

Чернігів 2025

УДК 332:330.322.1

E45

Соціально-економічна та правова політика України: виклики сьогодення. Збірник – Чернігів: Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2025 – 207 с.

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту
(протокол № 4 від 28 листопада 2025 р.)

*За загальною редакцією
кандидата економічних наук, доцента
Положенцевої Катерини Леонідівни*

Редакційна колегія:

голова – Положенцева К.Л., к.е.н., доцент

члени редакційної колегії:

Голець В.В., к.і.н., доцент; Беззубко Л.В., д.н. з держ упр., проф.; Бантуш В.В., д.ю.н.; Попова Г.Ю., к.е.н., доцент; Ющенко І.М., к.псих.н., доцент; Ямпольський П.В., к.і.н.; Низовець О.М., к.псих.н.; Патлачук О.В., д.ю.н.; Ліхота О.В., к.е.н.; Рябченко М.С., к.ю.н.; Положенцев Д.В., старший викладач; Маклюк О.В., старший викладач; Захарчук І.В., старший викладач; Болдирева В.М., старший викладач; Кайманова Я.В., старший викладач; Акопов С.Е., старший викладач.

Статті надруковані в авторській редакції

Комп'ютерний макет Захарчук І.В.

Адреса редакції: 14000, Чернігів

вул. Промислова, 17

Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут «ВНЗ «МАУП»

Тел./факс (0462) 677-179

E-mail: maupchern@ukr.net

УкрІНТЕІ м. Київ

Посвідчення № 643 від 26 вересня 2025 р. Про реєстрацію проведення III Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «Соціально-економічна та правова політика України: виклики сьогодення»

© Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ЗМІСТ

Беззубко Л.В., Беззубко Б.І. Кар'єра в системі управління соціально-трудовими відносинами.....	6
Белік М.О. Мовні та культурні аспекти бізнес-комунікації в Китаї	15
Болдирева В.М., Владов Д.В. Перспективи вдосконалення законодавства України про майнові права подружжя	19
Голець В.В. Комунікативні стратегії в політичному менеджменті.....	24
Гончаренко О.Г. Поствоєнне відновлення України: роль публічного управління у розробці стратегій стійкого розвитку територій.....	28
Горбова Н., Дьоміна Т. Нова парадигма соціальної політики держави: напрями модернізації в Україні.....	35
Доній Н.Є., Ніщимна С.О. Філософія довіри до публічного сектору: Концептуальне підґрунтя.....	40
Захарчук І.В. Трансформація поняття «право на самооборону»: відповідь на гібридні загрози та кібератаки.	46
Захарчук І.В., Меркун А.А. Проблема зловживання правом вето в Раді Безпеки ООН: шляхи реформування в умовах кризи системи колективної безпеки...	50
Кайманова Я.В., Вандишева О.В. Копінг– стратегії цивільних осіб під час війни.....	53
Кайманова Я.В., Йотка А.В. Феномен залежності молоді від соцмереж та відеоігор.....	62
Кайманова Я.В., Ковальська К.О. Психологічна підтримка як інструмент формування резильєнтності у дітей під час війни.....	68
Кайманова Я.В., Репіна О.Л. Психологічні наслідки довготривалої травматизації.....	77

Кайманова Я.В., Хижняк Д.А. Психологічні механізми протидії дезінформації та вплив постійного споживання новин (doomscrolling) на психічне здоров'я.....	84
Лиса А.О., Коломієць Н.В. Індивідуалізація як одна з основних засад призначення покарання.....	90
Маклюк О.В., Беянінов А.І. Вплив рівня здоров'я населення на трудовий потенціал країни.....	98
Маклюк О.В., Корзаченко О.С. Вплив війни на рентабельність операційної діяльності підприємств Чернігівської області.....	106
Малахова Ю.В. Історичний контекст розвитку сторітелінгу як освітньої технології.....	116
Недогібченко С.А., Перепадя Д.О. Мовна ситуація в Гонконзі: політика «двомовності і тримовності» та її реалізація.....	121
Нехай В.В., Лавренюк К.О. Системне управління персоналом як чинник інноваційного розвитку Збройних Сил України	127
Перепадя Д.О. Аналіз особливостей перекладу українською мовою текстів у галузі психології.....	132
Положенцева К.Л., Гора Ю.О. Плагіат і фабрикація даних: як академічні порушення формують довіру до науки.....	139
Попова Г.Ю., Тетерук А.П. Методи прогнозування банкрутства компаній.....	143
Сагателян А.А., Коломієць Н.В. Види покарань та особливості виконання покарань у вигляді позбавлення волі у Республіці Польща.....	150
Сагателян Л.А., Коломієць Н.В. Митні органи країн ЄС.....	157
Самбор М.А. Протидія домашньому насильству: окремі проблеми дотримання прав і свобод людини та удосконалення правового регулювання.....	164

Слива А.О. Основні принципи дослідження державної ідентичності та вітальності нації	170
Сухіна А.О., Перепада Д.О. Аналіз фразеологічної системи сучасної китайської мови.....	175
Ямпонець П.В., Корзаченко О.С. Етичні аспекти штучного інтелекту і свідомості.....	183
Roya Mirtaleh Mirtalibova Problems of applying the case-law of the European Court of Human Rights to administrative proceedings.....	193

*Беззубко Л.В.,
д.держ. упр., проф.,
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Беззубко Б.І.,
к.держ. упр., доцент, Таврійський державний
агротехнологічний університет*

КАР'ЄРА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ

Постановка проблеми Актуальність дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку управління кар'єрою стає дедалі становиться важливим процесом на підприємстві. Інтереси працівників нерозривно пов'язані з долею компанії. Але, кожен має власні інтереси, цінності та мотиви. Тому управління кар'єрним зростанням персоналу в системі соціально-трудових відносин є важливим завданням кадрового менеджменту.

Незважаючи на наявність досліджень цієї проблеми у вітчизняних вчених (Лозовецька В.Т; Гриньова В. М., Новікова М.М., Небилиця О.А. та інш.) слід визначити, що проблема управління кар'єрним зростанням персоналу не до кінця вивчена в теоретичному плані, також має місце наявність невирішених питань у впровадженні її практичних аспектів на підприємствах. Це обумовило вибір **цілі** – дослідити розвиток теорії і практики управління кар'єрним зростанням персоналу підприємства.

Результати дослідження. Під кар'єрою розуміють успішне просування у тій чи іншій галузі (суспільної, службової, наукової, професійної) діяльності. Вона формується під впливом з бажання самої особи використовувати свої здібності, досвід. Існує зацікавленість компанії у підтримці цього працівника. Кар'єра є невід'ємною частиною життя кожної людини і займає важливе місце у її профілі потреб. Від того, наскільки людина змогла успішно реалізувати свою кар'єру, залежить і її загальний

добробут життя, оскільки кар'єра є платформою задоволення інших життєвих потреб. Ефективна кар'єра забезпечить працівнику матеріальне благополуччя, задовольнить психологічні потреби (потреба у самореалізації, розвитку, повазі, успіху і т.п.).

Планування кар'єри є індивідуальним процесом через те, що кожен працівник має свої особливості.

У дослідженні вчених компанії BetterUp [1], в якому брало участь близько 175 тис. чол., було виявлено, що одним із основних факторів задоволеності життям стала кар'єра як джерело щастя, яке створює відчуття контролю, прогресу, прихильності та значущості в організації

Робітники ставлять перед собою різні цілі при кар'єрному зростанні:

- професія (вид діяльності) або посада відповідали самооцінці і тому доставляли моральне задоволення;
- умови роботи посилювали можливості людини та розвивали їх;
- робота мала творчий характер і дозволяла досягти певного ступеня незалежності;
- праця добре оплачувалася або була б можливість отримувати великі побічні доходи;
- послідовну зміну занять протягом його трудового життя [1],

Можна виділити декілька класифікацій різних типів кар'єри (складено з урахуванням [2;3]):

1. Професійна кар'єра сприяє зростанню знань, умінь, навичок. Професійна кар'єра може йти за лінією спеціалізації поглиблення в одній, обраній на початку професійного шляху, лінії руху) або транспрофесіоналізації (оволодіння іншими областями людського досвіду, пов'язане, швидше, з розширенням інструментарію та областей діяльності).

2. Внутрішньоорганізаційна кар'єра пов'язується з траєкторією руху людини в компанії. Можливо виділити наступні її види:

- вертикальна кар'єра – посадове зростання (підйом у службовій ієрархії);

- горизонтальна кар'єра - здійснюється просування всередині підприємства, наприклад, роботи в різних підрозділах одного рівня ієрархії;

- доцентрова кар'єра – робітник входить до ядра управління, центру управлінських рішень, відбувається все більше включення його в процеси прийняття рішень;

- ступінчаста кар'єра – поєднання вертикальної і горизонтальної кар'єри.

Кар'єру спеціалізовану можливо охарактеризувати: конкретний працівнику процесі своєї професійної діяльності проходить різні стадії розвитку: навчання, прийом на роботу, професійне зростання, розвиток індивідуальних професійних здібностей, вихід на пенсію.

Для неспеціалізованої кар'єри характерно те, що співробітник один чи кілька разів змінює свою спеціальність чи професію.

У залежності від кількості займаних робочих місць виділяють кар'єру:

- стабільна - у робітника одна посада, одне робоче місце;

- динамічна – відбуваються постійні зміни робочих місць та посад.

Міжорганізаційна кар'єра характеризує кар'єрний шлях на різних посадах на різних підприємствах.

Внутрішньорганізаційна кар'єра характеризує кар'єрний шлях робітника в межах однієї організації.

1. В залежності від характеру змін у кар'єрі виділяють:

- владну кар'єру – змінюються владні повноваження під час роботи;

- кваліфікаційну кар'єру - професійне зростання;

- статусну кар'єру – підвищення рангу, присвоєння почесного звання;

- монетарну кар'єру – збільшення рівня оплати праці, пільг і т.п.

Під управлінням кар'єрним зростанням персоналу розуміють цілеспрямовану діяльність кадрової служби, яка спрямована на розвиток професійних здібностей людини, раціональне використання його потенціалу і можливостей на користь співробітника, так і на користь компанії.

Процес управління кар'єрним зростанням – це послідовність дій, які можуть бути зроблені для створення управлінського впливу. Можливо виділити етапи: встановлення мети управління кар'єрою персоналу; визначення механізмів для її планомірного здійснення. Цей процес має бути проведено на засадах науково-обґрунтованого концептуального підходу.

Серед сучасних теорій розвитку кар'єри слід виділити теорію Д. Сьюпера [4], яку він представив у вигляді "веселки життєвих кар'єр". Д. Сьюпер визначив поняття "кар'єра" в його найповнішому та найповнішому розумінні як послідовність і комбінацію ролей, що їх людина виконує протягом усього життя. У теорії Сьюпера стверджується, що найважливішою детермінантою професійного шляху людини є її уявлення про свою особистість - так звана "професійна "Я-концепція", яку кожна людина в житті втілює в серію кар'єрних рішень. Обрана професія і кар'єрні досягнення мають сильний вплив на загальну "Я-концепцію" і самооцінку. У міру розгортання кар'єри відбувається розвиток професійної "Я-концепції", яка досягає зрілості тільки в результаті достатнього професійного досвіду. Зазвичай на це йде від одного до десяти років роботи

При управлінні кар'єрним зростанням відбувається процес зіставлення потреб і вимог компанії (стратегії, цілей і планів) і потенціалу людини (її можливостей та здібностей). Він може супроводжуватися формуванням спеціальної програми професійного зростання.

Слід зазначити, що управлінням кар'єрним зростанням може бути заявлене в компанії, проте воно може носити формальний характер. Ознаками такої формальної системи можуть бути такі:

- не виконується робота з виявлення індивідуальних сильних якостей співробітника;
- не розширюються нові можливості для співробітників;
- не впливає на мотивацію співробітників у розвиток кар'єри.

Управління кар'єрним зростанням буде найбільш ефективним у наступних випадках:

- програми, включені в систему проводяться регулярно;
- заходи є відкритими для всіх співробітників;
- плани і програми динамічні, постійно оновлюються і коригуються.

Ефективне кар'єрне зростання персоналу необхідно розглядати як комплексний, організований вплив на процеси, пов'язані із людським капіталом (формуванням, розподілом, перерозподілом та використанням) з метою забезпечення задоволеності потреб компанії.

Такий процес передбачає вирішення наступних задач:

- 1) формування та вдосконалення виробничих здатностей, моделі поведінки робітника;
- 2) створення таких соціально-економічних та виробничо-технічних умов, які сприяють максимальному використанню можливостей робітника;
- 3) сприяє розвитку підприємства та робітника.

Комплексна системи управління кар'єрним зростанням персоналу на підприємстві повинна складатися із взаємозалежних цілей, функцій, методів, принципів, структур. Призначення даної системи управління повинно відповідати меті управління персоналом, але паралельно з цим вона має конкретну специфіку. Основними функціями, які будуть виконуватися при управлінні кар'єрним процесом будуть:

- аналіз наявних проблем у системі кар'єрного розвитку та прогнозування переміщень службовців на ключові керівні посади;
- планування заходів щодо розвитку працівників;

- формування умов для підвищення активності в кар'єрних устремліннях працівників, створення хороших умов для самостійного управління кар'єрою;

- вплив на кар'єрний розвиток кожного працівника; попередження і профілактика відхилень від запланованого;

- координація та узгодження дій різних ланок у системі управління індивідуальною кар'єрою;

- здійснення контролю за виконанням функцій з надання допомоги в кар'єрному розвитку та оцінка ефективності управління кар'єрним розвитком працівників.

Пропонуються здійснення наступних заходів на підприємстві:

1. Розробити відповідні заходи, які повинні мати комплексний характер і бути націлені на професійний розвиток усіх учасників трудового колективу без персоналізації окремих його елементів, так і адресний, що виражається в формуванні індивідуальному підходу до кожного робітника, створенні конкретної системи індивідуального стимулювання та заохочення працівників, які підвищують свій професійний рівень.

2. З метою удосконалення нормативно-правової бази доцільно розглянути питання запровадження Стандарт управління якістю підприємства в сфері людських ресурсів, основні положення якого можуть основою для визначення обсягу роботи з персоналом .

Ціллю Стандарту є підвищення конкурентоспроможності послуг за допомогою оптимізації управління людськими ресурсами;

- формування критеріїв та принципів взаємовідносин між керівниками та працівниками;

- запровадження стандартів корпоративної культури;

- підвищення зацікавленості працівників у результатах діяльності своїх підрозділів та компанії в цілому.

Стандарт повинен ґрунтуватися на принципах соціального партнерства, саморозвитку, стимулювання ініціативи

співробітників, залучення їх до впровадження передових технологій і форм роботи.

3. Відбір працівників

Пропонується внести невеликі зміни в систему відбору кандидатів на основі впровадження системі більш чітких критеріїв. Критеріїв відбору не повинно бути занадто багато. Інформацію щодо вимог до кандидатів на вакантну посаду необхідно структурувати, звести до єдиної систему критеріїв і вимог (професійних і особистісних) до майбутнього працівника. У співбесіду пропонується включити тестування на стресостійкість і комунікабельність, а всім кандидатам пропонується пройти систему тестів:

- на професійні знання за профілем діяльності.
- на психологічну стійкість;
- на вмотивованість до професійного розвитку;
- на наявність організаторських здібностей.

Перелік тестів для кожної посади буде різним.

4. Вдосконалення навчання робітників

Компанія повинна організувати процес безперервного професійного навчання працівників для досягнення таких цілей:

- ефективного використання наявного персоналу;
- навчання працівників новим функціям;
- кар'єрний і професійний розвиток робітників;
- формування резерву управлінських кадрів;
- удосконалення структури персоналу.

Плани розвитку кар'єри повинні:

- складатися кожним працівником;
- постійно оцінюватися і змінюватися у разі потреби.

Основними складовими вдосконалення є розробка програм оцінки рівня кар'єрного зростання персоналу. Розробка програми оцінювання рівня кар'єрного зростання персоналу повинна базуватися на визначенні комплексного показника, який характеризує процес розвитку кар'єри персоналу. Його визначення повинно бути базуватися на таксономічному методі, який дає можливість отримати загальну характеристику

досягнутої кар'єри персоналу по відношенню до її еталонного рівня.

Розробка індивідуальних кар'єрних стратегій дозволяє досягти таких позитивних наслідків (складено з урахуванням [5]):

- задоволення потреб персоналу в розвитку мотиваційного потенціалу, в тому числі в кар'єрному зростанні;
- підвищення конкурентоспроможності працівників та їхньої впевненості в собі;
- забезпечення стабільності поведінки працівників за рахунок формування системи їх планомірної ротації в межах підприємства;
- можливість планування кар'єрного розвитку співробітників з урахуванням як їх особистих інтересів, так і перспектив розвитку підприємства;
- можливість цільової підготовки до майбутньої професійної діяльності;
- позитивна стабільність кадрового складу, підтримання в ньому спадкоємності соціально значущих традицій, досвіду та ціннісних орієнтацій.

Перспективи досліджень. Таким чином, аналіз існуючих теоретичних підходів до поняття "кар'єра", сутності управління кар'єрним зростанням свідчить, що на сьогодні не існує єдиної думки щодо її змісту та сутності розглянутих категорій і понять, все це свідчить про необхідність здійснення подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. What is Career Coaching? 4 signs you need a career coach.
URL: www.betterup.com/blog/what-is-career-coaching.
2. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монограф. К.: ІТТО НАПН України. 2015. 279 с.

3. Мішина С. В., Мішин О.Ю. Економічна сутність поняття «кар'єра» *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 47. С. 155 –159.

4. Super D. E., Bahn M. Y. Occupational psychology. L. : Tavistock, 1971. 209 p.

5. Магась Г.А. Управління професійною кар'єрою як напрямок удосконалення мотивації персоналу у сфері охорони державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. №7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=598>.

*Белік М.О.,
викладач кафедри літературознавства
східної філології та перекладу,
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»*

МОВНІ ТА КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ БІЗНЕС-КОМУНІКАЦІЇ В КИТАЇ

У сучасному глобалізованому світі ефективна бізнес-комунікація неможлива без врахування мовних і культурних особливостей партнерів. Китай, як одна з провідних економічних держав світу, привертає значну увагу міжнародних компаній та інвесторів. Володіння китайською мовою та розуміння культурного контексту стає критично важливим для успішної взаємодії у бізнес-середовищі.

Китайська мова не лише передає інформацію, а й відображає культурні цінності, соціальні норми та традиції. Особливості комунікації, такі як ввічливість, використання непрямих форм вираження, повага до субординації та ієрархії, безпосередньо впливають на результати переговорів, прийняття рішень та формування довгострокових партнерських відносин. Метою дослідження є аналіз ключових мовних і культурних аспектів бізнес-комунікації в Китаї та визначення практичних рекомендацій для ефективної міжкультурної взаємодії.

Китайська мова характеризується рядом специфічних рис, які безпосередньо впливають на бізнес-комунікацію. Китайська є тональною мовою, де значення слова залежить від тону. Це створює потребу у високій точності вимови, оскільки невірне відтворення тону може призвести до непорозумінь або втрати сенсу у професійному контексті.

Китайська бізнес-комунікація часто відзначається непрямим стилем висловлювання. Важливу роль відіграють етикетні формули та дипломатичність мови. Наприклад, замість прямої відмови у переговорах використовують м'які формули, що дозволяють зберегти «обличчя» співрозмовника:

我们再考虑一下 (Wǒmen zài kǎolù yīxià) - Ми ще подумаємо над цим (непряма відмова).

这个建议值得讨论 (Zhège jiànyì zhídé tāolùn) - Цю пропозицію варто обговорити (ввічливий спосіб уникнути категоричної відповіді).

Також важливо враховувати лексичні особливості ділового спілкування. У корпоративному середовищі широко застосовуються специфічні терміни та сталі словосполучення, які можуть відрізнятися від повсякденної мови. Наприклад:

合同 (hétóng) - контракт,

市场份额 (shìchǎng fèn'è) - частка ринку,

项目管理 (xiàngmù guǎnlǐ) - управління проектом.

Окрім того, у письмовій комунікації китайська мова часто використовує офіційно-діловий стиль, що передбачає формальні звертання, ввічливі фрази і структурованість тексту. В електронних листах, контрактних документах та презентаціях акцент робиться на точність і чіткість, водночас мінімізуючи емоційний контекст. Наприклад:

尊敬的李先生 (Zūnjìng de Lǐ xiānshēng) - Шановний пане Лі (формальне звертання у листі),

请查收附件 (Qǐng cháchāoshù fùjiàn) - Будь ласка, ознайомтеся з доданим файлом.

Культурні особливості також відіграють ключову роль у формуванні ефективної бізнес-комунікації в Китаї. Навіть досконале знання мови не гарантує успіху без розуміння традиційних норм, соціальних цінностей та етикету. У китайській культурі велике значення має положення людини у структурі організації або суспільства. При спілкуванні з партнерами важливо дотримуватися правил ввічливості та звертатися до старших або керівників з формальними титулами. Концепція «обличчя» (面子, miànzi) визначає, що збереження гідності, репутації та соціального статусу співрозмовника є

критично важливим. Прямі критичні зауваження або публічне заперечення можуть призвести до втрати «обличчя» і погіршення ділових відносин, тому віддається перевага дипломатичним, непрямим формам висловлювання та м'якому підходу у вирішенні конфліктів.

Успіх бізнесу в Китаї значною мірою залежить від особистих зв'язків і взаємної довіри між партнерами, що відображає поняття 关系(guānxi). Це передбачає встановлення неформальних контактів, спільні обіди та церемоніальні заходи, які зміцнюють відносини. Велике значення мають також етикет і невербальні сигнали: жести, міміка, дистанція під час розмови, правила передачі візитних карток, які передаються і приймаються обома руками як знак поваги. Окрім того, китайська культура підкреслює важливість колективу над індивідуумом та довгострокове планування, що проявляється у прийнятті рішень, де враховуються інтереси всієї групи, а також у прагненні будувати стабільні партнерські відносини на роки. Отже, розуміння культурних чинників є необхідним для ефективної бізнес-комунікації в Китаї, дозволяє уникнути непорозумінь, будувати довіру та забезпечує успіх у переговорах, укладанні угод та веденні спільних проєктів.

Аналіз мовних та культурних аспектів бізнес-комунікації в Китаї демонструє, що ефективна взаємодія з китайськими партнерами потребує не лише володіння мовою, а й глибокого розуміння культурного контексту. Тональна система китайської мови, специфіка ділових термінів та офіційно-діловий стиль письмової комунікації визначають мовні рамки спілкування, тоді як культурні чинники, такі як субординація, концепція «обличчя» (miànzi), значення особистих зв'язків (guānxi), етикет та орієнтація на колектив, формують соціальний контекст ділових відносин.

Ігнорування будь-якого з цих елементів може призвести до непорозумінь, втрати довіри та зниження ефективності переговорів. Успішна бізнес-комунікація в Китаї потребує синтезу мовної компетентності та культурної чутливості, що

дозволяє налагоджувати довгострокові партнерські відносини, ефективно приймати рішення та забезпечувати взаємовигідну співпрацю. Отже, володіння китайською мовою у поєднанні з розумінням культурних норм є ключовим фактором для досягнення стабільного успіху в міжнародному бізнесі.

Список використаної літератури:

1. 工商管理类, 2025. URL: http://www.hzic.edu.cn/91/view_3936.html
2. 商业管理. URL: <https://baike.baidu.com/item>
3. 英语口语实训教程. URL: <https://baike.baidu.com/item/%>

Болдирева В.М.,
доцент МКА, ст. викладач кафедри «Правознавство»
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Владов Д.В.,
здобувач вищої освіти, групи ІНЗ-9-25-МІПр,
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО МАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Майнові права подружжя є одним із ключових інститутів сімейного права, що забезпечують баланс між приватними інтересами та стабільністю сімейних відносин. Сім'я, як первинний осередок суспільства, має не лише соціальне, а й економічне значення, тому питання правового регулювання власності подружжя залишаються одними з найактуальніших у сучасному правовому полі України.

Економічні, соціальні та цифрові трансформації, а також процеси євроінтеграції зумовлюють потребу у вдосконаленні законодавства з метою приведення у відповідність до сучасних реалій і міжнародних стандартів.

Метою даних тез є аналіз сучасного стану правового регулювання майнових прав подружжя в Україні та визначення напрямів його вдосконалення.

Відповідно до Конституції України, держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство і батьківство, що закріплено у статті 51 Конституції України [1]. Правове регулювання майнових відносин подружжя здійснюється переважно Сімейним кодексом України (далі — СК України), Цивільним кодексом України, а також підзаконними нормативно-правовими актами. СК України визначає правовий режим майна подружжя, встановлює правила його набуття, володіння, користування та розпорядження, а також порядок його поділу у

випадку розірвання шлюбу або припинення спільного проживання [2].

Згідно зі статтею 60 Сімейного кодексу України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, хто з них мав заробіток або інші доходи [2]. Ця норма встановлює презумпцію спільності майна, що є правовою гарантією захисту прав обох подружжя, у тому числі того, хто не мав самостійного заробітку, але здійснював домашню працю або доглядав за дітьми. Водночас стаття 57 СК України визначає перелік майна, що є особистою приватною власністю кожного з подружжя: набуте до шлюбу, отримане у спадщину або подароване, а також речі індивідуального користування [2].

Попри наявність розвиненого нормативного регулювання, чинний СК України не враховує сучасних соціально-економічних реалій, європейських підходів до врегулювання майнових відносин подружжя та практики застосування норм у випадках транснаціональних шлюбів. Зокрема, законодавство не повною мірою регламентує питання, пов'язані з управлінням спільним майном у період фактичного припинення шлюбних відносин без їх юридичного розірвання, режим майна, набутого під час спільного проживання без реєстрації шлюбу, а також розподіл майна, розташованого за межами України.

Крім того, недостатньо врегульованими залишаються й питання щодо правового статусу майнових прав інтелектуальної власності, корпоративних прав подружжя, а також спільних фінансових зобов'язань, таких як кредити чи іпотека.

Незважаючи на сформовану систему нормативного регулювання, у практиці виникає значна кількість спорів щодо правового режиму майна, його поділу, встановлення часток у спільній власності, а також тлумачення понять «спільна сумісна власність» та «особиста приватна власність» [3]. Можна підкреслити проблему недостатньої визначеності критеріїв оцінки внеску кожного з подружжя у формування або збільшення вартості майна, що породжує неоднозначність у

судовій практиці.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2023 року у справі № 686/20282/21[4] про перерозподіл спадкових часток наведено один із ключових прикладів, який підкреслює та водночас ставить під сумнів однозначність застосування презумпції спільної сумісної власності подружжя.

Постає неоднозначне питання: як діяти у випадку, коли майно, набуте під час шлюбу, входить до складу спадщини одного з подружжя — чи вважати його спільною сумісною власністю подружжя, чи визначати частки в режимі спільної часткової власності, і, відповідно, хто має право спадкувати ту чи іншу частину.

Поєднання презумпції спільності майна з нормами спадкового права часто породжує колізії та конфлікти у судовій практиці.

Сучасні дослідження українських науковців пропонують конкретні шляхи вдосконалення регулювання. Так, Фурса С.Я. та Фурса Є.І. аналізують іноземний досвід і пропонують деталізувати правовий режим спільної сумісної власності, включно з критеріями оцінки нематеріальних внесків та методиками визначення «істотного збільшення вартості» майна [3].

Слід наголосити на необхідності формалізації механізмів захисту нематеріальних внесків (догляд за дітьми, ведення господарства) через медіацію, компенсаційні та договірні механізми, що дозволить зменшити судові спори та підвищити соціальну справедливість при поділі майна. Аналогічно розглядається необхідність чіткого розмежування майна, використовуваного у підприємницькій діяльності, та сімейного майна з огляду на ризики банкрутства й податкових спорів.

Ще один напрям — удосконалення інституту шлюбного договору: дослідження останніх років показують, що для підвищення поширення цього інструменту необхідна не лише інформаційна кампанія, а і законодавче забезпечення гарантій справедливості умов договору, стандартизовані елементи

договорів і доступні процедури нотаріального оформлення.

З огляду на інтеграційні процеси України до ЄС, перспективним є гармонізація національного законодавства із європейськими стандартами, зокрема положеннями Регламенту ЄС № 2016/1103 від 24 червня 2016 року, який визначає юрисдикцію, застосовне право та порядок визнання рішень у справах щодо режиму майна подружжя [5].

На підставі аналізу сучасної літератури та судової практики можна виділити такі пріоритетні напрями удосконалення:

Уточнення термінологічного апарату СК України (визначення «істотного збільшення вартості», «значного внеску», «спільної часткової власності») — для уніфікації судової практики й зменшення кількості колізій;

Закріплення правового механізму визнання нематеріальних внесків (компенсації або перерахунку внесків у разі поділу майна), із методиками оцінки та процедурою доказування;

Законодавче врегулювання режиму майна у фактичних (незареєстрованих) сім'ях: встановлення чітких підстав визнання спільного майна та механізмів захисту прав такої категорії осіб;

Розвиток і популяризація інституту шлюбного договору з гарантуванням судового контролю за справедливістю умов та доступності процедур укладання;

Введення обов'язкових або рекомендованих процедур медіації в спорах про майно перед судовим розглядом з метою вирішення спорів позасудовими механізмами;

Поступова гармонізація окремих норм щодо колізійного регулювання та визнання іноземних рішень/угод у сфері майнових режимів під впливом європейської практики.

Отже, модернізація законодавства про майнові права подружжя має базуватися на принципах справедливості, рівності, прозорості та урахуванні сучасних соціально-економічних реалій. Такі зміни забезпечать зниження рівня судових спорів а також посилить захист економічно вразливої

сторони. Важливою є адаптація законодавства України відповідно до норм права Європейського союзу та подальше вдосконалення сімейного законодавства, що сприятиме зміцненню інституту сім'ї, стабільності сімейних відносин і підвищенню рівня правової культури суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Режим спільної сумісної власності подружжя на майно в Україні: необхідність запозичення іноземного досвіду // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2023. – № 4. – С. 250–257. – Режим доступу: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/53.pdf>

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 04.07.2023 у справі № 686/20282/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112406152>

5. Regulation (EU) 2016/1103 of the Council of 24 June 2016 on jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes : Official Journal of the European Union — 2016. — L 186/1. — URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/1103/oj/eng>

*Голець В.В.,
кандидат історичних наук, доцент, директор
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

У сучасному світі політична діяльність неможлива без ефективної комунікації. Саме тому одним із ключових інструментів політичного менеджменту є Public Relations (PR) - система управління комунікацією між політичною силою або лідером і суспільством з метою формування позитивного іміджу, підтримки довіри та досягнення політичних цілей. PR базується на принципах публічності, довіри, системності, двосторонньої комунікації, правдивості та адаптивності. У політичному контексті ці принципи реалізуються через формування позитивного образу кандидата, просування політичних програм, мобілізацію виборців та вплив на громадську думку [1].

Особливості PR-Технологій. Особливе місце в політичному PR займають технології, які дозволяють досягати ефекту впливу на масову свідомість. До них належать іміджмейкінг, меседжинг, спічрайтинг, організація публічних заходів, робота зі ЗМІ, антикризовий PR та активна присутність у соціальних мережах. Усе це допомагає сформувати цілісну комунікаційну стратегію. Сучасні політичні кампанії дедалі частіше включають також маніпулятивні прийоми, як-от фреймінг (подача інформації у вигідному контексті), емоційне апелювання, створення образу ворога, використання соціальних міфів і символіки. Важливою платформою впливу стають

соціальні мережі, де формуються тренди, поширюються відео та створюється прямий контакт з виборцем, особливо молоддю.

«Чорний», «сірий» і «білий» PR. Залежно від етичності методів виділяють три основні типи PR: «білий», «сірий» і «чорний». Білий PR є прозорим, відкритим і базується на правдивій інформації, що подається від імені реального джерела. Його прикладом є офіційна передвиборча кампанія, що включає чітку програму, звіти та діалог з громадськістю. Сірий PR — це гібрид правди і маніпуляції, де інформація може бути достовірною, але подається з акцентом, що змінює її сприйняття; часто джерело залишається анонімним. Чорний PR, навпаки, ґрунтується на брехні, перекручених фактах, плітках, фейкових новинах, дискредитації опонентів і створенні негативних міфів. Він активно використовує бот-мережі, фейкові розслідування, інсинуації та навіть deepfake-технології.

Аналіз успішних та провальних PR-стратегій. Успішні PR-кампанії відрізняються системністю, інноваційністю та здатністю говорити зі своїм виборцем його мовою. Прикладом такої стратегії може бути кампанія Барака Обами, яка базувалась на ефективному використанні соціальних мереж, харизмі кандидата та потужних меседжах, як-от «Yes, we can». Інший приклад — Володимир Зеленський, який зумів об'єднати образ телегероя з політичною програмою, запропонувати нову комунікацію без зайвого пафосу та активізувати молодь через діджитальні канали. Натомість провальні кампанії демонструють відсутність емоційного контакту, надмірну ставку на раціональність або неспроможність реагувати на кризи. Так, Гіллари Клінтон прогнала Трампу, зокрема, через нестачу харизми та дистанційність, а Віктор Янукович, особливо в

період Майдану, виявився неготовим до комунікаційних викликів, що призвело до його політичного краху.

Усі згадані процеси нерозривно пов'язані з такими поняттями, як маніпулювання, соціальні міфи, пропаганда та соціальні мережі. Маніпулювання - це прихований вплив на свідомість для досягнення вигідних рішень, який часто використовується в сірому й чорному PR. Соціальні міфи - спрощені символічні уявлення, що базуються на стереотипах, архетипах або історичних паралелях, слугують потужним засобом формування колективної ідентичності. Пропаганда - цілеспрямоване поширення односторонніх ідей, здебільшого політизованого характеру. А соціальні мережі, як інструмент, стали сьогодні головним майданчиком для реалізації всіх форм PR - від білого до чорного - з миттєвим ефектом поширення і зворотного зв'язку [2, с. 160-162].

Таким чином, PR став не просто інструментом політичної боротьби, а цілою системою керування суспільною свідомістю. Політичний менеджмент потребує глибокого розуміння комунікативних стратегій і здатності балансувати між етикою та ефективністю. Для майбутніх політологів та фахівців з публічного адміністрування надзвичайно важливо вміти не лише створювати PR-кампанії, але й критично аналізувати чужі, виявляючи маніпулятивні техніки та розуміючи їхній вплив на демократію та вміти планувати та реалізовувати контрпропагандистські кампанії, особливої актуальності це набуває в часи «гібридних воєн» та потребує свого ґрунтовного дослідження.

Список використаної літератури

1. Паблік рілейшнз // Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська

енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. Т. 4: Н-П. 720 с.

2. Курбан О.В. PR у маркетингових комунікаціях: [Навчальний посібник] / О.В.Курбан. К.: Кондор-Видавництво, 2014. 246 с.

*Гончаренко О.Г.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарна академія України*

ПОСТВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЙ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні руйнування інфраструктури, поглиблення соціально-економічних дисбалансів та трансформацію системи державного управління. У цих умовах поствоєнне відновлення держави постає не лише як технічне чи фінансове завдання, а як комплексний суспільно-управлінський процес, що потребує науково обґрунтованих підходів та ефективних управлінських рішень. Головною проблемою є необхідність розробки нової моделі розвитку, яка виходила б за рамки традиційного відтворення довоєнного стану та орієнтувалася на інноваційність, сталість і безпеку.

Актуальність проблеми посилюється тим, що відновлення має враховувати нові глобальні виклики, такі як зміна клімату, цифрова трансформація, зростання геополітичної нестабільності, міграційні процеси та зміна просторової структури розвитку територій. Тому формування ефективної системи публічного управління у сфері повоєнної відбудови потребує переосмислення стратегічних підходів до планування, управління ресурсами та залучення зацікавлених сторін [1].

З огляду на це, дослідження повоєнної відбудови має як науковий, так і практичний зміст. З наукового погляду воно спрямоване на теоретичне обґрунтування принципів сталого розвитку, моделей публічного управління, методів стратегічного планування та використання цифрових інструментів у відбудові територій. З практичного боку — на формування ефективних механізмів управління, інституційних спроможностей громад,

розвитку партнерств та впровадження інновацій, здатних забезпечити відновлення та модернізацію країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях вітчизняних вчених питання повоєнного відновлення розглядаються у взаємозв'язку зі сталим розвитком, публічним управлінням та цифровою трансформацією. Українські науковці акцентують увагу на інституційній спроможності громад, розвитку децентралізації, удосконаленні механізмів стратегічного планування та залученні стейкхолдерів до прийняття рішень.

Міжнародні аналітичні звіти та публікації (OECD, ЄС, Світовий банк, ООН) підкреслюють важливість принципів сталості, екологічної безпеки, інклюзивності та цифровізації під час відбудови. Попри наявні напрацювання, недостатньо дослідженими залишаються питання інтеграції сучасних цифрових інструментів, вимірювання ефективності управлінських рішень та довгострокового просторового планування. Це визначає потребу подальших наукових досліджень і практичних рішень у сфері стратегічного управління повоєнним розвитком України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Повоєнне відновлення України є одним із ключових національних пріоритетів, що потребує комплексного, системного та стратегічного підходу.

Постановка завдання є визначення підходів до формування ефективної моделі публічного управління для повоєнного відновлення України. Для досягнення мети необхідно: уточнити ключові принципи відбудови, визначити роль цифровізації та інституційної взаємодії, а також сформулювати практичні рекомендації щодо впровадження сучасних управлінських підходів у процесі відновлення території.

Виклад основного матеріалу. Масштаб руйнувань, демографічні зміни, економічні виклики та необхідність модернізації державного управління формують нові вимоги до

планування розвитку територій. У цьому контексті особливого значення набуває роль публічного управління, яке визначає напрями, механізми та інструменти реалізації стратегії стійкого розвитку.

Стратегія повоєнної відбудови не може обмежуватися відновленням довоєнної інфраструктури. Натомість вона має передбачати створення нової моделі розвитку, що відповідатиме сучасним стандартам управління, безпеки та сталості. У цьому контексті ключовими стають такі принципи:

1. Принцип сталості (sustainability). Передбачає відбудову інфраструктури та соціально-економічних систем таким чином, щоб забезпечити довготривалий розвиток територій, оптимальне використання ресурсів і збереження можливостей для майбутніх поколінь. Його структура включає три взаємопов'язані складові: економічну стійкість (створення робочих місць, підвищення інвестиційної привабливості, модернізація економіки); соціальну стійкість (рівний доступ до послуг, підтримка та відновлення громад, посилення соціальної єдності); екологічну стійкість (раціональне використання природних ресурсів, мінімізація негативного впливу на довкілля, впровадження екологічних стандартів).

2. Принцип інклюзивності. Передбачає залучення до процесів прийняття рішень усіх стейкхолдерів: держави, бізнесу, міжнародних партнерів, громад, експертного та академічного середовища. Особливу увагу приділяється: внутрішньо переміщеним особам, ветеранам, людям з інвалідністю, уразливим групам населення. Це забезпечує справедливість, легітимність та соціальну згуртованість процесу відновлення.

3. Принцип цифрової трансформації. Передбачає використання цифрових платформ, аналітики даних, GIS-технологій, електронного врядування та смарт-систем управління міським простором. Цифровізація дозволяє забезпечити прозорість рішень, ефективно розподіляти ресурси, проводити моніторинг відбудови в реальному часі, мінімізувати корупційні ризики.

4. Принцип екологічної відповідальності. Спрямований на відновлення територій з урахуванням екологічних ризиків, відновлення ґрунтів, водних ресурсів, рекультивацію пошкоджених територій. Він включає: застосування енергоефективних технологій, зелений будівельний стандарт, розвиток відновлюваної енергетики, адаптацію до змін клімату.

5. Принцип безпеки (human & territorial security). У процесі відбудови першочергово враховуються питання фізичної, соціальної, енергетичної та економічної безпеки громадян. Це включає: розмінування територій, створення безпечного громадського простору, розвиток оборонної інфраструктури, енергетичну незалежність та диверсифікацію джерел постачання.

Використання цих принципів дозволяє перейти від концепції «повернення до того, як було» до моделі інноваційної модернізованої держави, здатної забезпечити високу якість життя, конкурентоспроможність та безпеку. Поствоєнне відновлення має бути не реакцією на руйнування, а каталізатором нового етапу розвитку України [3, 235]. Розробка довгострокових стратегій поствоєнного розвитку передбачає формування комплексного підходу, який ґрунтується на оцінці різних аспектів функціонування територій. Такі стратегії мають враховувати інституційні, соціальні, економічні та екологічні чинники, оскільки саме їх взаємодія визначає стабільність і потенціал розвитку регіону у майбутньому (табл 1.).

Інституційні чинники визначають якість управлінських рішень, а відтак — швидкість та ефективність процесів відновлення. Соціальні чинники формують якість життя населення, що є основою сталого функціонування територіальних громад. Економічні чинники забезпечують самодостатність, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість регіону. Екологічні чинники відповідають за безпеку середовища та життєздатність територій у довгостроковій перспективі [2, с. 176].

Таблиця 1. Довгострокові стратегії розвитку територій:
зміст та значення ключових чинників

Назва чинника	Прояв	Характер прояву
Інституційні чинники	Механізми управління, нормативно-правові засади, структурні можливості органів влади і рівень їхньої спроможності реалізувати політику розвитку.	<ul style="list-style-type: none"> • ефективність системи публічного управління та місцевого самоврядування; • наявність інституційних механізмів координації між державою, бізнесом та громадою; • прозорість, підзвітність і антикорупційні процедури; • здатність органів влади використовувати аналітичні дані та цифрові інструменти.
Соціальні чинники	Стан людського та соціального капіталу території	<ul style="list-style-type: none"> • демографічні тенденції, міграційні процеси, повернення населення; • доступ до освіти, медицини, соціальних сервісів; • рівень соціальної згуртованості, довіри та громадянської участі; • потреби ветеранів, ВПО та вразливих груп
Економічні чинники	Ресурсний, інвестиційний та інноваційний потенціал території	<ul style="list-style-type: none"> • структура економіки та рівень її диверсифікації; • доступ до фінансових ресурсів та міжнародної підтримки; • розвиток підприємництва та інноваційної інфраструктури; • рівень зайнятості, логістика та транспортна доступність
Екологічні чинники	Стан природного середовища та екологічні ризики території.	<ul style="list-style-type: none"> • рівень забруднення, деградації земель, пошкодження екосистем; • доступ до водних, земельних і енергетичних ресурсів; • впровадження систем відновлюваної енергетики та енергоефективності; • адаптація до зміни клімату та екологічні стандарти реконструкції.

Довгострокові стратегії повоєнного розвитку не можуть ґрунтуватися виключно на відновленні інфраструктури. Вони мають формувати нову модель територіального управління, у якій комплексне врахування інституційних, соціальних, економічних та екологічних чинників забезпечуватиме стійкість, адаптивність і розвиток громад у майбутньому. Саме збалансування цих компонентів стає основою сучасного стратегічного бачення відновлення України.

Важливу роль у цьому процесі відіграє децентралізація, яка забезпечує гнучкість управлінських рішень, наближення публічних послуг до громадян і сприяє ефективному використанню ресурсів. Залучення громадськості, бізнесу та міжнародних партнерів до планування відбудови посилює демократичність прийняття рішень і формує механізми спільної відповідальності за результат.

Публічне управління повинно створювати інституційні умови для впровадження сучасних інструментів стратегічного планування, зокрема цифрових платформ моніторингу, геоінформаційних систем, аналітики ризиків та оцінки ресурсного потенціалу територій. Важливим аспектом є також інтеграція міжнародних стандартів — зокрема підходів ЄС до зеленого переходу, енергоефективності та просторового планування [4, с.183].

Отже, роль публічного управління у повоєнній відбудові України полягає не лише у відновленні зруйнованих об'єктів, а й у побудові нової моделі сталого розвитку територій. Ефективне стратегічне управління сприятиме формуванню конкурентоспроможних, безпечних, інноваційних і соціально орієнтованих громад, здатних функціонувати в умовах глобальних викликів і забезпечувати високий рівень якості життя населення.

Висновки. Повоєнне відновлення України потребує переходу від традиційних підходів реконструкції до формування сучасної моделі сталого розвитку територій. Застосування принципів сталості, інклюзивності, цифрової трансформації,

екологічної відповідальності та безпеки створює основу для модернізації державного управління та розвитку конкурентоспроможних, безпечних і стійких громад. Децентралізація та залучення громад, бізнесу й міжнародних партнерів підсилюють ефективність управління та підвищують результативність процесів відбудови.

Використання цифрових технологій, міжнародних стандартів та екологічних підходів забезпечить прозорість, ефективність і довгострокову життєздатність територій. Таким чином, повоєнне відновлення має стати не лише процесом ліквідації наслідків руйнувань, а каталізатором глибокої трансформації держави на шляху до стійкого, безпечного й інноваційного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

2. Бабаєв В.М. Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку: монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 238 с.

3. Відбудова України: принципи та політика. За ред. Городніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. CEPR. Паризький звіт 1. 2022. 508 с

4. Домбровська С.М., Лукиша Р.Т., Помаза-Пономаренко А.Л. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків : монографія. Харків: НУЦЗ України, 2018. 216 с.

*Горбова Н.,
к.п.н., доцент кафедри менеджменту та публічного
адміністрування,
Дьоміна Т.,
здобувач вищої освіти,
спеціальність «Публічне управління та адміністрування»
Таврійського державного агротехнологічного
університету ім. Д.Моторного*

НОВА ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Соціальна політика є одним із ключових чинників забезпечення стабільності, справедливості та конкурентоспроможності сучасної держави. В умовах глибоких трансформаційних процесів, пов'язаних із агресією РФ, внутрішніми реформами та євроінтеграційними прагненнями України, питання ефективності соціальної політики набуває критично важливого значення.

Загальна проблема полягає у невідповідності існуючих інституційних механізмів, фінансових інструментів та змісту державної соціальної політики сучасним викликам та довгостроковим потребам суспільства. Ця проблема безпосередньо пов'язана з вирішенням низки важливих завдань, які автор розділяє на дві групи: наукові завдання: розробка концептуальних підходів до побудови соціальної держави в умовах нестабільності, дослідження взаємозв'язку між соціальною політикою та економічним зростанням, моделювання наслідків соціальних реформ; практичні завдання: подолання бідності, адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО), реформування пенсійної системи та системи охорони здоров'я, забезпечення соціального захисту ветеранів та їхніх сімей, створення умов для активної старіння та соціальної інклюзії.

Проблематика вдосконалення соціальної політики в Україні є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у її розвиток зробили такі дослідники та інституції, як: Н. В. Анісімова, Я. Б. Жаліло, О. М. Шевяков, С. В. Москвін, а також аналітичні центри – Разумковський центр, Український інститут майбутнього, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи.

У публікаціях останніх років започатковано розв'язання проблеми через аналіз наслідків воєнного стану - дослідження масових потоків ВПО, руйнування соціальної інфраструктури, зростання рівня бідності та проблем психологічного здоров'я нації, оцінку ходу соціальних реформ - критичний аналіз реформи децентралізації у соціальній сфері, впровадження медичної реформи "Схвалено громадянами", ефективності програми "Є-Підтримка", євроінтеграційний вектор - дослідження необхідності адаптації українського законодавства до соціальних стандартів ЄС, зокрема у сфері праці, охорони здоров'я та соціального діалогу, прогнозування демографічних тенденцій - аналіз наслідків депопуляції, старіння населення та міграційних потоків для довгострокової стійкості соціальної системи.

Ці дослідження формують міцну теоретичну та емпіричну базу для подальшої роботи. Однак вони часто носять фрагментарний характер, акцентуючи увагу на окремих аспектах проблеми, тоді як комплексний підхід до її вирішення залишається недостатньо розробленим.

Незважаючи на значний обсяг накопичених знань, невіршеними залишаються такі ключові частини загальної проблеми, щодо відсутності цілісного бачення соціальної політики як складової національної безпеки та економічного розвитку, а не лише як сфери витрат; недостатня ефективність та цілеспрямованість соціальних виплат, тому що існуюча система часто не досягає найвразливіших верств населення через бюрократичні бар'єри та застарілі критерії оцінки потреб; недосконалість механізмів фінансування соціальної сфери у

зв'язку з бюджетними обмеженнями, корупцією та неефективним використанням коштів; низька адаптивність соціальних служб до нових викликів, таких як масові міграції, психологічні травми населення, необхідність реінтеграції ветеранів; недостатній розвиток соціального партнерства між державою, приватним сектором та громадськими організаціями. Саме цим не вирішеним аспектам присвячена дана доповідь.

Метою даного дослідження є системний аналіз сучасного стану державної соціальної політики в Україні та розробка на його основі комплексного підходу до її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного аналізу пропонуються наступні шляхи вдосконалення державної соціальної політики в Україні:

1. Перехід від патерналізму до політики соціальних інвестицій, що визначає переорієнтацію бюджетних витрат, тобто ввести фінансування не просто виплат, а програм, що підвищують людський капітал – доступна якісна освіта, охорона здоров'я, професійне навчання та перепідготовка; стимулювання зайнятості - розвиток програми "ЄПідтримка", підтримка малого та середнього бізнесу, створення умов для легалізації праці, розвиток цифрових навичок.

2. Впровадження принципу цілеспрямованості та адресності соціальної допомоги. Для цього автор рекомендує створення єдиного соціального реєстру, який консолідує інформацію про доходи та майно громадян для точної ідентифікації потребуючих. До осіб, які потребують соціальної допомоги, держава вводить застосування методів тестування майнового стану (заміна категорійних пільг на адресну допомогу тим, хто дійсно її потребує). Паралельно потрібно вводити децентралізацію надання соціальних послуг (надання більшої автономії та ресурсів органам місцевого самоврядування для гнучкого реагування на місцеві потреби).

3. Розвиток інституційного потенціалу та подолання корупції, шляхом цифровізації соціальних сервісів, а саме максимальний перехід послуг в онлайн-формат ("Дія"), що

знизить корупційні ризики та підвищить доступність. Але, це можливо шляхом підвищення кваліфікації соціальних працівників, впровадження сучасних стандартів роботи, навчання методам соціальної роботи з урахуванням воєнного часу (робота з ПТСР) та запровадження прозорих механізмів моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм.

4. Активізація соціального партнерства шляхом створення стимулів для приватного сектора, податкові пільги для компаній, що інвестують у соціальну інфраструктуру, корпоративні програми соціального захисту, підтримка громадських ініціатив та волонтерського руху, офіційне визнання їх ролі та залучення до прийняття рішень на місцевому та національному рівнях.

5. Інтеграція євроінтеграційних вимог у національну соціальну політику, активізуючи участь у європейських соціальних програмах, максимальне використання можливостей фондів ЄС для модернізації соціальної сфери.

Таким чином, актуальність теми вдосконалення державної соціальної політики в Україні зумовлена потребою адаптації соціальної системи до нових реалій — воєнних, економічних і демографічних. Держава має знайти баланс між підтримкою найбільш вразливих категорій населення та стимулюванням економічної активності громадян. Соціальна політика повинна не лише забезпечувати мінімальні стандарти життя, а й створювати умови для розвитку людського потенціалу, підвищення добробуту та соціальної справедливості. Саме це стане запорукою відновлення й сталого розвитку України в післявоєнний період.

Перелік використаних джерел:

1. Анісімова Н. В. Соціальна політика в Україні: виклики воєнного стану та шляхи трансформації [Електронний ресурс] / Н. В. Анісімова // Економіка та суспільство. – 2023. – № 52.
2. Жаліло Я. Б. Фінансові основи соціальної політики в умовах воєнного стану та на перспективу відбудови / Я. Б.

Жаліло // Вісник Національного інституту стратегічних досліджень. – 2022. – № 3. – С. 45–52.

3. Москвін С. В. Децентралізація як інструмент вдосконалення надання соціальних послуг: досягнення та виклики / С. В. Москвін, О. І. Петренко // Український соціум. – 2021. – № 4 (79). – С. 78–95.

4. Соціальний захист в Україні в умовах війни: оцінка потреб та механізми підтримки: аналітичний звіт / [за ред. С. В. Москвіна]. – Київ : Український інститут майбутнього, 2023. – 120 с.

5. Socio-economic Aspect of Territorial Organization of Power Zagorsky, V., Rahimov, F., Horbova, N., Pershko, L., Mihus, I. Economic Affairs (New Delhi), 2023, 68(3), с. 1555–1564

6. Федірко О. В. Євроінтеграційний вектор соціальної політики України: виклики та імплементаційні завдання / О. В. Федірко // Держава та регіони. Серія: Право. – 2023. – № 1 (79). – С. 60–65.

7. Шевяков О. М. Державна соціальна політика: від компенсацій до інвестицій у людський капітал / О. М. Шевяков // Економіка та держава. – 2022. – № 5. – С. 12–17.

8. Bielialov T. Post-War Recovery and Social Policy: International Lessons for Ukraine / T. Bielialov // Policy Paper. – 2023. – No. 12. – 25 p.

*Доній Н.Є.,
д.філос.н., професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України*
*Ніцимна С.О.,
д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного та
конституційного права,
Пенітенціарна академія України*

ФІЛОСОФІЯ ДОВІРИ ДО ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ

У сучасних умовах глобальних соціальних викликів і трансформацій державного управління питання взаємовідносин щодо сектору публічної влади набуває ключового значення. Публічний сектор існує як система взаємодії між державою і громадянами, а ефективність цієї взаємодії визначається рівнем довіри до владних інституцій, процедур, рішень і до самої ідеї публічної влади. Довіра до публічної влади – центральне поняття в політичній науці та соціальних дослідженнях: воно впливає на легітимність режиму, ефективність політики, виконання законів і суспільну згуртованість. Ще з часів Дж. Лока науковці стверджували, що довіра є зв'язком суспільства або мастилом для соціальних відносин. Водночас, цілком зрозуміло що після 2010-х і особливо в умовах пандемії та війни питання динаміки й рівня довіри набули додаткової значущості, підтвердженням чого є численні соціологічні дослідження і аналітичні звіти (див., напр., рис.1). Відтак, дослідження феномену довіри до публічного сектору крізь призму філософсько-правового підходу є надзвичайно важливим для розуміння того, як формуються легітимність, соціальна згуртованість та демократична стійкість держави.

Довіра проблематизується та концептуалізується в багатьох наукових дисциплінах найрізноманітнішими

способами. Досліджуючи публікації щодо довіри до публічного сектору можемо констатувати: деякі автори емпірично показують, як довіра покращує соціальну безпеку, тоді як інші зосереджуються на негативних суспільних наслідках довіри. Водночас, у сфері політології та державному управлінні загалом довіра є феноменом, роль якого оскаржується. Такі автори, як П. Розанваллон, стверджують, що демократія включає механізми, що виникають з недовіри до тих, хто при владі, тоді як інші показують позитивний вплив довіри до уряду [2]. Однак, однозначно можна вести мову, що протягом останніх десятиліть дослідження довіри та недовіри займають більш нюансований погляд і часто ідеї з різних дисциплін інтегруються, щоб відобразити багатий зміст обох понять.

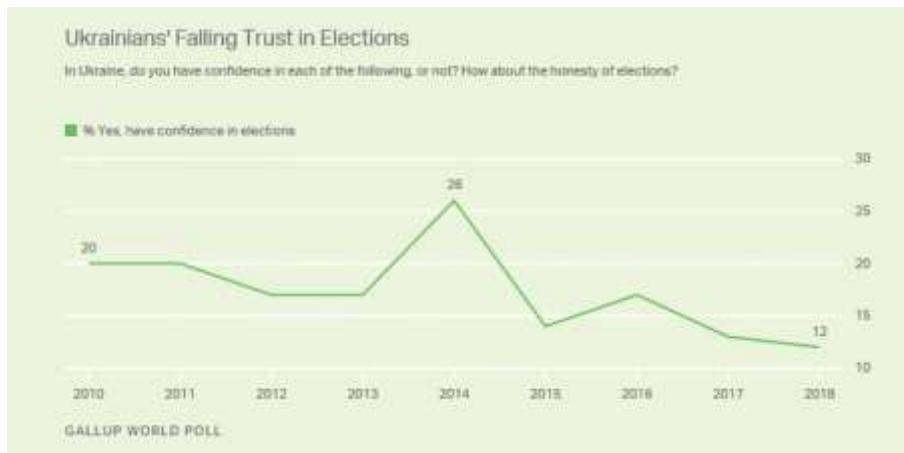

Рис.1. Довіра українських виборців до чесності виборів (згідно досліджень американського Інституту суспільної думки (Gallup)¹.

¹ World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government.

https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=World-Low%25209%2525%2520of%2520Ukrainians%2520Confident%2520in%2520Government

Серед закордонних дослідників довіри як феномену соціального простору варто назвати Р. Гардіні, Дж. Госкінга, Н. Луманна, П. Норріса, Д. Шефера, Р. Патнема, Б. Ротстайна, М. Уоррена, Ф. Фукуяму та ін. Серед українських дослідників тему довіри до публічної влади досліджували О. Балакірева, Д. Дмитрук, Є. Головаха, Н. Паніна, І. Ларкіна, О. Палагнюк, А. Ручка.

Вклад основного матеріалу дослідження. Дж. Госкінг, автор книги «Довіра. Історія» виокремлює декілька сенсів слова «довіра»: 1) почуття, за якого вона дає відчуття захисту та захищеності; 2) позиція – поведінка, яку людина демонструє щодо інших людей та соціального простору з його складовими; 3) ставлення (довіра проявляється як ставлення до інших) [цит. за 5]. В контексті взаємодії «індивід – публічний сектор» усі три сенси присутні та складають підґрунтя соціальних відносин. Однак, в своїй розвідці ми здебільшого сконцентруємось на третьому значенні.

В історії філософсько-правової думки до довіри як елементу державного та соціального просторів любомудри підходили з різних позицій. Традиційним вважається підхід до довіри як до соціального контракту чи договору [див. 1]. Першим такий погляд на феномен довіри до публічного сектору озвучив у своєму «Левіафані» Т. Гоббс, який вважав, що держава як головний гарант порядку забезпечує довіру, а при невиконанні цієї функції суспільство повертається до «війни всіх проти всіх». Англійський філософ Дж. Лок розглядав довіру як основу делегування влади: громадяни передають частину свободи в обмін на гарантії безпеки, справедливості та прав. Відомий французький просвітник XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо наголошував на моральній природі суспільної угоди, де довіра – це вимір колективної волі та солідарності.

XX ст. і особливо XXI ст. питання довіри поставили на одну з центральних позицій в системі онтологічного та етичного підходів до публічного сектору. Так, Н. Луман розглядав довіру з позиції функціоналізму як механізм зниження соціальної

складності та ключовий ресурс стабільності суспільства [4]. Без довіри суспільні системи стають нефункціональними. Для того щоб цього не відбулося інституції, зберігаючи соціальний порядок, мають бути передбачувані та структуровані.

Відомий американський дослідник довіри до влади та держави Б. Ротстайн вказав, що довіра є фактичною оцінкою компетентності та якості держави та публічної влади (quality of government), адже довіра залежить від неупередженості, імпартіальності та відсутності корупції в інституціях [6]. Довіра до публічної влади, на думку Б. Ротстайна, також повністю залежить від процедурної справедливості і прозорості, а політичні події та політика можуть послаблювати або зміцнювати довіру. Публічний службовець в таких рамках має діяти виходячи з логіки «етики відповідальності» (М. Вебер), оцінюючи вплив своїх рішень на суспільство і громадян, а не спираючись на установки «етики переконання». Це формує етичну основу довіри.

Іншим важливим моментом у формуванні довіри до публічного сектору є комунікативні дії (Ю. Габермас). Взагалі, довіра виникає в просторі комунікативної дії, в якій панують чесність, аргументованість і взаємне визнання. Для публічного адміністрування це означає важливість відкритих консультацій, партисипації, діалогу з громадськістю, тобто пояснення рішень, а не лише їх оголошення, та партнерський формат взаємодії через громадські ради, консультації, опитування. Відтак, цілком слушним є акцент, виставлений Х. Арентт, яка підкреслювала, що публічний простір існує завдяки здатності діяти спільно, а ця здатність можлива лише за умови взаємної довіри [цит. за 5]. Однак, останнє дуже часто ігнорується і тому, за словами Дж. Госкінга сучасність часто породжує неконтрольовану недовіру до публічного сектору, особливо до цифровізації та розгортання е-врядування, а це в свою чергу стає основою тероризму, міжгрупових конфліктів і соціальних потрясінь.

Висновки та перспективи подальших розробок.
Концептуальне підґрунтя філософії довіри дозволяє осмислити

публічну владу та публічне адміністрування не лише як набір управлінських рішень, а як комунікативний та етичний простір, у якому громадяни й держава взаємодіють на основі взаємного визнання, відповідальності та чесності. Довіра є фундаментом ефективності, легітимності та стійкості держави, а її формування стає стратегічним завданням представників владних інституцій. Виконання цього завдання корелює з достатньою обізнаністю представників публічного сектору щодо напрацювань з цієї проблематики в гуманітарно-світоглядній сфері. Виходячи з цього, перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розробку уніфікованої системи вимірів довіри до публічної влади, адже на даний час відсутній стандартизований, валідний інструментарій для національних панелей та крос-національних порівнянь. Утім, більш перспективним виглядає аналіз та пропозиції щодо механізму відновлення втраченої довіри суспільства до публічної влади, адже, як відомо, легше втратити довіру, ніж потім її відновити, а розчарування яке супроводжує недовіру до владних ініціатив та дій влади надто часто є причиною гальмування політичних реформ і змін.

Список використаної літератури

1. Ларкіна І.В. Довіра до влади та образ держави у сприйнятті східних та західних європейців. Вісник Національного університету оборони України, 2015, № 3 (46). С. 178-183. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166175>
2. Розанвалон П. Демократична легітимність: Безсторонність, рефлексивність, наближеність / Пер.з фр. Є. Марічева; наук. ред. В. Омелянчик. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.
3. Hosking G. Trust: A History. Oxford: Oxford University Press, 2014. 211 p.
4. Luhmann N. Trust and Power: Two Works by Niklas Luhmann. Chichester: Wiley, 1979. 236 p. URL: <https://luhmann.ir/wp-content/uploads/2021/07/Trust-and-Power->

1979.pdf

5. Newton K., Zmerli S. Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*. 2011. Vol. 3. Issue 2. P. 169-200. <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>

6. Rothstein B. *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press, 2011. 304 p. URL: <https://archive.org/details/qualityofgovernm0000roth>

*Захарчук І.В.,
ст. викладач кафедри «Правознавство»
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВО НА САМООБОРОНУ»: ВІДПОВІДЬ НА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА КІБЕРАТАКИ

Стаття 51 Статуту ООН є наріжним каменем міжнародного правопорядку, встановлюючи єдиний легітимний виняток із загальної заборони застосування сили (окрім санкції Ради Безпеки) – «невід’ємне право на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад» [1]. Проте термінологія, сформована у 1945 році, передбачала кінетичне зіткнення регулярних армій. Поява гібридних загроз та кіберзброї створила «сіру зону», де поріг збройного нападу досягається без жодного пострілу, що вимагає радикального переосмислення класичних канонів міжнародного права.

Ключова проблема полягає у розмежуванні «застосування сили» (ст. 2(4) Статуту) та «збройного нападу» (ст. 51). Не кожне використання сили є збройним нападом, що дає право на самооборону.

У контексті кібератак міжнародна доктрина (зокрема, «Талліннський посібник 2.0») схиляється до критерію наслідків (Scale and Effects Test) [2]. Згідно з ним, кібератака може бути прирівняна до збройного нападу, якщо її результати аналогічні результатам традиційної військової операції:

- загибель або поранення людей;
- значне руйнування фізичної інфраструктури (наприклад, підриг АЕС через втручання в систему керування);
- тривалий параліч критичної інфраструктури (енергомережі, водопостачання, фінансова система).

Проте гібридні загрози часто спрямовані на «підпорогову» дестабілізацію (втручання у вибори, дезінформація), що

формально не підпадає під ст. 51, але підриває суверенітет держави.

Для реалізації права на самооборону держава-жертва повинна чітко встановити агресора. У кіберпросторі це ускладнюється двома факторами:

1) технічна атрибуція: використання проксі-серверів, VPN та хибних прапорів дозволяє приховати справжнє джерело атаки;

2) юридична атрибуція: гібридні атаки часто здійснюються недержавними суб'єктами (хакерськими угрупованнями, ПВК). Згідно з рішенням Міжнародного суду ООН у справі «Нікарагуа проти США», дії недержавних груп прирівнюються до дій держави лише за умови «ефективного контролю». В умовах кібервійни довести такий контроль надзвичайно складно, що створює лакуну у відповідальності.

Традиційно самооборона можлива, коли напад «вже відбувся» або є «неминучим» (Caroline criteria). У випадку кібератак, де швидкість розповсюдження вірусу вимірюється мілісекундами, очікування факту фізичного руйнування може бути фатальним.

Це реанімує дискусію про прецептивну (попереджувальну) самооборону. Чи має держава право на «кібер-контрудар» у момент, коли шкідливий код завантажений у систему, але ще не активований? Сучасна трансформація ст. 51 рухається в бік розширення поняття «неминучості», дозволяючи дії на випередження, якщо затримка призведе до втрати здатності держави захистити себе.

Гібридна війна використовує тактику «тисячі дрібних порізів». Жодна окрема дія (кібератака на сайт міністерства, економічний тиск, фінансування опозиції) не тягне на «збройний напад». Однак у сукупності вони можуть мати руйнівний ефект.

Наукова спільнота обговорює концепцію накопичення подій (Accumulation of Events). Згідно з цією теорією, низка послідовних гібридних атак може розглядатися як єдиний

збройний напад, що дає право на відповідь силою. Це вимагає від міжнародного права відходу від суто формального аналізу окремих актів до оцінки загального стратегічного контексту.

Якщо кібератака визнана збройним нападом, постає питання: чи може відповідь бути кінетичною (ракетами)? Міжнародне право не забороняє використовувати фізичну силу у відповідь на цифрову, якщо дотримано:

– необхідність, тобто немає інших засобів припинити атаку;

– пропорційність, означає, що масштаб відповіді має бути спрямований на відбиття атаки, а не на повне знищення агресора.

Отже, трансформація ст. 51 Статуту ООН у XXI столітті є неминучою. Основними векторами змін можуть бути:

1) розширення об'єкта нападу. Сюди слід віднести визнання критичних даних та цифрової інфраструктури об'єктами, напад на які прирівнюється до територіального вторгнення;

2) еволюція атрибуції, що означає зниження стандарту доказування «ефективного контролю» для держав, які надають свою цифрову інфраструктуру для проксі-атак;

3) динамічне тлумачення неминучості. Потрібно враховувати перехід від очікування фізичного удару до реагування на етапі ініціації цифрового коду.

Без чіткої кодифікації цих норм на рівні ООН світ ризикує зануритися в стан «перманентної легітимної самооборони», де кожна держава на власний розсуд визначатиме поріг нападу, що загрожує глобальним хаосом.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

2. Tallinn Manual 2.0. URL:
https://ilmc.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_ilmc/Bilder/Bewerbung/Case_2/Michael_N._Schmitt_-

Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations-Cambridge University Press__2017_.pdf

*Захарчук І.В.,
ст. викладач кафедри «Правознавство»
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Меркун А.А.,
здобувачка вищої освіти, групи ІНЗ-9-25-МІПр(1.6д),
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ВЕТО В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН: ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасна архітектура міжнародної безпеки, закладена після Другої світової війни, переживає найглибшу кризу з моменту свого створення. Центральним елементом цієї кризи є Рада Безпеки ООН, де право вето постійних членів дедалі частіше використовується не для захисту глобального правопорядку, а для легітимізації власних геополітичних інтересів або уникнення відповідальності за порушення міжнародного права.

Право вето (ст. 27 Статуту ООН) задумувалося як механізм досягнення консенсусу між великими державами [1]. Проте сьогодні воно перетворилося на «ліцензію на безкарність». Головна суперечність полягає в тому, що постійний член Ради Безпеки може заблокувати будь-яку резолюцію, навіть якщо він є безпосереднім агресором або стороною конфлікту. Це прямо суперечить загальноновизнаному принципу права *peto iudex in causa sua* (ніхто не може бути суддею у власній справі).

Неспроможність Ради Безпеки зупинити агресивну війну РФ проти України, а також гуманітарні катастрофи в Сирії та інших регіонах, свідчать про системний збій. Коли держава-агресор має право вето, система колективної безпеки перестає працювати, що змушує держави шукати захисту поза межами ООН (створення нових альянсів, регіональних блоків).

Шляхи реформування. Наукова спільнота та дипломатичні

кола виділяють кілька ключових сценаріїв виходу з глухого кута:

1) добровільне обмеження вето. Підтримка Французько-мексиканської ініціативи щодо відмови від вето у випадках масових злочинів (геноцид, злочини проти людяності). Наразі її підтримали понад 100 держав [2];

2) посилення ролі Генеральної Асамблеї. Активне застосування резолюції 377 (V) «Uniting for Peace», яка дозволяє Генеральній Асамблеї брати на себе питання миру, якщо діяльність Ради Безпеки паралізована [3]. Важливим кроком є «Veto Initiative» (резолюція 76/262), що зобов'язує постійного члена пояснювати використання вето на засіданні Генеральної Асамблеї [4];

3) юридичне тлумачення ст. 27 Статуту. Більш суворе дотримання вимоги про те, що сторона, яка бере участь у спорі, повинна утримуватися від голосування (абз. 3 ст. 27) [1];

4) інституційна реформа. Розширення складу Ради Безпеки та зміна процедури голосування (наприклад, можливість подолання вето кваліфікованою більшістю Генеральної Асамблеї).

Висновки. Збереження права вето в його нинішньому вигляді веде до поступової маргіналізації ООН. Реформа механізмів голосування в Раді Безпеки – це не просто питання політичної волі, а вимога виживання міжнародного права як такого. Без дієвого механізму примусу до миру право перетворюється на декларацію, що заохочує право сили над силою права.

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

2. Організація Об'єднаних Націй в ретроспективі: виклики для права вето в Раді Безпеки ООН. URL: <https://www.justsecurity.org/81424/the-united-nations-in-hindsight-challenging-the-power-of-the-security-council-veto-ua>

3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 377 (V) «Uniting for Peace». URL: [https://docs.un.org/en/A/res/377\(V\)](https://docs.un.org/en/A/res/377(V))

4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 76/262. URL: <https://docs.un.org/en/a/res/76/262>

*Кайманова Я.В.,
ст. викладач кафедри психології
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

*Вандишева О.В.,
здобувачка вищої освіти, групи ІНЗ-25-МІПС-Н(2.03)
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

КОПІНГ– СТРАТЕГІЇ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасна війна, що триває на території України, створює для цивільного населення унікальні за масштабом і тривалістю виклики. Люди стикаються не лише з безпосередньою загрозою життю, але й із втратою домівок, соціальних зв'язків, звичного способу життя, а також із постійною невизначеністю майбутнього. У цих умовах зростає потреба у розумінні психологічних механізмів, які допомагають цивільним особам зберігати психічну рівновагу, адаптуватися до змін і відновлюватися після стресових подій. Одним із ключових аспектів цієї адаптації є застосування копінг-стратегій.

Поняття копіngu (від англійського слова «cope» - «перебороти», «впоратися», «подолати») розуміється як когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля, спрямовані на подолання труднощів у процесі взаємодії людини з довкіллям [1, с.16]. Копінг включає як інстинктивні (вроджені) реакції, так і набуті навички саморегуляції, і є багатовимірною категорією, що охоплює емоційну, когнітивну та поведінкову сфери. У науковій літературі синонімами терміну «копінг» вважаються життєві стратегії, техніки адаптації, типи реагування в критичних ситуаціях, патерни розв'язання проблем і навіть способи буття у складні моменти життя [2, с.9].

Копінг - стратегії в умовах військового конфлікту виконують функцію своєрідного психологічного «захисту», що

допомагає людині зберігати стабільність внутрішнього стану, незважаючи на зовнішні загрози та нестабільність. Вони можуть проявлятися у різних формах - від активних дій, спрямованих на вирішення проблеми, до психологічних прийомів регулювання емоцій.

Копінг - стратегії не лише допомагають адаптуватися до складних умов, але й підвищують здатність особистості до самозбереження та ефективної взаємодії з оточенням під час кризових ситуацій. Особливо важливо, що такі стратегії формують резерв психологічної стійкості, який дозволяє ефективно реагувати на нові виклики, підтримувати соціальні зв'язки та адаптуватися до змін, що постійно відбуваються в оточенні. У цьому сенсі копінг - стратегії стають не лише інструментом подолання стресу, але й ключовим чинником розвитку внутрішньої автономії та здатності до саморегуляції, що є критично важливим у кризових умовах сучасного життя.

У загальному плані проблеми стресостійкості цивільного населення під час війни важливо відзначити, що ефективність копінг - стратегій залежить від поєднання індивідуальних ресурсів людини, доступності соціальної підтримки та умов довкілля. Недостатнє знання про наявні психологічні ресурси, обмежена можливість отримати допомогу - посилюють психологічний стрес і зменшують здатність до ефективної адаптації. Таким чином, розуміння природи та типів копінг - стратегій є ключовим для формування комплексної системи підтримки цивільного населення, спрямованої на збереження психічного здоров'я під час тривалих кризових ситуацій.

Дослідження проблеми копінг - стратегій цивільного населення в умовах війни останніми роками стало важливим напрямом української психологічної науки. Актуальність цієї тематики зумовлена тим, що війна спричиняє масштабні психоемоційні навантаження, втрату почуття безпеки, соціальні зміни та вимушене переселення великої кількості людей. Науковці прагнуть виявити - які саме поведінкові та емоційні

стратегії допомагають людям пристосуватися до цих умов і зберегти внутрішню рівновагу.

Одним із перших комплексних досліджень у цьому напрямку є робота В. Мушкевича та Л. Пасічник (2022), у якій автори порівняли копінг - стратегії військовослужбовців і цивільних осіб. У досліджуваних серед цивільного населення спостерігається збалансованість у застосуванні різних стратегій копінгу, водночас переважає проблемно - орієнтований копінг - 27,5%. У процесі реалізації проблемно - орієнтованого копінгу досліджувані серед цивільного населення переважно обирали такі реакції на різноманітні важкі ситуації, як: «роблю те, що вважаю самим необхідним в даній ситуації»; «зосереджуюся на проблемі і думаю як її можна розв'язати»; «докладаю додаткові зусилля, щоб все зробити». Дані дослідження характеризують респондентів як таких, що докладають зусилля задля переосмислення проблемної ситуації [3, с.115].

На другому місці у цивільного населення копінг, орієнтований на уникнення - 22,7%. В процесі реалізації даного копінгу, досліджувані переважно обирали такі реакції на стресові ситуації, як: «думаю про щось хороше, що було в моєму житті»; «розмовляю з тими, чия пораду я особливо ціную»; «дивлюся телевізор або читаю книги», і це характеризує даних респондентів як таких, що демонструють пасивність переживання, витіснення травмуючої інформації, залежність від емоційної підтримки [3, с.115].

Стратегії емоційно - орієнтованого копінгу використовують 18,7% респондентів, і, відповідно, знаходяться на третій позиції. При застосуванні даного типу копінгу у досліджуваних серед цивільного населення переважають такі реакції, як: «шкодую, що не можу змінити подію чи своє ставлення до неї»; «звинувачую себе за занадто емоційне ставлення до ситуації»; «нервую та непокоюсь про те, що я маю робити». У комплексі це характеризує даних респондентів як

таких, що демонструють схильність до самозвинувачення, прагнення знизити рівень напруженості.

Цікаві результати отримали С. Гозак та співавтори (2023), які досліджували поширені адаптивні стратегії серед українців під час війни. За результатами опитування, понад 70% респондентів зазначили, що їм допомагає «музика, піклування про когось та спілкування», а понад 80% відзначили «прогулянки і спостереження за природою» як способи зниження стресу [4, с. 3]. Ці дані вказують на важливість повсякденних, простих, але психологічно значущих дій, які сприяють емоційному відновленню і стабілізації психічного стану.

Отже, типи обраних стратегій безпосередньо впливають на емоційний стан людини - рівень тривожності, відчуття безпорадності чи, навпаки, стійкості.

Підсумовуючи результати досліджень, можна відзначити, що українські науковці розглядають копінг - стратегії як багатовимірне явище, що поєднує когнітивні, емоційні та соціальні компоненти. Вони сходяться на думці, що саме конструктивні, проблемно-орієнтовані та соціально підтримувальні форми поведінки забезпечують психологічну стійкість цивільного населення під час війни. Водночас у науковій літературі поки що недостатньо висвітлено питання довготривалого впливу стресу, гендерних відмінностей у виборі стратегій та ролі цифрового середовища у формуванні сучасних способів подолання стресу.

Попри значний науковий інтерес до проблеми подолання стресу, низка аспектів копінг - поведінки цивільного населення під час війни залишається недостатньо дослідженою. Наприклад, зміни копінг - стратегій цивільних осіб у часі - від гострої фази війни до етапу адаптації. Потребує більшого вивчення роль соціальної підтримки та взаємодії з оточенням у зниженні рівня тривожності й дистресу. Важливо також визначити, чи можуть ресурси життєздатності, стратегії

самопідтримки і самодопомоги певним чином нейтралізувати негативні наслідки травматизації [5, с. 4].

Відомо, що на сучасному етапі вітчизняній психології суттєво бракує україномовних інструментів з дослідження копінгу. Досі не зроблено переклад та адаптація провідного опитувальника, спрямованого на вивчення стратегій подолання – WOCQ. Також відсутні переклади та адаптації опитувальників, що вивчають окремі види копінгу [6, с. 3].

Проблема подолання у цивільного населення в умовах війни набуває все більшої актуальності, оскільки саме копінг-стратегії визначають, як людина реагує на небезпеку, втрати та невизначеність. У науковій літературі копінг-стратегії класифікуються за спрямованістю на вирішення проблеми чи регуляцію емоцій. Дослідники виділяють кілька основних типів копінгу:

1. Проблемоорієнтований копінг - спрямований на пошук конкретних шляхів вирішення труднощів, адаптацію до нових умов або відновлення контролю над ситуацією. Для цивільного населення під час війни це може означати пошук безпечного житла, організацію постачання необхідних ресурсів або навчання навичкам самозахисту.

2. Емоційноорієнтований копінг - зосереджений на регуляції внутрішніх емоцій та підтриманні психічної рівноваги. Сюди відносять різноманітні техніки самозаспокоєння, релаксації, емоційного вираження через творчість або спілкування з близькими.

3. Копінг - стратегія уникання - форма тимчасового відсторонення від стресових факторів, що може включати відволікання уваги, відпочинок або фізичну дистанцію від джерела небезпеки. Хоча цей підхід може бути ефективним у короткостроковій перспективі, тривале уникання проблеми здатне ускладнити адаптацію та відновлення.

4. Дезадаптивні копінг – стратегії - ті, що можуть давати тимчасове полегшення, але потенційно завдають шкоди,

особливо при постійному стресі: імпульсивність, агресія, емоційні зриви, зловживання речовинами тощо.

Вибір копінг - стратегії зумовлюється не лише специфікою ситуації, у якій опиняється людина, а й її особистісними характеристиками. На тип обраної стратегії значний вплив мають індивідуально-психологічні особливості: акцентуації характеру, темперамент, рівень тривожності, тип мислення, локус контролю, спрямованість особистості та інші риси.

Для сучасної української молоді характерна різноманітність копінг - стратегій, що відображає гнучкість та адаптивність їхньої поведінки в умовах війни. Найчастіше спостерігається домінування раціональних, проблемно орієнтованих способів подолання, які дають змогу молодим людям адекватно оцінювати обставини воєнного часу, зберігати психологічну рівновагу та підтримувати загальний рівень психічного здоров'я. Водночас серед молоді поширені й емоційні стратегії подолання, які мають суперечливий характер: прояви оптимізму, віри у власні сили чи, навпаки, емоційної пригніченості можуть як допомагати зменшити внутрішнє напруження, так і спричиняти певне викривлення сприйняття об'єктивної реальності.

Більшість людей старшого або похилого віку мають середній рівень життєстійкості. При цьому найбільш поширеною серед них є проблемно орієнтована копінг - стратегія, яка передбачає активні дії, спрямовані на подолання труднощів і зміну ситуації на краще. На практиці це означає, що дана вікова категорія намагається не лише емоційно пристосуватися, а й реально впливати на обставини свого життя – планують свої дії, шукають конкретні способи вирішення проблем, підтримують соціальні зв'язки, беруть участь у громадських або волонтерських ініціативах. Така стратегія свідчить про внутрішню зрілість, досвід і готовність діяти, що допомагає зберігати почуття контролю над життям навіть у кризових умовах.

Додатково слід підкреслити вплив державних та міжнародних програм психологічної підтримки. Програми ООН, Червоного Хреста, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій створюють інфраструктуру допомоги цивільним у кризових ситуаціях, формуючи у людей навички конструктивного подолання стресу. Як зазначається у звіті UNICEF (2023), понад 2 561 399 осіб отримали психологічну та психосоціальну підтримку. Таким чином, ефективний копінг формується не лише на індивідуальному, а й на колективному рівні - через підтримку сім'ї, громади, держави та міжнародних інституцій.

Подальші дослідження у сфері стресостійкості та копінг - стратегій українського населення потребують комплексного підходу, що поєднає психологічні та соціологічні методи аналізу. На основі таких досліджень доцільно розробляти програми навчання ефективних копінг - стратегій для цивільного населення, які допомагали б адекватно справлятися з тривалим стресом у кризових умовах. Тому дуже виразною є необхідність у створенні національної школи вивчення копінг - поведінки подолання. Враховуючи національну специфіку суспільного розвитку, ґрунтуючись на методологічних здобутках вітчизняної науки та на провідних теоретичних підходах світової психології, ця школа має дати адекватні відповіді на ці виклики, що в кінцевому рахунку повинно привести до формування нових концепцій копінгу [6, с.3].

Крім того, результати подібних досліджень можуть слугувати основою для впровадження психологічних і соціальних рекомендацій у практику державних та гуманітарних організацій, що дозволить підвищити рівень психологічної підтримки та соціальної адаптації в умовах воєнного часу.

Проведений аналіз засвідчує, що копінг -стратегії цивільного населення в умовах війни є ключовим чинником збереження психологічної стійкості, адаптації до травматичних подій та підтримки соціальної згуртованості. Встановлено, що найефективнішими є адаптивні та проблемно-орієнтовані стратегії, які передбачають активне вирішення проблем, пошук

соціальної підтримки, залучення до волонтерської діяльності та збереження емоційного балансу. Натомість неадаптивні форми копіngu - уникання, самокритика, агресія чи емоційна ізоляція - часто призводять до підвищення рівня тривожності та зниження здатності до відновлення.

Отримані результати узгоджуються з висновками українських і зарубіжних досліджень, які підкреслюють взаємозв'язок між життєстійкістю, емоційною регуляцією та ефективними копіng -стратегіями.

Практична значущість проведеного аналізу полягає у тому, що його результати можуть бути використані для розроблення державних і громадських програм психологічної підтримки населення, створення тренінгових та освітніх ініціатив, спрямованих на формування навичок конструктивного подолання стресу. Особливу увагу слід приділити розвитку системи ментального здоров'я, розширенню мережі центрів психосоціальної допомоги та інтеграції підходів UNICEF, які вже охопили мільйони осіб, забезпечуючи доступ до психологічної та емоційної підтримки навіть у зонах активних бойових дій.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому міждисциплінарному аналізі копіng - поведінки, який має поєднувати психологічні, соціологічні, педагогічні та нейропсихологічні підходи. Особливо актуальним напрямом є вивчення гендерних, вікових і культурних особливостей копіngu, а також оцінка довготривалих наслідків війни для ментального здоров'я цивільних.

Отже, формування ефективних копіng - стратегій має розглядатися не лише як індивідуальний психологічний процес, а як суспільне завдання, що вимагає спільних зусиль держави, наукової спільноти та міжнародних організацій у підтримці людської стійкості в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М., Снігур Ю.С. Психологія вибору копінг - стратегії керівниками освітніх організацій: монографія. [Cover.indd](#)
2. Мельничук Тетяна, Вячеслав Лукянчук. Копінг - стратегії як чинник стресостійкості військових і цивільних в умовах війни. [Перегляд Копінг-стратегії як чинник стресостійкості військових і цивільних в умовах війни](#)
3. Мушкевич В., Пасічник Л. (2022). Психологічні особливості копінг-поведінки військовослужбовців та цивільного населення в умовах бойових дій. [Психологічні перспективи №40 2022-104-120.pdf](#)
4. Гозак С. та ін. (2023). Адаптивні копінг-стратегії українців під час війни. [Перегляд Адаптивні копінг-стратегії українців під час війни](#)
5. Титаренко Т. М. (2022). Психологічна стійкість особистості у час війни. [ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ](#)
6. А. Б. Коваленко, Н. В. Родіна Дослідження копінг - поведінки: тенденції та перспективи. http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_9_2011

*Кайманова Я.В.,
ст. викладач кафедри психології
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

*Йотка А.В.,
здобувачка вищої освіти групи ТУкн-8-25-МІПС-Н(2.0здрс)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ФЕНОМЕН ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ ВІД СОЦМЕРЕЖ ТА ВІДЕОІГОР

У сучасному світі цифрові технології стають невід’ємною частиною життя людини. Молодь як найбільш активна та сприйнятлива соціальна група перебуває під потужним впливом цифрового середовища, зокрема соціальних мереж та відеоігор. З одного боку, вони створюють нові можливості для розвитку, самовираження та комунікації, а з іншого – стають чинниками формування психологічної залежності, що має серйозні наслідки для особистісного становлення, соціалізації та психічного здоров’я.

Залежність від соціальних мереж і відеоігор є однією з найактуальніших проблем сучасної психології та педагогіки. За даними численних досліджень, понад 70% молодих людей у віці від 14 до 25 років проводять у цифровому просторі понад 4-6 годин на день. Для значної частини з них віртуальна взаємодія поступово замінює реальні соціальні контакти, що призводить до деформації емоційно-вольової сфери, втрати мотивації до навчання, фізичної гіпоактивності та порушення міжособистісних відносин.

Феномен залежності від соціальних мереж та відеоігор розглядається як нова форма психологічної адикції, що поєднує риси комп’ютерної, ігрової та соціальної залежності [1].

Проблема інтернет-залежності почала активно вивчатися наприкінці ХХ століття. Серед найвідоміших дослідників

феномену можна відзначити К. Янга, М. Гріффітса, Дж. Блока, а також вітчизняних науковців – О. Донченка, Н. Пезешкіана, О. Співаковську. Вони розглядають залежність від соціальних мереж і відеоігор як дисфункціональний тип поведінки, який характеризується нав'язливим використанням цифрових технологій, неможливістю контролювати час перебування в мережі, психоемоційною залежністю від зовнішніх стимулів та втратою інтересу до реального життя [2].

Згідно з дослідженнями психологів, у розвитку цифрової залежності беруть участь три взаємопов'язані фактори:

когнітивно-поведінковий компонент — деформація сприйняття часу, уваги та мотивації;

емоційно-регулятивний компонент — прагнення до отримання швидкого задоволення та уникнення реальних труднощів;

соціальний компонент — заміщення реальної комунікації віртуальною [3].

Одним із важливих чинників формування залежності є ціннісні орієнтації та мотивація людини до активності в Інтернеті. Молодь часто використовує соціальні мережі, як засіб емоційної підтримки, самовираження або уникнення реальних труднощів. Така поведінка поступово може перерости у психологічну залежність, коли віртуальна взаємодія замінює реальне спілкування [2].

Результати соціально-психологічних досліджень свідчать, що між розвитком Інтернет-залежності та характером взаємин у родині існує виразний зв'язок. Здобувачі вищої освіти, які мають напружені або формальні стосунки з батьками, частіше демонструють ознаки залежної поведінки. Зокрема, лише 42,9% залежних осіб повідомили про довірливі відносини з батьками, тоді як серед тих, хто не має залежності, цей показник сягає 71,6 %. Це дозволяє зробити висновок, що нестача емоційного контакту в родині сприяє пошуку підтримки у віртуальному просторі [3].

Менш виражений, але все ж помітний, зв'язок

простерігається між рівнем залежності та задоволеністю стосунками з друзями. Більшість здобувачів вищої освіти, які мають ознаки залежності, зазначають, що загалом задоволені дружнім колом, однак їхня частка (68,2 %) є нижчою порівняно з тими, хто не має залежності (82,2 %). Це може свідчити про певну емоційну дистанційованість або нестачу щирого спілкування у реальному житті, яку частина молодих людей компенсує через соціальні мережі. Водночас варто зазначити, що більшість таких користувачів спілкуються онлайн із друзями, яких знають у реальному житті, тому цей чинник не є визначальним [4].

Окремої уваги потребує аналіз впливу особистісних проблем на схильність до залежності. Опитування здобувачів вищої освіти показало, що ті, хто має ознаки залежності, частіше згадують про труднощі в емоційному стані, невпевненість у собі, проблеми у навчанні та міжособистісній сфері. Відтак, Інтернет і відеоігри можуть виступати формою психологічної компенсації, способом зняття напруги та уникнення відповідальності за реальні події [5].

Важливою тенденцією сучасності є те, що відеоігри дедалі частіше використовуються не лише як розвага, а як спосіб соціалізації. Проте при надмірному зануренні вони також можуть викликати елементи залежності — втрату контролю над часом, зниження інтересу до навчання, віддалення від реального оточення. У багатьох випадках геймерська залежність має подібні психологічні механізми до Інтернет-адикції, зокрема — потребу в досягненні успіху, відчутті значущості та втечі від реальності [6].

У сучасному цифровому середовищі межа між активним користуванням соціальними мережами та формуванням залежності може бути досить невиразною. Втім, наукові дослідження виділяють низку характерних ознак, за якими можна оцінити ризик розвитку адиктивної поведінки:

1. Онлайн-активність як спосіб уникнення проблем. Молодь використовує соціальні мережі не лише для спілкування

чи відпочинку, а як спосіб зменшити тривожні стани, «заглушити» внутрішній дискомфорт чи втекти від невирішених ситуацій у житті.

2. Нервовість або дратівливість при відсутності доступу до мережі. Якщо при неможливості зайти в мережу або увімкнути телефон виникають сильне збудження, тривога або агресивні реакції – це може свідчити про початок адикції (симптоми «відміни»).

3. Зневага до реальних справ, інтересів та соціальної активності. Замість хобі, фізичної активності або живого спілкування – постійний перегляд стрічки, спілкування онлайн чи створення контенту. Повсякденні обов'язки відходять на задній план через онлайн-активність.

Соціальні мережі сприймаються мозком, як джерело швидкого задоволення. Лайки, коментарі та позитивні реакції стимулюють вироблення дофаміну – нейромедіатора, що відповідає за відчуття задоволення. Цей процес пояснює виникнення психологічної залежності: коли ефект дофамінового «сплеску» зникає, мозок прагне отримати його знову. Як результат, користувач повертається в соцмережі знову і знову, утворюючи замкнене коло.

Багато людей не усвідомлюють проблему, вважаючи, що проводити час у мережах – нешкідливо. Проте є кілька характерних проявів залежності:

1. Порівняння та зниження самооцінки. Стрічка новин часто демонструє «ідеалізовані» моменти чужого життя. Спостерігаючи за цим, людина може відчувати, що її життя менш успішне або цікаве.

2. Тривожність і депресивні настрої. Постійне перебування онлайн викликає емоційне виснаження. З'являється страх пропустити важливу подію (FOMO – Fear of Missing Out) і потреба постійно відстежувати новини та активність інших.

3. Проблеми зі сном. Вечірнє використання екранів зменшує вироблення мелатоніну, а надмірна стимуляція мозку перед сном ускладнює засинання. Часто користувачі проводять

«нічні марафони» в соцмережах, що може призводити до хронічного недосипання.

Профілактична робота Інтернет-залежності має бути спрямована на розвиток навичок саморегуляції, формування цифрової грамотності та психологічної культури користування інтернетом. Ефективними засобами профілактики є:

впровадження освітніх програм медіаграмотності у школах і закладах вищої освіти;

психологічне консультування щодо організації часу та управління емоціями;

розвиток альтернативних сфер самореалізації – спорт, творчість, волонтерство;

сімейна профілактика – формування довірливих відносин між батьками та дітьми;

використання арт-терапевтичних і тренінгових методик для розвитку внутрішньої мотивації та самопізнання.

Отже, феномен залежності молоді від соціальних мереж і відеоігор є багатограним і складним психосоціальним явищем, що потребує комплексного підходу до його вивчення та подолання. Надмірне захоплення віртуальними формами активності призводить до деформації особистісної структури, зниження соціальної активності та емоційної зрілості молоді. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умов синергії освітніх, психологічних та соціокультурних впливів, спрямованих на формування відповідального цифрового мислення, розвитку вміння розмежовувати реальний і віртуальний простори та усвідомленого використання технологій як інструменту, а не залежності.

Список використаних джерел

1. Горбань І. Соціально-психологічні аспекти Інтернет-залежності молоді. 2021. DOI:10.32405/2522-9931-2021-18(47)-7-15
2. Кравченко О. Психологічні особливості поведінки користувачів соціальних мереж. *Psychology Journal*. 4(2), 2020.

31-37.

URL:

<https://psychologyjournal.kpnu.edu.ua/index.php/PJ/article/view/220>

3. Мельник Н. Молодь і віртуальна реальність: соціально-психологічний аналіз. Вісник ОАУ. 2(15), 2019. С. 45-53. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2FVnyua_2021_1.pdf

4. Бондар І. Залежність від соціальних мереж як психологічний феномен. *Psychology and Society*. 7(1), 2022. С. 54-60. URL: <https://science.lpnu.ua/psychology/vsi-vypusky/vol7-no1-2022/zalezhnist-vid-sotsialnykh-merezh-iak-psykholohichnyi-fenomen>

5. Омельченко А. Психологічні наслідки цифрової залежності у студентської молоді. КНЕУ науковий вісник. 2023. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/123456789/5521>

6. Романенко В. Геймерська залежність як новітній виклик психологічному здоров'ю молоді. *Проблеми сучасної психології*. 11(3), 2021. С. 45-52. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2308-5258/article/view/249123>

*Кайманова Я.В.,
ст. викладач кафедри психології
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Ковальська К.О.,
здобувачка вищої освіти I курсу,
групи ВШБчр-8-25-МІСПС(2.0з)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Воєнна агресія проти України створила безпрецедентну гуманітарну кризу, що торкнулася насамперед дітей. Втрата домівки, вимушене переселення, смерть близьких, руйнування звичного соціального середовища призводять до глибокої психологічної травматизації, що може впливати на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток. Психологічна підтримка у воєнний період виступає не лише як засіб стабілізації психоемоційного стану, а й як інструмент розвитку резильєнтності – здатності адаптуватися до стресу та долати наслідки травматичного досвіду [1, с. 177-187.]. Внаслідок чого постала гостро потреба у соціально-психологічній підтримці і супроводі цілих соціальних груп, а також у психологічній допомозі різним верствам населення.

Однією з найбільш уразливих категорій населення є діти та підлітки, у яких психічна травма, спричинена надзвичайною ситуацією, може істотно порушити весь подальший перебіг психічного розвитку. У зв'язку з цим все більше значення набувають завдання, пов'язані з наданням психологічної та

психотерапевтичної допомоги щодо специфіки психотравми та шляхів її подолання.

Вітчизняні дослідження З. Г. Кисарчук, Я. М. Омельченко підкреслюють, що підтримка дитини у кризових умовах повинна включати психологічну, педагогічну, сімейну та соціальну компоненти, спрямовані на нормалізацію емоційного стану, формування відчуття безпеки та відновлення базової довіри до світу [2].

Психотравматичний досвід дитини під час війни має комплексний характер: він поєднує фізичні, емоційні та соціальні чинники. Згідно з дослідженнями ЮНІСЕФ (2023), понад 70% українських дітей, які перебувають у зоні конфлікту, демонструють ознаки підвищеної тривожності, гіпернастороженості, порушення сну, страхів та соматичних реакцій [6].

На думку Ліпінської С., ефективна психологічна допомога має бути системною і здійснюватися одночасно на раціональному, емоційному, тілесному та образному рівнях. Це відповідає підходу *trauma-informed care*, розробленому Американською асоціацією психологів (APA, 2021), який наголошує на безпечному середовищі, підтримці автономії та інтеграції емоційного досвіду через тілесно-орієнтовані та арт-терапевтичні практики [4, с. 207].

Дослідження українських психологів підтверджують ефективність малюнкової терапії та сенсорної регуляції для відновлення емоційного стану дітей, які пережили евакуацію або втрату близьких.

Новітні клінічні дослідження підтверджують, що уникання теми смерті лише підсилює тривогу, тому дитині потрібно дати можливість усвідомити факт втрати, говорити про почуття і

виражати їх символічно – через малюнки, молитву, письмо.

Практичні підходи вказують на необхідність поступового пояснення реальності смерті відповідно до віку дитини, уникання евфемізмів та формування розуміння незворотності.

У сучасному світі, сповненому нестабільності, стресів і змін, особливо в умовах війни, резильєнтність – тобто психологічна стійкість – є однією з найважливіших якостей, яку варто розвивати у дітей з раннього віку. Це здатність долати труднощі, адаптуватися до нових умов, зберігати внутрішній баланс і не втрачати віру в себе навіть у складних ситуаціях.

Резильєнтність – це не вроджена риса, а навичка, яка формується поступово. Вона не означає, що дитина ніколи не відчуває страху чи суму, але дозволяє швидше відновлюватися після емоційних потрясінь, зберігати оптимізм і продовжувати рухатися вперед.

Поняття резильєнтності у сучасній психології розглядається як процес динамічної адаптації до несприятливих умов життя, який формується у взаємодії особистісних, соціальних і середовищних факторів.

За визначенням А. С. Мастен, резильєнтність у дітей – це не «вроджений захист», а результат активних механізмів саморегуляції, підтримки з боку дорослих і стабільних соціальних зв'язків [6].

Сучасні науковці визначають ключові компоненти формування резильєнтності у дітей:

емоційна підтримка сім'ї – безумовне прийняття, обійми, спільна діяльність;

соціальне залучення – підтримка ровесників, освітніх інституцій, волонтерських ініціатив;

розвиток емоційного інтелекту – вміння розпізнавати,

називати та виражати емоції;

арт-терапевтичні методи – малювання, ліплення, казкотерапія як засоби зниження стресу.

На раціональному рівні необхідно враховувати наступне: пояснювати відповідно віку, про те що відбувається; чим молодше дитина, тим говорити простіше та з мінімальною кількістю слів (по суті); якщо не пояснювати дитині, не говорити, тоді вона дофантазує або скаже хтось чужий; говорити тільки правду про все; позитивна риторика, а не фантазії що все буде добре; не обіцяти, коли не має гарантії; дитина не вміє планувати, погано розвинуто часове мислення, тому говорити про майбутнє, давати надію; все, що робить дорослий, озвучувати та пояснювати, питати про почуття та думки дитини.

На емоційному рівні необхідно враховувати наступне: діти добре відчують, але їм складно називати емоції; батьки або опікуни повинні вміти висловлювати власні емоції, щоб допомогти дитині; вміти признавати власні емоції та використовувати позитивну риторичку: мені також страшно, але я думаю як нам вийти з цієї ситуації та запропонувати разом виразити емоцію (гарно знати декілька практик); не забороняти, не висміювати, не критикувати; звертати увагу на зміну настрою в гіпо/гіпер сторону стресу.

На тілесному рівні важливо враховувати наступне: конгруентність вербального та невербального; проговорити правила фізичної безпеки; обнімати, гладити, качати, робити масаж дитині, важливою є дрібна моторика; емоційно-тілесний контейнер.

Відносно образного мислення (фантазія, спогади, сон) дітей важливо: навчити говорити про власні емоції, про сни,

думки, про все, що її турбує (інакше вона до фантазує); якщо дитина бачила щось страшне, краще спитати що він відчуває, зазначити що Ви завжди його вислухаете, втішите; допомогти символізувати емоції через гру та творчість (малювати, ліпити, іграшки, виразити через тіло та рух); звернути увагу, якщо перестає грати або гра не розвивається, це може вказувати на травматичний стрес, починає грати в смерть, катастрофу краще звернутись до психотерапевта; якщо почали снитися кошмари – говорити, обнімати, втішати.

Врахування всіх рівнів сприйняття допомагають знизити рівень стресу, активізувати внутрішні ресурси дитини, відновити довіру до себе, укріпити життєстійкість та інше. Кризові ситуації діти сприймають не так, як дорослі. Вони мають конкретні потреби залежно від віку та місця їхнього перебування. У цей непростий час близьким дорослим важливо постійно підкреслювати, що вони люблять її.

Досить ефективними і дієвими в роботі з дітьми є «Правила 8 обіймів», які пропонує О. Нікітіна. «Обіймайте дитину не менше 8 разів на день, аби вона відчувала Вашу любов, те, що вона Вам потрібна», – пропонує авторка. Для будь-якої дитини це важливо, а особливо під час війни [3, с. 240]. Адже обійми заспокоюють і знімають напруження.

Також у наданні психологічної допомоги дітям ефективним методом буде малювання. Це найпростіший спосіб відволікання від джерела стресу та заспокоєння дитини. Таке заняття дає можливість переключити всю увагу дитини на сам процес роботи, а також заспокоїти мозок та знизити частоту серцевих скорочень. Малювання також виробляє у дітей стресостійкість, посилює увагу, витримку та концентрацію. Малювання – це своєрідне медитативне заняття, що сприяє

звільненню розуму від думок, що спричиняють стрес. Якщо відволікти дитину від джерела стресу й дозволити трохи помалювати, це допоможе їй швидше впоратися з важкими емоціями.

Чому слід розвивати резильєнтність у дітей:

психічне здоров'я. Стійкі діти краще справляються зі стресом і мають менше ризиків розвитку тривожності чи депресії;

успішність у навчанні. Вони легше долають навчальні труднощі, мають кращу мотивацію і здатність до саморегуляції;

міжособистісні стосунки. Резильєнтні діти краще взаємодіють з однолітками та дорослими, легше встановлюють і підтримують дружбу.

Також важливою проблемою є соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату, даною тематикою займаються Ю. В. Заманаєва, Р. Кастенбаум, Д. Морган, Т. О. Новікова, В.В.Отрадинська, Р. Г. Стевенсон та інші. Водночас, у сучасному суспільстві бракує культури поминання смерті близької людини, соціально-психологічних технологій розради скорботи дитини, допомоги їй у переживанні горя, і, в той самий час, збереження пам'яті про померлого, всіляке уникання обговорення означеної проблеми призводить до втрати співчуття, появи самотності та гострої травматизації особистості [5, с.174-176.].

На думку клінічного психолога Ольги Басс-Линчук (Ізраїль), зріле (доросле) сприйняття смерті полягає в розумінні того, що смерть універсальна, кінцева та незворотна. Раптова смерть близької людини є однією з найсильніших психотравм у дитячому віці. Вона порушує базове відчуття безпеки та стабільності, змінює картину світу дитини, формуючи гострі

емоційні реакції – страх, розгубленість, почуття провини або відчуження. Саме тому первинна психологічна допомога повинна бути спрямована на створення умов для безпечного проживання горя та формування адаптивних механізмів прийняття втрати.

Важливо, щоб процес комунікації дорослого з дитиною ґрунтувався на принципах щирості, емпатії та вікової доцільності. Як зазначає О. Басс-Линчук, діти можуть горювати лише тоді, коли розуміють і приймають факт смерті, тому дорослі мають допомогти їм поступово усвідомити подію та її незворотність.

До основних особливостей первинної розмови з дитиною належать:

правдивість і прозорість повідомлення. Навіть якщо обставини смерті є важкими, дорослий має говорити правду, використовуючи прості, зрозумілі слова без евфемізмів («помер», «смерть»). Брехня або замовчування можуть викликати у дитини почуття тривоги та недовіри до дорослих;

врахування вікових особливостей мислення. Молодші діти мислять конкретно, тому пояснення мають базуватися на знайомих поняттях («людське тіло перестає дихати», «серце зупинилося»). Для підлітків можна використовувати більш абстрактні формулювання, що допомагають осмислити природу смерті та її невідворотність;

підтримка емоційного вираження. Дитині потрібно дозволити висловлювати будь-які почуття – сум, злість, розгубленість чи навіть байдужість. Дорослий має підкреслити, що всі емоції є природними та допустимими у ситуації втрати. Це знижує ризик формування патологічного горя;

емпатійна присутність і слухання. Психолог або батьки

мають уважно слухати дитину, відповідати на запитання, навіть якщо вони повторюються. Повторне проговорювання допомагає дитині відновити відчуття контролю та стабільності, що є важливим для формування резильєнтності;

використання ритуалів і символічних дій. Ритуальні дії – написання листа померлому, створення малюнка, запалення свічки або спільна молитва – допомагають дитині інтегрувати досвід втрати у власну життєву історію. Такі практики сприяють символічному завершенню відносин і прийняттю реальності смерті;

профілактика почуття провини. Важливо неодноразово підкреслювати, що смерть не є результатом дій або думок дитини. Це знижує ризик формування самообвинувачення – одного з найнебезпечніших наслідків дитячого горя.

Таким чином, процес підтримки дитини після втрати повинен бути поетапним, відкритим і безпечним. Він має поєднувати елементи когнітивного розуміння, емоційної підтримки, тілесного контакту та ритуального символізму. Саме така системна модель допомоги дає змогу уникнути посттравматичних розладів і сприяє формуванню емоційної стійкості (resilience) у подальшому розвитку дитини. Психологічна підтримка дітей у воєнний час має бути цілісною системою, що інтегрує емоційні, когнітивні та поведінкові аспекти відновлення. Розвиток резильєнтності є ключовим чинником профілактики посттравматичних розладів і забезпечення гармонійного розвитку особистості. Поєднання сімейної підтримки, освітнього середовища та професійної психотерапевтичної допомоги створює умови для стабілізації психоемоційного стану дітей та підвищення їх адаптаційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Журавко Т. В. Психологічна підтримка дітей під час війни. № 4(11). 2022. С. 177–187.
2. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос та ін. Київ, 2016. 234 с
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с
4. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. К.: ТОВ «Видавництво «Логос». 207 с.
5. Томчук М., Яцюк М. Психологічний супровід дітей, які зазнали втрату батьків в умовах рекреації. Наука і освіта. 2016. (№9). С.174-176.
6. Masten, A. S. Resilience in Development: Progress and Transformation. *Developmental Psychology*. 57(2), 2021. P. 189-200.

*Кайманова Я.В.,
ст. викладач кафедри психології
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

*Репіна О.Л.,
здобувачка вищої освіти групи ТУкн-8-25-МІПС-Н(2.0здс)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДОВГОТРИВАЛОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ

Статистика сайту Міністерства Охорони Здоров'я показує, що по закінченню війни близько 16 тис. громадян України будуть мати психологічні проблеми, 3,5 мільйонів людей будуть мати потребу в терапії та супроводі психіатрів; близько 800 тис. українців потребуватимуть медикаментозного супроводу [2]. Це є не дивним, враховуючи майже щоденні обстріли мирного населення, спокійні ночі є скоріше винятком, аніж буденністю, новини про загиблих (навіть якщо особисто не знайомі) теж засмучують кожного українця, і навіть ті, хто зміг виїхати у безпечне місце, рідко знають, яким буде їхнє завтра. Усі ці люди живуть у стані тривалої психологічної травматизації, бо відчують страх за своє життя, здоров'я та благополуччя.

Психологічна травма з'являється коли з людиною трапляється різка негативна подія, яка несе ризик для життя і здоров'я та є настільки інтенсивною, що психічні ресурси не в змозі контейнувати емоції у момент екстремального впливу. Під час отримання психологічної травми особистість може відчувати широкий спектр негативних емоцій, таких, як: відчай, безпорадність, страх, але реакція на саму подію, зазвичай, є індивідуальною. Травму можуть отримати не лише учасники події, а і люди, які в той момент стали свідками. Якщо травмуюча ситуація має пролонгований (хронічний) характер або часто повторюється – це призводить до серйозних наслідків

для людської психіки і буде виражатись у поведінці, ментальному та фізичному благополуччі [4].

В жовтні 2024 року ВООЗ провів опитування щодо психологічного стану українців. Результати показали, що 46% населення мають проблеми з психічним здоров'ям і 41% зіткнулися з психічними розладами внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну. VoxUkraine зазначає, що основною причиною стресу є переживання за рідних та близьких і 87% українців зіткнулися з ПТСР у 2024 році. Травми, які пов'язані з міжособистісним насильством мали найвищі показники в розвитку ПТСР.

Ці дані підтверджують, що тема посттравматичного стресового розладу має особливу актуальність в сьогоденні. Українські сучасні науковці, які займаються вивченням психологічної травматизації: Н. О. Губа, Д. В. Деркач, О. А. Резнікова, О. В. Новікова, С. Г. Сукіасян, О. С. Чабан, П. К. Анохін, А. І. Красило, О. О. Хаустова та інші. На міжнародному рівні це питання досліджується: Аріель Шварц, Джудіт Герман, Джим Найп, Піт Уокер, Роберт Т.Мюллер, Зураб Беберашвілі, Френк Очберг.

О. А. Резнікова розділяє психологічні травми на: шокову подію, яка спричинює раптовий сильний стрес, коли індивід втрачає щось дуже цінніше, хронічні психотравмуючі ситуації, які людина може розуміти або жити і не усвідомлювати. Наприклад, систематичне насильство у родині; військові, які виконують свій обов'язок, воєнопалонені, люди, які вимушено переїхали і тепер не знають, яким буде їхнє завтра [3].

Додатково науковці виділяють ще наступні види травм: комплексна травма. Людина переживає численні стресові події, що трапляються одна за одною, і на які неможливо вплинути. Це може спричинити відчуття пастки, втрату відчуття безпеки та сильну тривожність.

вторинна травма. Виникає, коли людина стає свідком переживань інших. З цим стикаються люди, чия робота

пов'язана з допомогою та реагуванням на надзвичайні ситуації. Також, цей вид травми може виникнути через втому від співчуття [1].

А. О. Неманежина, Н. О. Губа, Д. В. Деркач в своїй книзі «Особливості подолання психологічних травм, що отримані внаслідок полону» розрізняють гострі, відстрочені та хронічні ПТСР. Різниця між гострим та відстроченим станом лише в часовій реакції на подію і можуть з часом зникнути або перейти в хронічну форму.

Зігмунд Фрейд висунув концепцію, що вплив травматичного стресора приводить до загального прориву захисного психологічного бар'єра і як результат трапляється регрес психіки на більш низькі ступені розвитку і це призводить до актуалізації раніше існуючих внутрішньоособистісних конфліктів або формуванню нових.

Виходячи з вищезазначеного є розуміння того, що психологічна травма визначається всередині особистості відповідно до її екзистенційних сенсів, людина сама визначає значущість цих зовнішніх подразників для себе по критеріях особистісного сприйняття. Ознакою отримання травми є відповідна рефлекторна тілесна реакція, яка керується гормонами зазвичай людина або завмирає, або хоче втекти. Ці реакції інформують про наявність ушкоджень і запускають захисні механізми психіки (Є. Г. Гриневич, І. В. Лінський). Таким чином у людини формуються тригери, інтенсивність яких залежить від того, настільки сильним було переживання в момент отримання травми.

О. В. Тімченко проводячи дослідження над теорією Зігмунда Фрейда виявив, що у людській психіці формується так звана «точка перемикання», яка будує асоціативний ряд з перенесеною травмою. І як тільки людина бачить моменти, які нагадують про травмований досвід, мозок запускає патологічну реакцію на цю подію [3]. Це є дуже важливим наслідком, який сильно впливає на якість життя індивіда. Зазвичай, негативні події закарбовуються не лише в свідомості, а і в підсвідомості

надовго.

Дж. Герман в своїх роботах пише, що внаслідок хронічної травми розвиваються фобії, панічні атаки, тривожні розлади, ПТСР, симптоми депресії та психоз. Дослідник зазначає, що в особистості спостерігаються проблеми з регуляцією емоцій, з пам'яттю, увагою, з'являються нав'язливі ідеї, заїкання (навіть якщо його раніше не було), тощо. Також, у людини зникає довіра до світу, що призводить до зниження рівня соціалізації та впливає на відносини з рідними, друзями, колегами [3].

Виділяють два типи наслідків психологічної травми.

1. Позитивні. Людина фокусується і згадує, заново переживає психологічну травму, ніби вона відбувається в тому моменті.

2. Негативні. Коли захисні механізми психіки активуються, у людини проявляються такі дії, як уникання або невроз та фобічні розлади.

Внаслідок травми розвивається постратматичний стресовий розлад – ПТСР або розлад складнішої форми – комплексний ПТСР (С-PTSD). Типові симптоми включають нав'язливі спогади про травмуючу подію, флешбеки, нічні кошмари з моментами страшної ситуації, уникання нагадувань, почуття постійної загрози, підвищена збудливість нервової системи, куди входять: зниження концентрації уваги, високий рівень тривожності, посилені реакції на подразники, раптові вибухи гніву, провини, туги, тривоги, страху, когнітивні та емоційні порушення. При тривалому травмуванні додатково виникають стійкі розлади самоідентичності, емоційної регуляції та проблеми у міжособистісних стосунках.

Негативні наслідки психологічної травми впливають не лише на соціальну сферу життя, а і мають суттєвий відбиток на рівні індивідуального психологічного благополуччя – порушується цілісність емоційного стану, людина не бачить своє майбутнє та не будує плани і не відчуває насолоди від приємних моментів життя. Варто зауважити, що стан хронічного ПТСР триває від декількох місяців. І весь цей час людина

страждає не лише психологічно, а й соматично.

Олег Чабан пише, що нетиповими ознаками перебування в хронічному ПТСР можуть бути розлади харчової поведінки (анорексія або булімія), низький поріг відчуття болю, випадає і сивіє волосся, низька фертильність у парі, розлади травлення. В прохолодну погоду людина з ПТСР може відчувати напади жару і навпаки. В цей список входить алкогольна та наркотична залежність, синдром вигорання, відчуття коли день схожий на вчорашній [5].

В ході спостережень в процесі дослідження науковець О. В. Тімченко побачив, що якщо людина може поговорити про травмуючу подію в безпечному середовищі та переживе її заново, то симптоми можуть суттєво знизитись або ж навіть зникнути [3].

Надзвичайно важливим аспектом є психоедукація. Це стосується не лише постраждалого, а і родичів, друзів, колег. Психолог має пояснити людині, що даний стан це реакція на подію, і вона здатна обирати думки та реакції зараз. Симптоми, які зараз вона відчуває є захисною реакцією психіки. Рекомендації для покращення стану уже зараз можуть бути наступними: психогігієна протягом дня, фізичні вправи, прогулянки на свіжому повітрі.

Для реабілітації людини потрібно залучити психотерапію (КПТ, травмофокусована). Якщо людина не має доступу до психотерапії або не хоче чи не готова залучатись до процесу отримання лікування, або знаходиться в стані депресії, можлива висока вірогідність використання фармакологічної терапії, але їм, все ж таки, не варто надавати перевагу.

Психотерапевту, який вирішив застосувати ще й антидепресанти, окрім консультацій, важливо звернути увагу на присутність коморбідного стану у пацієнта, тому що супутні захворювання можуть мати серйозний вплив на результат лікування. Але антидепресанти рекомендовано використовувати лише у випадку коли у людини спостерігаються важкі симптоми ПТСР і вона не здатна з ними впоратись за допомогою

психотерапії.

Найкращий результат у лікуванні можна отримати працюючи в команді з лікарем-психіатром, психологом, психотерапевтом, при залученні членів родини [4].

Стан тривалої психологічної травматизації несе серйозні наслідки для психіки людини, адже негативно впливає на всі сфери життя: побут, спілкування з рідними та друзями, кар'єру, здобування освіти, відносини. Хронічний ПТСР проявляється також соматично, прояви якого людина може відчувати. Але з коректним підходом спеціаліста (психіатра, психолога), теплим відношенням близьких, з соціальною підтримкою – складні періоди проживаються легше та швидше.

Список використаних джерел

1. Бордюг А. Психологія травми: вплив травматичних подій на психіку та методи допомоги. URL: <https://komora.info/lyudi/10164-psikhologiya-travmi-vpliv-travmatichnikh-podij-na-psikhiku-ta-metodi-dopomogi>

2. Міністерство охорони здоров'я України, URL: <https://moz.gov.ua/uk/scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad>

3. Неманежина А. О., Губа Н. О., Деркач Д. В. Особливості подолання психологічних травм, що отримані внаслідок полону. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/514/13631/28535-1?inline=1>

4. Нейроньюс: психоневрологія та нейропсихіатрія. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2016/3%2877%29/article-1676/reakciya-na-vazhkiy-stres-ta-rozladi-adaptaciyi-posttravmatichnij-stresoviy-rozlad#gsc.tab=0>

5. Чабан О. Психотравма та її наслідки в загальнотерапевтичній практиці – чому важливо її виявити та вчасно опрацювати? URL: <https://www.upma.online/wp->

content/uploads/2023/08/01_TRANSKRYPT_Oleg_CHaban_Lektsiya_1_Travma-.pdf

*Кайманова Я.В.,
ст. викладач кафедри психології
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

*Хижняк Д.А.
здобувач вищої освіти групи ІНЗ-9-25-МІПС-Н(1.6д)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ВПЛИВ ПОСТІЙНОГО СПОЖИВАННЯ НОВИН (DOOMSCROLLING) НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я

Сучасний інформаційний простір перетворився на арену гострої психологічної боротьби, де дві взаємопов'язані загрози - масове поширення дезінформації та компульсивне споживання новин (doomscrolling) - створюють серйозні виклики для психічного здоров'я та соціальної стабільності. Дезінформація, будучи інструментом гібридної війни, систематично підриває довіру до інституцій влади, посилює соціальну поляризацію та перешкоджає адекватному реагуванню суспільства на кризи, що є особливо актуальним для України в умовах триваючої збройної агресії [1]. Паралельно постійне, нав'язливе споживання тривожного контенту через думскролінг призводить до масового психоемоційного виснаження, підвищення рівня тривожности та розвитку депресивних станів, формуючи порочне коло стресу, коли людина, намагаючись "бути в курсі", ще більше погіршує свій психічний стан [2].

Проблема психологічних механізмів протидії дезінформації та впливу постійного споживання новин (doomscrolling) на психічне здоров'я набула критичної актуальності в сучасних умовах інформаційного суспільства. Українське суспільство, перебуваючи в умовах триваючої гібридної війни, щодня стикається з масивними потоками

маніпулятивної інформації, що становить пряму загрозу національній безпеці та суспільній згуртованості. Дезінформація спеціально розробляється для експлуатації психологічних вразливостей, посилення соціальних розколів і підриву довіри до державних інституцій [1].

Паралельно спостерігається стрімке зростання явища doomscrolling - компульсивного споживання негативних новин, що призводить до масових випадків психічного виснаження, підвищеної тривожності та депресивних станів. Це створює замкнене коло: тривожні люди активніше шукають інформацію для зменшення невизначеності, але через надмірне споживання негативному контенту їхній психічний стан ще більше погіршується [2].

Особливої гостроти проблемі надає те, що традиційні підходи до медіаграмотності виявляються недостатніми для протидії сучасним складним методам маніпуляції. Необхідність розробки нових психологічних механізмів захисту, що враховують як когнітивні, так і емоційні аспекти сприйняття інформації, постає як один з найважливіших завдань для збереження психічного здоров'я нації та забезпечення інформаційної безпеки держави [3].

Останні дослідження українських учених демонструють комплексний підхід до вивчення психологічних аспектів протидії дезінформації. Роботи Т. С. Остроушко та І. В. Жуковської розкривають глибинні механізми впливу дезінформаційних кампаній на масову свідомість, зокрема через експлуатацію таких когнітивних упереджень як ефект первинності та ефект доступності. Автори доводять, що саме ці психологічні явища роблять людину найбільш вразливою до маніпулятивних впливів у періоди соціальної нестабільності [1].

Значний внесок у розуміння психологічних наслідків постійного споживання новин зробили дослідження О. В. Лісової, яка вивчала феномен інформаційної переваженості як тригеру психоемоційного виснаження. Її роботи демонструють, що надмірне занурення в негативний

інформаційний потік активує в організмі хронічну стресову реакцію, що проявляється як на психологічному, так і на фізіологічному рівні [2].

Важливим напрямком сучасних досліджень є розробка практичних інструментів протидії дезінформації. Науковці з Інституту соціальної та політичної психології НАПН України запропонували інноваційну модель формування медіаграмотності, яка поєднує розвиток критичного мислення з навичками емоційної саморегуляції. Цей підхід дозволяє не лише ідентифікувати дезінформацію, але й ефективно протистояти її психологічному впливу [3].

Особливу цінність представляють роботи Є. П. Шевченко, присвячені вивченню феномену doomscrolling як складної поведінкової реакції. Дослідниця доводить, що це явище формується на основі двох ключових компонентів: з одного боку - когнітивного спотворення у вигляді ілюзії контролю, а з другого - емоційної залежності від пошуку нової інформації для зменшення тривоги. Ця двоїста природа обумовлює складність подолання даної поведінки [4].

Сучасні дослідження також вказують на ефективність комплексних підходів, що поєднують когнітивно-поведінкові техніки з методами цифрової гігієни. Останні роботи українських психологів демонструють, що найбільш успішними є програми, спрямовані одночасно на розвиток аналітичних навичок роботи з інформацією та формування здорових медіазвичок [5].

Попри значний прогрес у дослідженні психологічних аспектів дезінформації та doomscrolling, залишаються недостатньо вивченими ключові аспекти цієї проблеми. Зокрема, потребує подальшого дослідження механізмів взаємодії між індивідуальними психологічними характеристиками особистості та ефективністю протидії дезінформації. Досі не з'ясовано, які саме комбінації когнітивних навичок і емоційних якостей забезпечують найбільш ефективний захист від маніпулятивних впливів [3].

Іншим невирішеним питанням залишається вивчення довгострокових наслідків постійного впливу doomscrolling на психічне здоров'я. Якщо короткострокові ефекти (зростання тривожності, порушення сну) досліджені достатньо добре, то віддалені наслідки хронічного інформаційного стресу потребують подальшого вивчення, особливо в контексті розвитку таких станів як вигорання та депресія [2].

Актуальною проблемою є розробка диференційованих підходів до різних соціально-демографічних груп. На сьогодні відсутні дослідження, які б системно вивчали особливості вразливості до дезінформації в залежності від віку, освітнього рівня та соціального середовища. Це утрудняє розробку цільових програм психологічної допомоги та профілактики [4].

Також залишається малодослідженою ефективність різних форматів психологічних інтервенцій для зменшення тяги до doomscrolling. Необхідні подальші дослідження для визначення оптимального співвідношення між когнітивно-поведінковими техніками, методами майндфулнес та підходами цифрової гігієни [5].

Важливим невирішеним питанням є також розробка інструментів оцінки ефективності навчання критичного мислення в контексті протидії дезінформації. Відсутність стандартизованих методик ускладнює порівняння результатів різних досліджень та розробку уніфікованих програм навчання [1].

Окремою проблемою є вивчення впливу соціального середовища на формування вразливості до дезінформації. Необхідно дослідити, як саме групова динаміка та соціальні мережі впливають на ефективність протидії маніпулятивним впливам [3].

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка інтегрованих програм психологічної допомоги, що поєднують когнітивно-поведінкові техніки з методами цифрової гігієни. Такі програми мають бути спрямовані не лише на розвиток критичного мислення, але й на формування навичок

емоційної саморегуляції та стресостійкості [3]. Особливу перспективу становить створення диференційованих підходів для різних цільових груп, зокрема для підлітків, які є найбільш вразливою категорією в умовах інформаційного суспільства.

Важливим напрямком майбутніх досліджень є розробка спеціалізованих онлайн-платформ для навчання медіаграмотності та психологічної протидії дезінформації. Такі платформи могли б поєднувати інтерактивні модулі з тренінгами, що дозволить масштабувати ефективні підходи на все українське суспільство [5]. Перспективним також є створення мобільних додатків для моніторингу психоемоційного стану користувачів під час споживання новин із функцією своєчасного попередження про ознаки doomscrolling.

Науковий потенціал має дослідження впливу новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, на поширення та сприйняття дезінформації. Необхідно вивчати як загрози, пов'язані з використанням AI для створення глибоких підробок, так і можливості застосування штучного інтелекту для розпізнавання та маркування дезінформаційного контенту [2].

Особливу актуальність набуває розробка протоколів кризової психологічної допомоги для осіб із ознаками інформаційної залежності та патологічного споживання новин. Такі протоколи мають включати техніки швидкої стабілізації емоційного стану та методи переривання компульсивної поведінки [4].

Перспективним також є міждисциплінарне дослідження проблеми на стику психології, соціології та кібербезпеки. Комплексний підхід дозволить розробити ефективні стратегії протидії дезінформації на рівні як окремої особистості, так і суспільства в цілому [1]. Важливим напрямком є також вивчення впливу соціальних мереж на групову динаміку та формування колективних установок щодо сприйняття інформації.

Отже, ефективна протидія дезінформації та подолання наслідків doomscrolling вимагають інтегративного підходу, що

поєднує розвиток критичного мислення, емоційної саморегуляції та свідомої цифрової гігієни. Психологічна стійкість та емоційний інтелект виявляються ключовими факторами, що зменшують вразливість до маніпулятивних впливів і негативних наслідків постійного споживання новин. Розробка цільових програм психологічної допомоги, орієнтованих на різні соціальні групи, є необхідною умовою збереження психічного здоров'я в сучасному інформаційному середовищі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на створення комплексних рішень, що поєднують індивідуальні психологічні інтервенції з технологічними та освітніми підходами. Реалізація таких заходів сприятиме формуванню інформаційно стійкого суспільства, здатного протистояти викликам цифрової епохи.

Список використаних джерел

1. Остроушко Т. С., Жуковська І. В. Дезінформація як складник гібридних загроз: психологічні аспекти вразливості індивіда. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2021. № 2(15). С. 45–51.
2. Лісова О. В. Психологічні наслідки інформаційної переважності в умовах соціальних трансформацій. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2022. Вип. 49. С. 112–125.
3. Методичні рекомендації з розвитку медіаграмотності та критичного мислення / За ред. І. М. Зіневич. К.: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 67 с.
4. Шевченко Є. П. Феномен "doomscrolling": психоемоційні кореляти компульсивного споживання негативних новин. Український психологічний журнал. 2023. № 1(17). С. 78–92.
5. Павленко В. В., Ковальчук М. С. Психологічна стійкість (resilience) як чинник протидії інформаційно-психологічним маніпуляціям. Проблеми політичної психології. 2020. Вип. 22(6). С. 34–48.

Луса А.О.
здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти, групи КЮ-231
Національного університету «Чернігівська політехніка»
Коломієць Н.В.
доктор юридичних наук, професор
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

У сучасній доктрині кримінального права та правозастосовній практиці питання призначення покарання посідає центральне місце, адже саме на цьому етапі реалізується кінцева мета кримінального покарання. Ефективність запобігання кримінальним правопорушенням, як слушно зауважують дослідники й практики, безпосередньо залежить від збалансованої реалізації принципів кримінального права, серед яких ключову роль відіграють принципи диференціації, індивідуалізації, а також пропорційності.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 12.10.2022 р. №8-р(І)/2022 імперативно наголосив, що законодавче унормування порядку притягнення особи до юридичної відповідальності має ґрунтуватися на конституційному принципі індивідуалізації юридичної відповідальності [1]. Відповідно до положень ч.2 ст.61 Конституції України: «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» [2].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що некоректне врахування всіх обставин справи, особливостей особи винного та його поведінки після відбуття покарання може призвести до призначення покарання, яке буде або надмірно суворим, або невинувато м'яким, що в обох випадках не відповідатиме меті покарання, закріпленій в ч.2 ст.50 Кримінального кодексу (далі – КК) України: «покарання має на меті не тільки кару, а й

виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [3].

Крім того, в умовах воєнного стану та внесення постійних змін до законодавства виникає необхідність переосмислення усталених підходів до розуміння суддівського розсуду та меж індивідуалізації призначення покарання.

Індивідуалізація покарання, як слушно підкреслює сучасна доктрина, полягає у конкретизації судом санкції щодо конкретного правопорушника в межах, визначених законодавцем [4, с.134-135]. «Індивідуалізація ... пов'язується з покаранням і визначається як конкретизація судом виду і розміру міри державного примусу, який призначається особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, залежно від особливостей даного правопорушника і його суб'єкта» [5, с.373].

Індивідуалізація призначення покарання передбачає врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних характеристик суспільно небезпечного діяння та особи, яка його вчинила. Зміст цього принципу полягає у відході від формального підходу під час обрання виду та розміру покарання та переході до гнучкої моделі оцінювання всієї сукупності релевантних фактів. Індивідуалізація неможлива без ретельного аналізу ступеня тяжкості кримінального правопорушення, форми вини, мотиву, способу та наслідків діяння, поведінки особи після його вчинення, соціальних характеристик правопорушника, обставин, що пом'якшують (ст.66 КК України) або обтяжують покарання (ст.67 КК України), а також впливу можливого покарання на подальше життя засудженого та його оточення.

Однак в науковому колі існує позиція й про врахування біологічних та соціальних факторів, включаючи вік, стать, стан здоров'я особи винного тощо в окремих конкретних випадках [6, с.627].

Відповідно до положень ч.3 ст.12 КК України: «злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі»:

- 1) «нетяжким злочином є передбачене КК України діяння

(дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років» (ч.4 ст.12 КК України);

2) «тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років» (ч.5 ст.12 КК України);

3) «особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі» (ч.6 ст.12 КК України) [3].

Важливою є й форма вини, тому згідно з положеннями ст.23 КК України: «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». Ч.1 ст.24 КК України передбачає: «умисел поділяється на прямий та непрямий»:

1) «прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання» (ч.2 ст.24 КК України);

2) «непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання» (ч.3 ст.24 КК України) [3].

Положення ч.1 ст.25 КК України передбачають: «необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість»:

1) «необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення» (ч.2 ст.25 КК України);

2) «необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити» (ч.3 ст.25 КК України) [3].

Варто наголосити, що індивідуалізація покарання передбачає врахування комплексу характеристик діяння та особи винного. Враховуючи думку Сторчеуса Я. С., суд зобов'язаний оцінювати дані про особу винного в комплексному, а не формальному підході [7, с.68]. Нормативною основою індивідуалізації покарання на законодавчому рівні є положення ч.1 ст.65 КК України: «суд призначає покарання»:

1) «у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України., що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч.2 ст.53 КК України»;

2) «відповідно до положень Загальної частини чинного КК України»;

3) «враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання» [3].

Важливе місце займає й виправлення та ресоціалізація винної особи. Згідно з положеннями ч.2 ст.65 КК України: «особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних

правопорушень» [3].

Варто зауважити, що вищезазначені норми визначають межі суддівського розсуду, а також формують вимоги до змісту мотивувальної частини вироку, адже суд має не лише перелічити враховані обставини, а й пояснити їхню юридичну сутність й те, яким чином вони вплинули на обрання конкретного виду покарання. Суд не може виходити за рамки законодавчо встановлених меж санкції, що забезпечує баланс між дискрецією та принципом законності [4, с.135].

Враховуючи сучасні реалії, зокрема воєнний стан, огляд судової практики ККС ВС за жовтень 2025 р. засвідчує, що навіть у справах, пов'язаних із порушеннями під час мобілізації, суди не застосовують автоматично максимальну межу санкції відповідної статті/частини статті Особливої частини КК України – вони оцінюють всі обставини, включно з релігійними або ідеологічними переконаннями, але не визнають їх безумовними підставами для звільнення від відповідальності [8]. Це підтверджує принцип індивідуалізації, навіть у кризових умовах, і демонструє, як судова практика забезпечує реалізацію конституційних вимог щодо «індивідуального характеру юридичної відповідальності» [2].

Як зазначила Панкратова К. О.: «принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності: кримінальна відповідальність і покарання повинні бути максимально конкретизовані та індивідуалізовані, виходячи з конкретних обставин справи з урахуванням особи винного» [9, с.9].

Таким чином, на відміну від диференціації, яка здійснюється законодавцем і полягає у градації видів та меж покарань у законі про кримінальну відповідальність, індивідуалізація здійснюється судом щодо конкретної особи [4, с.135-136].

Підсумовуючи вищезазначене, індивідуалізація призначення покарання є не просто формальною вимогою, а ключовою засадою українського кримінального права, що забезпечує справедливість і законність судового рішення. Вона

служує необхідним інструментом для переходу від абстрактної норми закону до конкретного, персоналізованого заходу державного примусу, який має бути необхідним і достатнім для виправлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та запобігання вчиненню новим згідно з положеннями ч.2 ст.65 КК України.

Особливої актуальності вищезгаданий принцип набуває в умовах воєнного стану та постійних змін у законодавстві. Як свідчить судова практика, навіть в умовах підвищеної суспільної небезпеки та необхідності швидкої реакції на правопорушення (наприклад, пов'язані з обороноздатністю країни), суди продовжують дотримуватися конституційних вимог, оцінюючи всі обставини справи та особу винного (включно з релігійними чи ідеологічними переконаннями), що запобігає перетворенню судового процесу на механічне застосування максимальних санкцій, передбачених статтею/частиною статті Особливої частини КК України. Це підтверджує стійкість засади індивідуалізації призначення покарання як гарантії правової держави.

Водночас, динаміка воєнного часу та післявоєнного періоду породжує нові виклики, які потребують подальших наукових досліджень:

1) особливості суб'єкта воєнних злочинів: необхідно розробити юридичні критерії для оцінки психологічного стану осіб (наприклад, військовослужбовців або цивільних, що пережили трагічний досвід), які вчинили протиправне діяння в умовах прямого впливу бойових дій;

2) коригування меж суддівського розсуду: потребує наукового обґрунтування питання балансу між індивідуалізацією та загальною превенцією у випадках кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, зважаючи на можливу зміну суспільної свідомості щодо тяжкості окремих діянь;

3) моделі ресоціалізації: в умовах масштабних соціальних та економічних змін, спричинених війною, життєво необхідним

є оновлення існуючих та розробка нових, ефективних моделей виправлення й ресоціалізації засуджених, адаптованих до реалій повоєнної відбудови.

Таким чином, індивідуалізація призначення покарання залишається ключовим напрямом для наукового дослідження, а її коректна реалізація в умовах воєнного стану є запорукою підтримки довіри суспільства до правосуддя та його ефективності.

Список використаних джерел та літератури

1. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другої частини першої статті 204-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Справа №3-144/2021(315/21). 12 жовтня 2022 року №8-р(І)/2022. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-22#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.12.2025).

4. Колодін Д. О. Диференціація та індивідуалізація як методи здійснення кримінально-правової політики України. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 2 (61), 2025. С.133-140. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.24>.

5. Хильченко (Макаренко) А. С. Принцип пропорційності при призначення покарання та звільненні від його відбування в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск №7, 2024. С.370-374. DOI:

<https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/90>.

6. Холодовська Н. О., Зленко О. О., Котенко Б. В. Принцип індивідуалізації при виправленні й ресоціалізації правопорушників у органах і установах виконання покарань. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск №5, 2022. С.626-628. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/151>.

7. Сторчеус Я. С. Призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування. Судимість та її погашення. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (April 18, 2025; London, England, UK). С.68-70. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2620>.

8. Огляд судової практики ККС у складі ВС (актуальна практика). Рішення, внесені ЄДРСР, за жовтень 2025: Офіційний сайт Верховного Суду. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_10_2025.pdf.

9. Панкратова К. О. Кримінальне право : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність» : в 2 ч. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2025. Ч. 1. 225 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/26036>.

Маклюк О.В.,
*ст. викладач кафедри управління персоналом,
економіки праці та публічного управління
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Белянінов А.І.,
*здобувач вищої освіти групи ІНЗ-9-25-МІУПП(1.6д)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ВПЛИВ РІВНЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ НА ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАЇНИ

Для забезпечення динамічного економічного зростання особливо важливим є формування і розвиток трудового потенціалу, який виступає особистим чинником виробництва й внутрішнім чинником соціально-економічного розвитку. Він формується під впливом демографічних, освітніх та соціально-економічних процесів. Особливу роль в цьому процесі відіграє здоров'я людини та якісна система медичного обслуговування, завданням якої є підтримка здоров'я населення. Україна на сучасному етапі стикається з негативною демографічною ситуацією — низькою народжуваністю та високою смертністю, мають місце проблеми в сфері охорони здоров'я. Все це негативно позначається на формуванні трудового потенціалу [6]. Особливо великий вплив на демографічний стан останніх років має повномасштабне військове вторгнення з боку РФ.

Здоров'я є базовою умовою життєдіяльності людини і головною його цінністю. Згідно класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [1].

Саме такий стан дає змогу людині повноцінно жити, здійснювати економічну і трудову діяльність та виконувати безліч соціальних функцій. Це комплексне поняття включає в

себе здатність людини функціонувати на максимальному рівні, адаптуватися до вимог навколишнього середовища та гармонійно взаємодіяти з іншими людьми.

На думку Європейської комісії – здоров'я робить суттєвий внесок у розвиток економіки через збільшення продуктивності праці, забезпеченість робочою силою, навички і заощадження, які стають джерелом інвестицій. Дослідження розвитку Великобританії показало, що близько 50% економічного зростання з 1780 по 1980 р. є результатом поліпшення здоров'я й харчування населення [2].

Такий же самий вектор залежності розвитку економіки від здоров'я населення показує безліч інших досліджень.

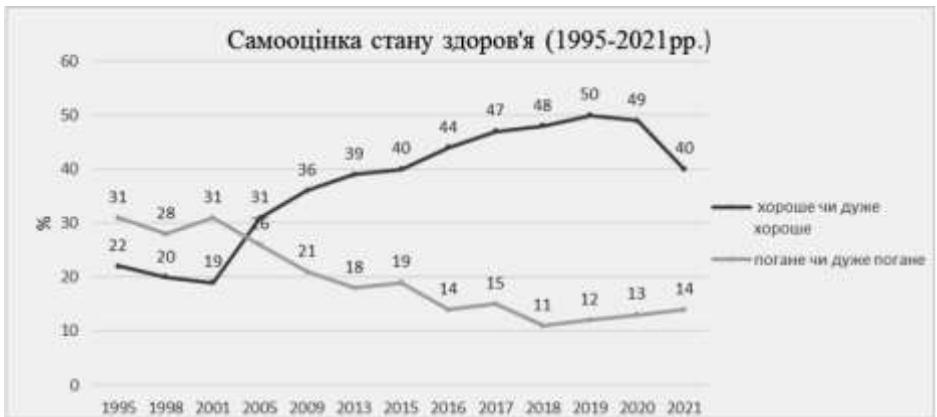

Рис. 1 – Динаміка самооцінки стану здоров'я українців, 1995-2021 років.

Джерело: сформовано авторами на основі [5]

Як показано на рисунку 1, протягом останніх кількох років спостерігалась тенденція до поступового зростання частки здорових (за самооцінкою) жителів України: якщо в 2013-2015 роках близько 40% українців вважали себе здоровими, то, починаючи з 2016 року, цей показник зростає і у 2019-2020 роках складає близько 50%. Проте, півтора року в умовах

пандемії, ймовірно, наклали відбиток на здоров'я та самопочуття українців: згідно з даними дослідження 2021 року, 40% опитаних оцінюють стан власного здоров'я як добрий, а 14% – як поганий.

Загалом, станом на квітень 2021 року, 40% опитаних дорослих жителів України оцінили своє здоров'я як хороше або дуже хороше, 46% – як посереднє (ані хороше, ані погане) або не змогли визначитись, а 14% – як погане або дуже погане. Порівняно з 2020 роком суттєво зменшилась (на 9 відсоткових пунктів) частка тих, хто вважає себе здоровим, і, відповідно, зросла частка тих, хто оцінює своє здоров'я посередньо (на 8 відсоткових пунктів) [5].

На стан здоров'я можуть впливати різні чинники, зокрема – вік, стать, рівень матеріального добробуту, місце проживання або інші фактори.

За даними Національної служби здоров'я України, протягом 2022–2024 рр. проведено 93 566 ампутацій (зокрема, 31 392 у 2022 р., 32 600 у 2023 р. та 29 574 на листопад 2024 р.) [1].

На початок 2025 р. в Україні вже проведено понад 95 тис. ампутацій, а за неофіційною статистикою – понад 120 тис., що також включає первинне протезування за кордоном, яке не входить до офіційних даних.

Окрім фізичних ушкоджень, війна призвела до різкого зростання потреби в психологічній допомозі серед українців. За попередніми прогнозами, через вплив війни такої підтримки різного ступеня інтенсивності потребуватимуть близько 15 млн людей, серед яких: 1,8 млн військовослужбовців та ветеранів, 7 млн людей старшого віку й близько 4 млн дітей та підлітків [9].

Раптове перенаселення західних областей України, до чого не була готова медична система цих регіонів, потенційно може негативно позначитись на логістиці надання послуг з профілактики, тестування та призвести до переривання лікування людей з хронічними / тривалими інфекційними захворюваннями (ВІЛ-інфекцією, туберкульозом, вірусними

гепатитами тощо), що водночас підвищить ризик розвитку важких ускладнень та настання смерті, можливої передачі інфекції та виникнення резистентності до ліків; загрози занесення патогенних біологічних агентів з інших територій при передислокації військ, а також біженцями і евакуйованими особами [4].

Як показано на рисунку 2, повномасштабне вторгнення також призвело до кризи робочих рук. До війни чисельність робочої сили України становила 17,4 млн людей, з них 8,3 млн жінок і 9,1 млн чоловіків працездатного віку. З початком війни ситуація змінилась кардинально. 1 млн. громадян було мобілізовано на захист України.

Станом на початок 2023 року за межами України перебували 4,6 млн українців, з яких 3,2 млн – жінки працездатного віку. На тимчасово окупованих з початку 2022 року територіях жили 3 мільйони осіб, з них орієнтовно 1,3 млн працездатного віку.

Рис. 2 – Графік динаміки трудового потенціалу України 2021-2023р

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Тобто з початку повномасштабного вторгнення Україна втратила доступ до 5,5 млн людей працездатного віку. Це трохи більше 30% всієї робочої сили [3].

З початку повномасштабної війни внаслідок атак РФ було пошкоджено та/або знищено 2167 об'єктів медичних закладів. З них 1878 об'єктів пошкоджено та 289 зруйновані повністю й відновленню не підлягають. Найбільших втрат зазнали лікарні на Харківщині, Донеччині, Миколаївщині, Київщині, Чернігівщині, Дніпропетровщині, Херсонщині та Запоріжжі. Отримати інформацію щодо ступеня руйнування лікарень на тимчасово окупованих територіях наразі неможливо.

Крім того, від початку війни росія нищить та пошкоджує автівки «екстренки». Так, наразі щонайменше одна з п'яти автівок екстреної медичної допомоги – пошкоджена.

Відповідно до Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3), підготовленої урядом України, Світовим банком та Європейською комісією, зараз шкода сектору охорони здоров'я оцінюється у 17,8 мільярда доларів США. Оцінка потреб, витрат на реконструкцію та відновлення сектору охорони здоров'я України на 2024–2033 роки становить понад 14,2 мільярда доларів США, і ці цифри, з огляду на постійний ракетний терор, зростають [7].

Кількість ЗОЗ системи МОЗ у 2023 р. становила 1 096, у 2022 р. – 1 150, у 2021 р. – 1 229 одиниць. Загальний ліжковий фонд ЗОЗ у 2023 р. становив 228 351, у 2021 р. – 244 642 ліжок. Середнє число днів зайнятості ліжка у 2023 р. – 273,8 дня, у 2021 р. – 231,7. Середня тривалість лікування – 8,7 дня, 2021 р. – 9,6 дня. Інтенсивний показник госпіталізації на 100 жителів у 2023 р. склав 17,3 особи, у 2021 р. – 14,4. Мережа ЗОЗ, що надають медичну допомогу в амбулаторних умовах (крім стоматологічної медичної допомоги), станом на 2023 р. включала 2 307 закладів, у 2021 р. – 2 511. ЗОЗ, що надають медичну допомогу в амбулаторних умовах, протягом 2023 р. забезпечили обслуговування 4,6 відвідувань на одного жителя (включаючи профілактичні) безпосередньо в закладах, у 2021 р.

– 5,5. Кількість ЗОЗ, що надають медичну допомогу в амбулаторних умовах, що мають денні стаціонари, налічувала 1 202 одиниці, у 2021 р. – 1 475. Ліжковий фонд денних стаціонарів становив 32 904 ліжка, у 2021 – 45 135. У денних стаціонарах у 2023 р. було проліковано 1 203 745 пацієнтів, у 2021 р. – 1 429 482. Кількість викликів швидкої медичної допомоги у 2023 р. налічувала 4 660 255, у 2021 р. – 6 149 530 [8].

Відтік професійних кадрів відчувається в багатьох сферах. Лише в сфері охорони здоров'я дефіцит становить майже 8% професійних кадрів. Крім описаних вище, постають і нові загрози для трудового потенціалу України. Головна з них – зростання кількості осіб з інвалідністю. За останніми даними, таких людей в Україні вже більш як 3 мільйони осіб, понад три чверті з них – працездатного віку. Друга загроза для трудового потенціалу – достроковий вихід на пенсію. Це явище стало більш поширеним у останній рік. Очікується, що учасники війни також раніше виходитимуть на пенсію – у 50-55 років. Це означає скорочення трудового потенціалу України у середньостроковій перспективі.

У результаті повномасштабної агресії РФ система медичної реабілітації в Україні постала перед безпрецедентним викликом. З огляду на десятки тисяч випадків ампутацій, велику кількість пацієнтів з тяжкими фізичними та психологічними травмами, а також мільйони осіб, які потребують підтримки різного рівня інтенсивності, доступність і якість реабілітаційної допомоги стали критичними для безпеки, відновлення та соціальної стабільності країни. Водночас наявна система виявилася неготовою до таких масштабів: вона залишалася фрагментованою, з дефіцитом кадрів, з обмеженим доступом до реабілітаційних послуг, особливо в регіонах, що постраждали від бойових дій.

В умовах війни ситуацію ускладнили руйнування медичної інфраструктури, зростання вартості послуг на тлі недостатнього фінансування з боку держави. Останнє часто не покриває повної

вартості сучасних послуг, таких як протезування чи тривала реабілітація, а відсутність єдиної системи маршрутизації пацієнтів ускладнює доступ до потрібної допомоги. Системна кадрова криза, а надто в прифронтових районах та сільській місцевості, загострює проблему. Молоді спеціалісти неохоче працюють у таких громадах через низьку зарплату, брак житла та обмежені можливості для професійного розвитку [9].

Основні напрямки покращення рівня здоров'я населення мають включати профілактику захворювань, таку як вакцинація, правильне харчування та фізична активність, а також поліпшення системи охорони здоров'я через реформування фінансування, доступність ліків та розширення програм громадського здоров'я. Важливо також зменшувати вплив соціальних та економічних чинників, що впливають на здоров'я, і забезпечувати комплексний підхід, що охоплює фізичне, психічне та соціальне благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Статут ВООЗ. Всесвітня організація охорони здоров'я, Режим доступу: <https://www.who.int/ru/about/governance/constitution>

2. Suhrcke M., McKee M., Sauto Arce R., Tsoлова S., Mortensen J. The contribution of health to the economy in the European Union. – European Commission, 2005. Режим доступу: https://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/health_economy_en.pdf

3. Як Україні компенсувати втрату 30% трудового потенціалу. Конфедерація роботодавців України. 2023. Режим доступу: <https://employers.org.ua/news/id2487>

4. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік, стор 6. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

5. Індекс здоров'я. Україна. Дані загальнонаціональних опитувань КМІС 1995-2015 рр. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1042&page=1>

6. Антонюк В.П. Здоров'я в системі чинників формування трудового потенціалу України. Вісник економічної науки України. 2020. №1. С.154-159. Режим доступу: DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).154-159](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).154-159)

7. Едем Адаманов. Українська система охорони здоров'я продовжує боротися та справлятися з викликами попри численні атаки рф. 04.12.2024.

Режим доступу: <https://moz.gov.ua/uk/ukrayinska-sistema-ohoroni-zdorov-ya-prodovzhuye-borotися-ta-spravlyatisya-z-viklikami-popri-chislenni-ataki-rf-edem-adamanov>

8. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік, стор 7.

Режим доступу: <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

9. Проблеми та перспективи медичної реабілітації інвалідів війни та інших вразливих груп населення в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2025 рік. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-ta-perspektyvy-medychnoyi-reabilitatsiyi-invalidiv-viyny>

Маклюк О.В.,
*ст. викладач кафедри управління персоналом,
економіки праці та публічного управління
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*
Корзаченко О.С.,
*здобувач вищої освіти, групи 9-24-Б1 УБ
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Руйнівний характер такого складного соціально-економічного феномену як війна чинить суттєвий вплив на всі сфери життя суспільства, і зокрема господарської діяльності. Військові конфлікти спричиняють деградацію інфраструктури, ускладнюють логістичні ланцюги, порушують звичні умови ведення бізнесу, знижують рівень споживчого попиту та обсяги виробництва. У такій кризовій ситуації підприємства вимушені адаптуватися до нових викликів: треба боротися із зростанням витрат, дефіцитом ресурсів, нестабільністю ринків та кадровими проблемами.

Рентабельність операційної діяльності підприємства є одним з основних показників ефективності його діяльності, який визначає, наскільки прибутковою є щоденна операційна діяльність. В умовах війни забезпечення стабільної або навіть позитивної рентабельності стає надзвичайно складним завданням. Підприємства змушені переосмислювати свої бізнес-моделі, оптимізувати виробничі та управлінські процеси, забезпечувати гнучкість у споживчих та постачальницьких ланцюгах.

З 24 лютого 2022 року розпочалась повномасштабна війна російської федерації проти України. Це дуже сильно ускладнило діяльність бізнесу, особливо в Чернігівській області в силу її

територіального розташування близько до кордону з росією та білоруссю. Чернігівська область одною з перших опинилась під ударом російських військ, які фактично оточили сам обласний центр. На певний час багато підприємств міста опинились під окупацією. Але і після виходу російських військ з Чернігівської області та подальшого повернення до свого функціонування підприємства області залишились в небезпеці. Продовжуються постійні обстріли Чернігова та області, руйнування критичної та виробничої інфраструктури, порушення логістичних зв'язків. В межах 10-20 кілометрової зони вздовж кордону відбулась релокація бізнесу. Сільськогосподарські підприємства досі намагаються продовжувати свою діяльність на тих територіях, оскільки земля – їх головний ресурс. У 2022-2023 роках були дуже великі проблеми з реалізацією сільськогосподарської продукції, і це фактор впливу вже на продовольчу безпеку країни.

Від початку війни понад 7,7 млн українців були змушені стати внутрішньо переміщеними особами (переважно на території західної України). Вимушене переміщення залишається серйозною проблемою, оскільки мільйони українців зараз проживають за кордоном. За даними ООН, станом на кінець 2023 року в усьому світі налічувалося 6 млн 343 тис. українських біженців, більшість з них, 5 млн 939 тис., проживають у Європі [1].

Незважаючи на складні умови, в яких опинилися наші підприємства починаючи з 2022 року, існує певна позитивна динаміка. Це стосується підтримки підприємництва в Україні. В державі були розгорнуті програми, які сприяють відновленню та розвитку малого, середнього бізнесу: державні кредитні ініціативи, програми працевлаштування, зниження податків, гранти на відкриття нового бізнесу та фінансову допомогу для переміщених компаній. Найшвидші темпи відновлення спостерігаються у таких секторах: будівництво, внутрішня торгівля, сільське господарство, переробна промисловість. Кількість фізичних осіб-підприємців уже перевищила довоєнний

рівень, що свідчить про популярність цієї моделі бізнесу в Україні під час війни.

Треба враховувати, що позитивні зміни більше відслідковуються у центральних та західних регіонах країни, які не зазнали таких руйнувань, як південні, східні та північні. За дослідженнями 2024 року підприємства східних і південних регіонів України зазнали збитків приблизно у 1,5 рази більше, аніж на заході країни [1].

До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну рівень рентабельності українського підприємництва був достатньо високим. У 2022-2023 роках він суттєво знизився завдяки веденню бойових дій, введенню в Україні воєнного стану, завдяки значній втраті робочої сили за рахунок масової міграції, мобілізації чоловічого населення тощо. Кількість підприємств у Чернігівській області значно зменшилась у порівнянні з довоєнним 2021 роком та 2022-2023 роками війни (таблиця 1).

Таблиця 1. Динаміка кількості підприємств Чернігівської області упродовж 2021-2023 років

Показник	Період дослідження			Темп росту, %	
	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2022 / 2021	2023 / 2022
1	2	3	4	5	6
Загальна кількість підприємств, од.	6192	4292	4971	69,32	115,82
Кількість великих підприємств, од.	6	5	6	83,33	120,00
- у % до загальної кількості підприємств	0,1	0,1	0,1	100,00	100,00
Кількість середніх підприємств, од.	437	377	362	86,27	96,02
- у % до загальної кількості підприємств	7,1	8,8	7,3	123,94	82,95
Кількість малих підприємств, од.	5749	3910	4603	68,01	117,72
- у % до загальної кількості підприємств	92,8	91,1	92,6	98,17	101,65

Джерело: сформовано авторами на основі [2-4]

Проведене дослідження показало, що якщо на кінець 2021 року загальна кількість підприємств у Чернігівській області була 6192 од., то вже у наступному 2022 році вона скоротилась на 30,68% і становила 4292 од. У 2023 році загальна кількість підприємств дещо збільшилась – майже на 16%, або на 42 од., але, порівняно з даними 2021 року вона все одно залишалась меншою.

У 2021 році на території Чернігівської області працювало 6 великих підприємств. У наступному 2022 році одне підприємство було закрите. Наприкінці 2023 року кількість великих підприємств на території Чернігівської області знову зросла до 6 од. Загалом кількість великих підприємств складала лише 0,1% від загальної кількості підприємств, які функціонували на території Чернігівської області.

За досліджений період схожа ситуація була і з середніми підприємствами. Так, у 2021 році кількість середніх підприємств Чернігівської області становила 437 од., а у 2022 році відбулося скорочення їх кількості на 13,73%, тобто до 377 од. У наступному 2023 році також відбулось зменшення кількості середніх підприємств, а темп зменшення складав 3,98%. Отже за період з 2021 року до 2023 рік кількість середніх підприємств Чернігівської області скоротилась з 437 до 362 одиниць.

Що ж стосується малих підприємств, то динаміка дещо інша. За період 2021-2022 років відбулося зменшення кількості таких підприємств з 5749 до 3910 од. відповідно, або ж на 31,99%. У 2023 році кількість малих підприємств, у порівнянні із кінцем 2022 року, зросла на 1,65% і становила 4603 од. При цьому питома вага малих підприємств в загальній структурі підприємств Чернігівської області на протязі всього аналізованого періоду була більше 90%. Це говорить про те, що економіка регіону працює за рахунок малого бізнесу.

Динаміка показників рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області упродовж 2021-

2023 років подана у таблиці 2.

Таблиця 2
Показники рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області упродовж 2021-2023 років

Показник	Період дослідження			Темп росту, %	
	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2022 / 2021	2023 / 2022
1	2	3	4	5	6
Результат від операційної діяльності, тис. грн	21216217,3	13395751,1	6938458,7	63,14	51,80
Витрати операційної діяльності, тис. грн	91679144,5	90571011,2	116162418,4	98,79	128,26
Рівень рентабельності, %	23,1	14,8	6,0	64,07	40,54

Джерело: сформовано авторами на основі [5-7]

Протягом 2021-2023 років середній рівень рентабельності підприємств Чернігівської області скоротився з 23,1% до 6,0%, що свідчить про зниження ефективності їх діяльності. Основними причинами вказаного є порушення інфраструктури, логістичних зв'язків, складні умови кредитування, масова міграція та, відповідно, гострий дефіцит кадрів.

Здійснено аналіз рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області за основними галузями (таблиця 3).

Таблиця 3

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області за видами економічної діяльності упродовж 2021-2023 років

Показник	Період дослідження			Приріст	
	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2022 / 2021	2023 / 2022
1	2	3	4	5	6
Рівень рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарства, %	46,8	25,5	4,8	-21,3	-20,7
Промисловість	6,8	8,5	8,0	1,7	-0,5
Будівництво	2,9	1,0	2,9	-1,9	1,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	24,1	29,8	27,0	5,7	-2,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-2,3	-4,2	3,7	-1,9	7,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	-3,7	-13,3	-3,7	-9,6	9,6
Інформація та телекомунікації	-30,0	11,0	10,8	41	-0,2
Фінансова та страхова діяльність	12,3	-3,1	0,1	-15,4	3,2
Операції з нерухомим майном	2,0	2,2	3,7	0,2	1,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	3,7	3,0	19,4	-0,7	16,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-1,4	-10,6	12,6	-9,2	23,2

Освіта	1,1	0,1	3,6	-1	3,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,0	5,5	-6,9	2,5	-12,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-3,2	-8,1	-1,3	-4,9	6,8
Надання інших видів послуг	1,2	1,2	5,3	1,7	4,1
Рівень рентабельності (загалом за усіма видами економічної діяльності), %	23,1	14,8	6,0	-8,3	-8,8

Джерело: сформовано авторами на основі [8-10]

У 2021 році найбільш прибутковою була галузь сільського, лісового та рибного господарства, адже рівень рентабельності підприємств даної галузі був на рівні 46,8%. Але вже наприкінці 2023 року рівень рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарства зменшився до 4,8% і був одним з найнижчих.

Найбільш прибутковою була галузь оптової та роздрібною торгівлі, а також ремонту автотранспортних засобів й мотоциклів. У 2023 році рівень рентабельності операційної діяльності підприємств даної галузі склав 27,0%.

У 2023 році найменш прибутковими, фактично збитковими стали галузь тимчасового розміщування й організація харчування, галузь охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, галузь мистецтва, спорту, розваг та відпочинку.

З метою підвищення рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області необхідно вирішити цілий ряд надскладних проблем. Задля оптимізації ресурсів і підвищення продуктивності треба спрямувати зусилля на модернізацію обладнання, впровадження енергоефективних технологій, підвищення кваліфікації працівників. Вказане знизить собівартість виробництва і максимізує прибутки підприємств.

Доцільним є подальший розвиток агропереробного виробництва, оскільки аграрний сектор області поступово відновлюється, зростає виробництво продукції з високою доданою вартістю (жири, олії), що підвищує загальну рентабельність. Розвиток переробки та експортних можливостей дасть змогу посилити конкурентні позиції таких підприємств та області загалом.

Диверсифікація виробництва і послуг забезпечить запровадження нових видів продукції та розширення ринків збуту. Підвищення інноваційної активності вплине на фінансову стійкість підприємств та дасть можливість залучити додаткові інвестиції.

Активізація взаємодії з міжнародними партнерами вплине на розвиток зовнішньоекономічного співробітництва, сприятиме залученню додаткових ресурсів, необхідних для підвищення конкурентоспроможності та рентабельності підприємств області.

Список використаних джерел

1. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Центр економічного відновлення (CER) та міжнародна група компаній ADVANTER GROUP в межах проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України». Київ, 2024. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-mikro-mali-ta-seredni-biznesy-v-ukrayini> (Дата звернення 29.09.2025р.)

2. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2021 році. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу: https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Structure/2021/Z1_2021.htm (Дата звернення 29.09.2025р.)

3. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2022 році. Головне управління статистики у Чернігівській

області. Режим доступу:
https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Structure/2022/Z1_2022.htm
(Дата звернення 07. 10.2025р.)

4. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2023 році. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:
https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Structure/2023/Z1_2023.htm
(Дата звернення 13.10.2025р.)

5. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності у 2021 році. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:
[https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/ finans/2021/F6_2021.htm](https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/finans/2021/F6_2021.htm)
(Дата звернення 31.09.2025р.)

6. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності у 2022 році. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:
[https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/ finans/2022/F6_2022.htm](https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/finans/2022/F6_2022.htm)
(Дата звернення 03.10.2025р.)

7. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності за 2023 рік. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:
[https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/ finans/F6_2023.htm](https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/finans/F6_2023.htm)
(Дата звернення 11.10.2025р.)

8. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області за видами економічної діяльності за 2021 р. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:
https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/finans/2021/F6_2021.htm
(Дата звернення 04.10.2025р.)

9. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області за видами економічної діяльності за 2022 р. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу:

https://www.chernivstat.gov.ua/statdani/finans/2022/F6_2022.htm
(Дата звернення 08.10.2025р.)

10. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств Чернігівської області за видами економічної діяльності за 2023 р. Головне управління статистики у Чернігівській області. Режим доступу: https://www.chernivstat.gov.ua/statdani/finans/F6_2023.htm (Дата звернення 14.10.2025р.)

*Малахова Ю.В.,
к.филол.н., доц., доцент кафедри літературознавства,
східної філології і перекладу
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ СТОРІТЕЛІНГУ ЯК ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Сторітелінг (від англ. «storytelling» – «розповідання історій») спочатку виник у рекламі та бізнес-комунікації, а згодом перетворився на ефективну педагогічну технологію. Сьогодні його широко застосовують у викладанні іноземних мов, оскільки він сприяє підвищенню мотивації, формуванню мовної, соціокультурної та міжкультурної компетентностей

Актуальність дослідження зумовлена потребою у сучасних педагогічних методах, які забезпечують не лише формальне засвоєння лексики та граматики, а й справжнє оволодіння іноземною мовою як інструментом комунікації. Традиційні підходи, що базуються на механічному запам'ятовуванні правил, часто виявляються недостатньо ефективними для розвитку здатності учнів до автентичного спілкування в реальних ситуаціях. Сторітелінг, як педагогічна технологія, пропонує альтернативну стратегію, що спирається на фундаментальну людську потребу в оповіданні та емоційному співпереживанні. Його застосування дозволяє створити емоційно насичений та соціально активний навчальний контекст, що сприяє зниженню тривожності, підвищенню мотивації та глибшому засвоєнню мови. Особливо перспективним є інтеграція сторітелінгу з комунікативним підходом та теоріями природного засвоєння мови, що реалізується, наприклад, у методиці TPRS (Teaching Proficiency through Reading and Storytelling). Вивчення цих взаємозв'язків має практичне значення для удосконалення методики викладання іноземних мов.

Сторітелінг сьогодні є не лише художнім прийомом, а й універсальною комунікативною технологією, що активно застосовується в освіті, маркетингу, медіа, брендингу та особистісному розвитку. Хоча практика розповідання історій є однією з найдавніших форм людської комунікації, що сягає коренів усної традиції, сам термін у сучасному педагогічному та бізнес-контекстах набув поширення лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Історично сторітелінг спочатку виник як ефективний засіб впливу в рекламі та маркетингу. У другій половині ХХ століття, особливо в 1980–1990-х роках, рекламні кампанії все частіше будувалися навколо особистих історій – реальних або конструйованих, які демонстрували трансформацію життя споживача завдяки продукту чи послугі. Такі нарративи, як правило, містили елементи драматургії: проблему, пошук рішення, кульмінацію та позитивний фінал. Центральним механізмом впливу було емоційне переживання – здатність аудиторії ідентифікувати себе з героєм історії, що посилювало запам'ятовування бренду та формувало позитивне ставлення до нього [2; 6]. Характерною рисою рекламного сторітелінгу була його біографічна основа: історії часто будувалися навколо реальних людей (або їхніх архетипічних образів), які досягли успіху завдяки певному продукту, інновації чи досвіду [6, с.56]. Дослідження показують, що інформація, подана у формі історії, запам'ятовується в 7–22 рази краще, ніж у вигляді сухих фактів [3, с.36].

З початку 2000-х років сторітелінг починає трансформуватися з маркетингового прийому в універсальну комунікативну стратегію, яка активно застосовується в корпоративній культурі, управлінні, психотерапії та, зокрема, освіті. У корпоративному контексті його використовують для передачі цінностей компанії, мотивації персоналу та формування внутрішньої культури – співробітників навчають формулювати та розповідати особисті історії, пов'язані з професійним досвідом, подоланням труднощів або командною

взаємодією [1, с. 128-132]. З наукової точки зору, сторітелінг – це технологія передачі інформації через структуровану, емоційно насичену історію, герої якої можуть бути як реальними, так і вигаданими особами. Головна мета сторітелінгу – зробити повідомлення не лише зрозумілим, а й автентичним, цікавим і таким, яке легко запам'ятовується адресатом [3, с. 6]. На відміну від сухого викладу фактів, історія активізує когнітивні та афективні процеси слухача або читача, сприяючи глибшому засвоєнню змісту та формуванню особистого ставлення до нього [2, с. 215-218].

Засновником підходу TPRS (Teaching Proficiency through Reading and Storytelling) вважається американський педагог Брайан Рей (Brian Ray), який у 1990-х роках, працюючи вчителем іспанської мови в середніх школах США, виявив низьку неефективних традиційних методів навчання: учні, навіть після кількох років занять, не досягали базової комунікативної компетентності. Це спонукало Рея розробити альтернативну стратегію, спрямовану на максимальне включення учнів у автентичний мовний досвід [5, с. 108-112].

Метод TPRS не є ізольованою інновацією, а виник як синтез кількох науково обґрунтованих підходів, які на той час активно впроваджувалися в педагогічну практику: теорії природного засвоєння мови Стівена Крашена (Stephen Krashen), зокрема принципу «зрозумілого входження», згідно з яким мова засвоюється не через граматичні правила, а через постійне сприйняття значущого мовлення [4, с.98]; комунікативного підходу, що акцентує увагу на реальному використанні мови в соціальному контексті; педагогічного сторітелінгу, який забезпечує емоційне та когнітивне включення учнів у навчальний процес.

Суть TPRS ґрунтується на трьох взаємопов'язаних компонентах, які підкреслюють самі розробники методу:

- читання – робота з адаптованими або оригінальними текстами, що містять повторювані мовні структури;
- аудіювання – сприйняття усного мовлення в контексті

спільно створюваних історій (часто з участю самих учнів);

– розповідання історій – переказ, імпровізація та творче відтворення змісту.

Важливо зазначити: незважаючи на назву, говоріння не є первинною метою TPRS. Як наголошують Крашен і Рей, мовна продукція виникає спонтанно лише тоді, коли учень отримує достатній обсяг зрозумілого входження через аудіювання та читання. Отже, центральне місце у методі належить саме сприйняттю, а не відтворенню [5, с.108-112]. Сторітелінг є лише однією складовою TPRS, а не тотожним поняттям. TPRS – це повноцінна педагогічна методика, тоді як сторітелінг – універсальний прийом, який може використовуватися як у TPRS так і у інших методиках. На сьогодні TPRS отримав широке поширення в англomовному освітньому середовищі та активно застосовується при викладанні іноземних мов. У сфері освіти, особливо в контексті навчання іноземних мов, сторітелінг набуває статусу педагогічної технології. Тут він виконує подвійну функцію: по-перше, як засіб мотивації та емоційного залучення, по-друге – як інструмент розвитку мовленнєвої компетентності. Згідно з теорією соціокультурного навчання Л. Виготського, мова засвоюється через соціальну взаємодію, а історія створює автентичний комунікативний контекст, у якому учні можуть експериментувати з мовою, висловлювати особистий досвід і встановлювати зв'язок із аудиторією [7, с.68]. Крім того, сторітелінг відповідає принципам афективного фільтра Крашена: коли мова подається через емоційно значущий нарратив, знижується тривожність і підвищується готовність до сприйняття.

Ефективність сторітелінгу ґрунтується на низці ключових принципів, які визначають його якість у будь-якому контексті:

– цікавість – історія має викликати інтелектуальне або емоційне зацікавлення;

– наявність драматургічної структури (конфлікт, напруга, розв'язка) забезпечує увагу аудиторії;

– емоційний резонанс – історія повинна викликати

емпатію, співпереживання або інші сильні емоції;

– релевантність – зміст має бути значущим для цільової аудиторії;

– поширеність – найефективніші історії – ті, які людина хоче переказати іншим

Саме ці характеристики перетворюють сторітелінг із простої розповіді на потужний засіб комунікації, спрямований на досягнення конкретної мети – будь то формування бренду, навчання мови, мотивація команди чи переконання аудиторії. Таким чином, сторітелінг еволюціонував від інструменту комерційного переконання до мультифункціональної освітньої стратегії, яка спирається на глибоко людську потребу в оповіданні, розумінні та співпереживанні.

Список використаної літератури

1. Denning S. *The Leader's Guide to Storytelling: Mastering the Art and Discipline of Business Narrative*. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. 304 p.

2. Heath C., Heath D. *Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die*. New York: Random House, 2007. 304 p.

3. Haven K. F. *Story Proof: The Science Behind the Startling Power of Story*. Westport: Libraries Unlimited, 2007. 320 p.

4. Krashen S. D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press, 1982. 202 p.

5. Ray B. *Fluency Through TPR Storytelling*. 7th ed. Concord: TPRS Publishing, 2013. 336 p.

6. Simmons A. *The Story Factor: Inspiration, Influence, and Persuasion through the Art of Storytelling*. Rev. ed. New York: Basic Books, 2006. 224 p.

7. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 159 p.

*Недогибченко С.А.,
здобувачка освіти 3 курсу першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 035 Філологія. «Східні мови та
літератури (переклад включно), перша – китайська. Мова і
література (китайська, англійська)». ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»
науковий керівник – **Перепадя Д.О.**,
к.пед.н., доцент*

МОВНА СИТУАЦІЯ В ГОНКОНГІ: ПОЛІТИКА «ДВОМОВНОСТІ І ТРИМОВНОСТІ» ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ

Мовна ситуація в Особливому адміністративному районі Гонконг (ОАРК) є унікальним прикладом диглосії та багатомовності в умовах геополітичної трансформації. Політика «Одна країна, дві системи» (一國兩制, Yīguó liǎngzhì) лягла в основу мовної політики «двомовності і тримовності» (兩文三語, Liǎngwén sānyǔ). Дослідження її реалізації є актуальним, оскільки віддзеркалює баланс між збереженням місцевої кантонської ідентичності, необхідністю міжнародної комунікації (через англійську) та політичною інтеграцією з материковим Китаєм (через путунхуа). Сучасна мовна динаміка є індикатором соціальних та політичних настроїв у регіоні.

Метою цієї роботи є аналіз механізмів впровадження політики «двомовності і тримовності» в основних соціальних сферах Гонконгу та оцінка її впливу на комунікативну компетенцію населення та формування локальної ідентичності.

Китайські науковці дають таке визначення мовної політики «двомовності і тримовності»: 两文三语是中国香港特别行政区政府推行的语言政策，旨在提升市民的中英文书写能力及粤语、英语、普通话的口语水平，强化其作为国际都会和中国城市的双语优势。该政策自 1997 年香港回归后实施，主体框架沿用至今 [1]。 – «Двомовність і тримовність» – це мовна політика, яку впроваджує уряд Спеціального адміністративного

району Китаю Гонконг. Її мета – підвищити рівень володіння письмовою китайською та англійською мовами, а також усною кантонською, англійською та путунхуа, зміцнюючи таким чином двомовну перевагу Гонконгу як міжнародного мегаполіса й водночас китайського міста. Цю політику було запроваджено після повернення Гонконгу під юрисдикцію Китаю у 1997 році, і її основні засади зберігаються дотепер.

Мовна ситуація в Гонконзі має глибокі історичні корені, які сформувалися під впливом британського колоніального правління, китайської культури та сучасних глобалізаційних процесів. До 1842 року, коли острів Гонконг був переданий Великій Британії за Нанкінським договором, основною мовою спілкування місцевого населення була кантонська (粤语 Yǔèyǔ), один із діалектів китайської мови, поширений у провінції Гуандун. Протягом британського колоніального періоду англійська стала офіційною мовою адміністрації, освіти, юриспруденції та бізнесу, тоді як кантонська залишалася мовою побуту та культури місцевих жителів. Таким чином, у суспільстві поступово виникла функціональна двомовність: англійська – як мова влади й еліти, кантонська – як мова більшості населення.

Після Другої світової війни, з розвитком економіки та розширенням системи освіти, англійська набула ще більшого престижу, але водночас уряд колонії визнав необхідність підтримки місцевої культури. У 1970-х роках почалася так звана «кантонізація» освіти та ЗМІ: дедалі більше шкіл переходили на викладання китайською, а телебачення й радіо активно використовували кантонську.

Ключовим етапом став 1997 рік – повернення Гонконгу під суверенітет Китайської Народної Республіки. Відтоді уряд Спеціального адміністративного району (香港特别行政区 Xiānggǎng tèbié xíngzhèngqū) запровадив політику «两文三语» (liǎng wén sān yǔ — «дві писемності, три мови»). Її мета — забезпечити вільне володіння письмовою китайською (中文

Zhōngwén) і англійською, а також усною кантонською, англійською та путунхуа. Ця політика покликана поєднати місцеву ідентичність із національною єдністю та міжнародною конкурентоспроможністю.

Попри офіційну політику, реальне використання мов у щоденному житті демонструє чітку ієрархію. Абсолютна більшість мешканців Гонконгу вважають кантонську своєю рідною і основною мовою спілкування. Згідно з даними перепису населення 2021 року, понад 88 % жителів використовують її як основну мову вдома, тоді як англійську – лише близько 4 %, а путунхуа – менше ніж 2 %. Кантонська залишається мовою побуту, міжособистісного спілкування, місцевих ЗМІ, телебачення, гумору, музики та інтернет-контенту. Вона виконує не лише комунікативну, а й культурну функцію, адже для багатьох жителів є символом місцевої ідентичності та відмінності від материкового Китаю [2].

Англійська, натомість, зберігає свій престиж як мова бізнесу, науки, технологій та міжнародних відносин. Її активно використовують у банківській сфері, юриспруденції, вищій освіті та спілкуванні з іноземцями. Проте, поза діловим середовищем англійська рідко стає мовою повсякденного спілкування. Для більшості гонконгців вона є інструментом професійного успіху, а не щоденного життя. Навіть ті, хто володіє нею на високому рівні, переважно переходять на кантонську у неформальних розмовах.

Путунхуа, або стандартна китайська мова, має дедалі більший вплив у сфері освіти та державної політики. Після 1997 року уряд Гонконгу заохочує її використання у школах, зокрема у викладанні китайської мови. Усе більше молодих учителів проходять підготовку саме на путунхуа, а в офіційних установах зростає попит на працівників, здатних вільно переходити між кантонською та стандартною китайською. Попри це, реальне повсякденне використання путунхуа залишається низьким: воно переважає лише в офіційних, міжрегіональних або ділових контактах із материковими китайцями. Часто мешканці

Гонконгу володіють путунхуа «пасивно», тобто розуміють, але не говорять вільно, віддаючи перевагу кантонській у побуті.

Специфічною рисою мовної практики є явище «code-switching» – перемикання між мовами під час розмови. Сучасні дослідження показують, що у Гонконзі воно має як функціональні, так і соціальні причини. Функціонально перемикання мов допомагає заповнювати лексичні прогалини – коли певне поняття або термін легше висловити іншою мовою. Наприклад, у бізнесі чи технічних галузях англійські слова часто звучать природніше: «我哋要 confirm 嗰個 meeting schedule 啦» – «Нам треба підтвердити розклад зустрічі». Таке змішування не вважається помилкою, а є звичною практикою.

У соціальній площині «code-switching» може виконувати роль маркеру ідентичності. Для молодих гонконгців поєднання кантонської з англійською – це спосіб показати сучасність, освіченість, відкритість до глобального світу. Наприклад, у неформальному спілкуванні молодь може сказати: «今日真係 very rush!» – «Сьогодні справді дуже поспішно!». Таке висловлювання звучить природно для гонконгського вуха і відображає міську культуру.

Є також емоційно-прагматичні мотиви: перемикання мов дозволяє висловити певний настрій, змінити тональність чи створити комічний ефект. Наприклад, вставка англійського виразу «Oh my god!» у кантонську фразу додає емоційності й робить репліку більш виразною. У діловому спілкуванні перехід на англійську може сигналізувати про професіоналізм або дистанцію, тоді як у неформальному це створює атмосферу дружності.

У писемній мові явище «code-switching» проявляється активно, особливо в соціальних мережах, чатах і рекламі. Користувачі часто комбінують китайські та латинські символи, наприклад: «真係好 busy 呀!» – «Я справді дуже зайнятий!». У медіа й рекламі такий змішаний стиль вважається модним і близьким до молоді аудиторії.

У шкільній системі спостерігається певний баланс між

кантонською та англійською мовами. Частина шкіл має статус English-medium instruction (EMI), де більшість предметів викладають англійською, тоді як інші – Chinese-medium instruction (CMI), де домінує кантонська. При цьому путунхуа поступово запроваджується як мова викладання китайської мови, хоча це викликає суперечки серед педагогів і батьків, які побоюються втрати мовної самобутності.

Серед практичних труднощів реалізації політики слід відзначити нестачу кваліфікованих викладачів, які володіють усіма трьома мовами на високому рівні, а також обмежені ресурси для розробки навчальних матеріалів, що відповідають тримовним стандартам. Уряд підтримує школи фінансово, але ресурси розподіляються нерівномірно, тому навчальні заклади з нижчим рейтингом часто не мають можливості впроваджувати повноцінні тримовні програми. Це призводить до того, що «двомовність і тримовність» у багатьох випадках залишається більше політичним гаслом, ніж реальною практикою.

Таким чином, мовна ситуація в Гонконзі відображає поєднання історичних традицій, культурної самобутності та глобальних впливів. Політика «двомовності і тримовності» спрямована на розвиток письмової двомовності та усної тримовності, але на практиці її реалізація ускладнюється нерівномірним володінням мовами, освітніми та соціальними обмеженнями. Кантонська залишається основною мовою побуту, англійська – престижною у бізнесі й освіті, а путунхуа поступово входить в офіційні та освітні сфери.

Список використаної літератури

1. 两文三语 . Baidu Baike. URL <https://baike.baidu.com/item/%E5%85%A9%E6%96%87%E4%B8%89%E8%AA%9E/4213033>

2. Table E2021A: 2021 Population Census – Main Tables (Demographic). Hong Kong: The Government of the HKSAR, 2021. URL <https://www.censtatd.gov.hk/en/EIndexbySubject.html?pcode=D521>

2101&scode=600

3. Languages. The Chinese University of Hong Kong (CUHK) – Department of English. URL <https://www.eng.cuhk.edu.hk/ENGE-TellingStories/languages-Chinese.html>

4. David Chor-Shing Li. Cantonese-English code-switching research in Hong Kong: A Y2K review. *World Englishes*, 2000. Vol. 19. No. 3. DOI: 10.1111/1467-971X.00181

5. Ka Long Roy Chan. Trilingual code-switching in Hong Kong. *Applied Linguistics Research Journal* , 2019. Vol. 3. No. 4. DOI: 10.14744/alrj.2019.22932

*Нехай В.В.,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри
менеджменту та публічного адміністрування
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного.*

*Лавренюк К.О.,
здобувачка вищої освіти освітнього рівня «магістр»
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного*

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сучасні виклики безпеки та оборони України засвідчують, що успішність військових реформ і боєздатність армії залежать не лише від рівня технічного переоснащення чи оновлення організаційних структур, а насамперед від того, як саме здійснюється управління людським потенціалом. У нових умовах війни поняття «персонал Збройних Сил України» набуває стратегічного змісту, адже людина стає центральним елементом усієї військової системи. Ефективне управління персоналом має забезпечувати не механічне виконання функцій, а розвиток професійної, моральної та інтелектуальної стійкості воїнів. Саме системний підхід дає змогу розглядати кадрову політику як багатовимірну, взаємопов'язану структуру, що сприяє інноваційному оновленню Збройних Сил.

Як слушно зазначає В. Галушка, проблеми кадрової політики у військовій сфері мають системний характер, оскільки зачіпають і питання управлінської культури, і правові механізми, і психологічні аспекти служби [1, с. 13]. Згідно з позицією дослідника, кадрова політика є не лише сукупністю адміністративних дій, а цілісною системою, спрямованою на збереження, розвиток і відтворення кадрового потенціалу держави [1]. Відтак управління персоналом у військовій

організації повинно спиратися на науково обґрунтовану методологію, що враховує взаємозв'язок між індивідуальними та організаційними чинниками. Системний підхід дозволяє уникнути фрагментарності в кадрових процесах і створює основу для стратегічної єдності всіх рівнів управління.

Системність у військовому кадровому менеджменті проявляється передусім у розумінні персоналу як складного соціально-професійного утворення. Кожен військовослужбовець є частиною взаємозалежної структури, де взаємодіють професійні, психологічні та морально-етичні компоненти. На думку О. Семененка, ефективність кадрового менеджменту в Збройних Силах визначається не лише функціональною організацією праці, а й глибиною соціально-психологічного розуміння людини, її мотивацій і цінностей [3, с. 128]. Системний підхід передбачає, що керівник бачить у підлеглому не лише виконавця наказів, а співтворця спільного результату, здатного ініціювати нові рішення, сприяти командній злагоді та підвищенню ефективності всієї системи.

Згідно з Концепцією військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року, головними орієнтирами реформування визначено підвищення якості управлінських рішень, цифровізацію кадрових процесів і розвиток компетентнісного підходу [2]. У цьому документі системний підхід до управління персоналом трактується як основа безперервного професійного розвитку, коли всі елементи кадрової системи – добір, підготовка, ротація, оцінювання, мотивація та соціальна підтримка – функціонують у єдиному аналітичному полі. Це дає змогу створити не вертикальну бюрократичну структуру, а живу, адаптивну систему, здатну саморегулюватися відповідно до змін зовнішнього середовища.

Інноваційний розвиток Збройних Сил неможливий без переосмислення ролі людського чинника. На думку дослідників, системне управління персоналом не зводиться до адміністративного контролю чи обліку кадрів, воно є складним процесом організації взаємодії людей і технологій, у якому

інформаційна аналітика поєднується з гуманітарним підходом [3, с. 129]. Таке бачення сприяє формуванню нової культури військового лідерства, заснованої на довірі, ініціативності та спільній відповідальності. Керівник у цій системі виступає не лише виконавцем наказів вищого рівня, а й суб'єктом інноваційного управління, який формує середовище розвитку.

В умовах війни актуалізується потреба в системній роботі з професійним вигоранням, адаптацією та моральною підтримкою особового складу. Психологічна стійкість, згуртованість і відчуття сенсу служби стають важливими елементами кадрової політики. Як зазначає В. Галушка, система управління персоналом у військовій організації має бути спрямована на формування балансу між професійною ефективністю та гуманістичними цінностями, оскільки саме це забезпечує стійкість бойових колективів [1, с. 19]. Таким чином, системний підхід поєднує раціональні й емоційні аспекти управління, створюючи умови для довгострокової ефективності.

Інноваційний потенціал армії безпосередньо залежить від того, наскільки цілеспрямовано розвивається її кадрова система. У контексті системного управління персоналом важливим є перехід від реактивної до проактивної моделі, коли управлінські рішення приймаються на основі прогнозування, аналізу тенденцій і створення кадрового резерву. Концепція військової кадрової політики наголошує на необхідності формування інтегрованих баз даних, аналітичних платформ і єдиних стандартів оцінювання компетентностей [2]. Це дозволяє не лише оптимізувати облік і планування, а й забезпечити справедливість та прозорість кадрових рішень. Автоматизація процесів при цьому не замінює людського виміру, а, навпаки, підсилює його, створюючи підґрунтя для управлінських інновацій.

Наукові підходи до системного управління персоналом дедалі частіше акцентують увагу на розвитку лідерських компетентностей командирів. Як зазначає О. Семененко, лідерство у військовій сфері має бути не авторитарним, а

партнерським, орієнтованим на взаємну довіру й підтримку [3, с. 130]. Така трансформація управлінського стилю потребує розвитку нових форм комунікації, навчання та наставництва. У межах системного підходу лідерство розглядається не як індивідуальна якість, а як інтегральна властивість організаційної культури, що забезпечує здатність колективу до самонавчання і творчої адаптації.

Важливо, що системне управління персоналом у Збройних Силах України має не лише внутрішній, а й зовнішній вимір. Воно передбачає узгодження державної кадрової політики з міжнародними стандартами НАТО, інтеграцію найкращих практик підготовки кадрів, управління знаннями та стратегічного планування. Таке поєднання сприяє формуванню сучасної моделі військової служби, орієнтованої на професіоналізм, інтелектуальність і відповідальність. Інноваційність у цьому контексті полягає не лише у впровадженні цифрових інструментів, а у створенні нової філософії управління, що ставить у центр особистість військовослужбовця як носія цінностей і культури оборони.

Якщо розглядати Збройні Сили як складну соціотехнічну систему, то персонал у ній є одночасно об'єктом і суб'єктом управління. Системний підхід дозволяє створити ефективний зворотний зв'язок між різними рівнями управління – від стратегічного планування до повсякденного керівництва підрозділами. Завдяки цьому забезпечується не лише дисципліна, а й реальне залучення особового складу до процесу ухвалення рішень, що підвищує відповідальність і професійну мотивацію. Як наголошується у Концепції військової кадрової політики, ефективна система управління кадрами має забезпечувати гармонійне поєднання вертикальних і горизонтальних комунікацій, формуючи єдину управлінську культуру [2].

Таким чином, системне управління персоналом виступає одним із ключових чинників інноваційного розвитку Збройних Сил України. Воно створює умови для поєднання технологічних

і гуманітарних аспектів служби, забезпечує узгодженість дій і стратегічну сталість кадрової політики. Системний підхід дозволяє бачити в кожному військовослужбовцеві не лише виконавця наказів, а партнера у спільній справі захисту держави. Саме через таку призму управління персоналом стає не допоміжним процесом, а ядром реформування оборонної організації.

Список використаних джерел

1. Галушка В. Ю. Проблеми кадрової політики у Збройних Силах України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: державне управління. 2021, № 5, с. 12-27. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/5_2021/12.pdf (дата звернення: 30.10.2025)
2. Міністерство оборони України. Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року. 2023. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/konczepczyia-vijskovoi-kadrovai-politiki-v-sistemi-ministerstva-oboroni-ukraini-na-period-do-2028-roku?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.10.2025)
3. Семененко О., Царинник В., Царинник Л., Снапкова Н. Зміст та концептуальні засади кадрового менеджменту в Збройних Силах України. Social Development and Security, 2024, Vol. 14, No. 1, 127 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/379057965_Zmist_ta_konczepczalni_zasadi_kadrovogo_menedzhmentu_v_Zbrojnih_Silah_Ukraini (дата звернення: 30.10.2025)

*Перепада Д.О.,
к.пед.н., доц., доцент кафедри літературознавства,
східної філології і перекладу
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ

У сучасному глобалізованому світі міжкультурна комунікація набуває особливої значущості, зокрема у галузі гуманітарних наук, де точність і глибина смислової передачі відіграють ключову роль. Психологія як наука, що досліджує внутрішній світ людини, її поведінку та ментальні процеси, активно розвивається у різних культурних контекстах, зокрема в англійському та китайському науковому середовищі. Переклад психологічних текстів українською мовою з англійської та китайської мов вимагає не лише лінгвістичної компетентності, а й глибокого розуміння культурних, термінологічних та концептуальних особливостей тексту мови-оригіналу.

Актуальність дослідження зумовлена потребою у якісному перекладі фахових матеріалів для українських науковців, практиків та здобувачів освіти, що працюють у сфері психології. Особливу складність становить переклад термінів, метафоричних конструкцій, культурно маркованих понять, а також стилістичних особливостей, притаманних англійським і китайським текстам. Аналіз основних аспектів перекладу дозволяє виявити специфіку трансляції психологічного знання, окреслити типові труднощі та запропонувати ефективні стратегії адаптації змісту до українського мовного і наукового простору.

Метою наших наукових пошуків є окреслення особливостей перекладу англійських і китайських психологічних текстів українською мовою з урахуванням лінгвістичних, культурних та стилістичних чинників, що

впливають на точність і адекватність передачі змісту.

Коли перекладачі інтегрують ідеї, закладені в іншомовному культурному дискурсі, у власну культуру або представляють елементи своєї культури в іншомовному середовищі, вони неминуче формують власні ціннісні судження щодо культурних орієнтирів мови перекладу, а відтак обирають відповідну стратегію передачі змісту. Теорія функціональної еквівалентності акцентує увагу на передачі значення оригінального тексту та ефективності його сприйняття читачем. Застосування цієї теорії до аналізу перекладу психологічних текстів має важливе значення [4, с. 245].

Тексти у галузі психології характеризуються високим рівнем термінологічної насиченості, логічною структурованістю та прагненням до точності смислової передачі. Вони поєднують наукову об'єктивність із емпатійною спрямованістю на реципієнта. Психологічна термінологія являє собою сукупність лексичних одиниць, що репрезентують явища, стани і процеси, характерні для цієї професійної галузі. Вона слугує засобом точного пояснення понять, які строго регламентуються відповідною науковою дисципліною. Психологічну термінологію умовно поділяють на дві категорії:

Перша – це базовий клас термінів. До нього належать поняття, що застосовуються для опису більшості феноменів людської психіки. Такі терміни є універсальними та використовуються в основних напрямках психологічної науки [2, с. 317], наприклад: емоція – emotion – 情绪 (qíng xù), стрес – stress – 压力 (yā lì), мотивація – motivation – 动机 (dòng jī), пам'ять – memory – 记忆 (jì yì), особистість – personality – 人格 (rén gé) і таке інше.

Друга категорія – це професійна термінологія, яка використовується у спеціалізованих сферах психології. Такі терміни іноді мають вузьке значення і слугують для опису специфічних явищ або процесів, що потребують глибоких

фахових знань [2, с. 317]., наприклад: гештальт-терапія – gestalt therapy – 完形疗法 (wán xíng liáo fǎ), психодинамічний конфлікт – psychodynamic conflict – 心理动力冲突 (xīn lǐ dòng lì chōng tū), компульсивна поведінка – compulsive behavior – 强迫行为 (qiǎng pò xíng wéi), когнітивна реструктуризація – cognitive restructuring – 认知重建 (rèn zhī chóng jiàn), травматичний досвід – traumatic experience – 创伤经历 (chuāng shāng jīng lì) тощо.

Як бачимо, існують прямі словникові відповідники загальноприйнятих термінів у галузі психології, проте у китайській мові можуть зустрітися труднощі, зумовлені специфікою китайської мови і культури в цілому.

У процесі перекладу психологічної термінології застосовуються різні стратегії, серед яких вирізняються парафраз, запозичення та транслітерація. Кожна з них має свої переваги, обмеження та культурні наслідки. Парафраз передбачає відмову від буквального перекладу та створення нових термінів на основі граматичних і лексичних норм мови перекладу. Такий підхід дозволяє передати не назву, а концепт, що стоїть за терміном. Наприклад, термін *personality* у психології китайською мовою перекладено як 人格 (*réngé*), що походить з японської мови. В англomовному контексті він означає сукупність поведінкових і ментальних характеристик, які вирізняють індивіда (за словником «Oxford English Psychology Dictionary»). У китайському словнику «Modern Chinese Dictionary» це поняття трактується як «сукупність індивідуальних рис, темпераменту та здібностей». Варто зазначити, що термін *individuality* перекладається як 个性 (*gèxìng*) і означає сформовані під впливом соціального середовища та освіти сталі риси особистості. Таким чином, у китайському контексті *personality* наближається за змістом до *individuality*, що свідчить про семантичне зміщення при парафразі.

Запозичення використовується тоді, коли культурний контекст мови перекладу суттєво відрізняється від мови оригіналу. Ця стратегія передбачає пряме перенесення термінів, символів і понять без зміни їх значення. Вона є характерною для початкових етапів розвитку дисципліни, коли ще не сформовано локалізовану термінологію, як, наприклад, термін IQ. Хоча цей термін перекладається як «коефіцієнт інтелекту», який у Китаї називається 智商 (zhìshāng), оригінальна аббревіатура IQ дуже поширена в Україні та у Китаї.

Транслітерація передбачає передачу звучання терміна без зміни його концептуального змісту. Це ефективний спосіб збереження звукової ідентичності терміна, особливо коли він має культурну або історичну вагу. Візьмемо за приклад англomовний термін hysteria, який передано китайською мовою фонетичним способом – 歇斯底里 (xiēsīdǐlǐ) і таким самим способом українською – істерія. Втім, у межах традиційної китайської медицини існує власний специфічний термін для цього слова – 癔症 (yìzhèng). Транслітерація дозволяє зберегти звукову форму терміна, водночас не змінюючи його зміст. Вона особливо корисна для термінів, що мають складну семантику або походять із грецької, латини чи інших мов, де значення тісно пов'язане з культурним контекстом [2, с. 320-321].

Китайська мова містить низку термінів, котрі не мають точних аналогів у світовій термінології, що зумовлене унікальними багатовіковими традиціями китайської медицини, наприклад: 情志病 (qíngzhì bìng) – «хвороба емоцій і волі» (психосоматичні розлади, пов'язані з порушенням емоційної гармонії), 心魔 xīnmó – «внутрішній демон» (позначення внутрішніх конфліктів, що заважають розвитку), 郁结 (yùjié) – «емоційний застій, блок» (стан, коли емоції «застрягають» і не можуть бути виражені), 走火入魔 (zǒuhuǒ rùmó) – «втрата контролю над психікою через надмірну концентрацію» (часто вживається у контексті медитації або духовних практик, що

призводять до психічного дисбалансу) тощо. У таких випадках необхідно вдаватися до описового перекладу.

Незважаючи на зростаючу увагу до психологічних досліджень та досягнення певного прогресу, у Китаї досі не сформовано цілісної психологічної системи. Сучасний розвиток суспільства сприяє дедалі ширшому застосуванню психології в різних сферах, однак, порівняно з західними країнами, психологія в Китаї ще не досягла зрілого рівня. Тому китайські фахівці мають звертатися до зарубіжної літератури та досвіду попередників.

Англійська мова в психології характеризується складними синтаксичними конструкціями, багатопрофільною термінологією та високим рівнем абстракції, що ускладнює точне розуміння іноземних джерел. Переклад як практична діяльність міжмовної трансформації виконує функцію культурної інтеграції, обміну ідеями та сприяє спільному науково-технологічному прогресу між країнами. Отже, лише за умови глибокого оволодіння професійними знаннями та лексичними особливостями в галузі психології можна забезпечити адекватне розуміння й переклад оригінальних текстів, що сприятиме інтеграції у глобальний науково-психологічний дискурс [3, с. 838-842].

Для забезпечення адекватної передачі контексту та збереження емоційного забарвлення, закладеного автором у психологічно-популярних текстах, перекладачі приділяють особливу увагу стилістичним засобам. Буквальний переклад не завжди є виправданим, оскільки може спотворити соціокультурний компонент оригіналу або не передати його належним чином.

Серед стилістичних прийомів, що найчастіше використовуються у процесі перекладу, вирізняються епітети, метафори, алюзії, порівняння, синекдохи, антитези, емпатичні конструкції тощо. Одним із найефективніших засобів у перекладі текстів популярної психології є епітет. Епітети, що мають соціокультурне навантаження, зазвичай перекладаються з

додатковим поясненням або замінюються на відповідники, релевантні для мови перекладу.

У текстах психологічно-популярного спрямування епітети часто використовуються для позначення емоційних станів, внутрішніх переживань або характеристик особистості. Особливу увагу автори приділяють опису почуттів і психоемоційних станів, які виходять за межі нормативного досвіду. Відповідно, перекладач змушений шукати адекватні лексичні заміни, здатні передати зміст і тональність оригіналу.

Такі еквіваленти нерідко базуються на усталених суспільних уявленнях або стереотипах, що дозволяє забезпечити зрозумілість і впізнаваність образу для цільової аудиторії. Завдяки цьому досягається не лише точність перекладу, а й збереження емоційної глибини та культурної релевантності тексту [1, с. 42]. Наприклад:

I have tried to sketch, in a crude and preliminary manner, the flow of a process of change which occurs when a client experiences himself as being received, welcomed, understood as he is.

我尝试用比较原初、半生不熟的方法对人格变化的流动样式作了一幅大略的速写。我所说的变化是发生在一个人体会到自己的本然面目被人接受、欢迎和了解之时。

Я намагався окреслити, хоч і доволі грубо та попередньо, динаміку процесу змін, що відбувається тоді, коли клієнт переживає досвід прийняття, щирого вітання та розуміння себе таким, яким він є.

Отже, переклад психологічних текстів є не лише мовною, а й культурною практикою, що вимагає від перекладача високого рівня компетентності, чутливості до контексту та здатності до міждисциплінарного мислення.

Список використаної літератури

1. Демиденко О., Гутарева Є. Стилiстичнi особливостi перекладу англomовних текстiв з психологiї українською мовою.

Advanced Linguistics, 2022. № 10. DOI:10.20535/2617-5339.2022.10.267054. C. 40-45

2. Shen Lidan. On Translation of Psychological Terminology. Open Journal of Social Sciences, 2022. Vol.10. No.3. DOI: 10.4236/jss.2022.103023 P. 315-323

3. Wang Tianyu, Yu Gaofeng. Lexical Features and Translation of English for Psychology. Journal of Language Teaching and Research, 2019. Vol. 10. No. 4. DOI: <http://dx.doi.org/10.17507/jltr.1004.22> P. 838-842.

4. Zhang Jinyao. Comparative Study of English-Chinese Translation of Psychological Texts from the Perspective of Functional Equivalence Theory: A Case Study of the Chinese Translations of on Becoming a Person. Advances in Higher Education, 2023. Vol. 7. Issue 31. P. 245-247

*Положенцева К.Л.,
кандидат економічних наук, доцент
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Гора Ю.О.,
здобувач вищої освіти I курсу магістратури, групи ІНЗ-8-
25-МІПУА-(2.0з)
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПЛАГІАТ І ФАБРИКАЦІЯ ДАНИХ: ЯК АКАДЕМІЧНІ ПОРУШЕННЯ ФОРМУЮТЬ ДОВІРУ ДО НАУКИ

1. Академічна доброчесність — це основа довіри до науки, освіти й суспільних інституцій. Саме вона визначає не лише якість наукових результатів, а й репутацію дослідника, навчального закладу та держави загалом. У центрі академічної доброчесності — чесність, прозорість, відповідальність, без яких наукова діяльність втрачає свій сенс. Плагіат і фабрикація даних є ключовими прикладами порушень академічної доброчесності [1, с.4].

На жаль, у сучасному науковому просторі дедалі частіше виникають випадки плагіату, фабрикації та фальсифікації даних [3, с. 6]. Ці явища не просто шкодять окремим дослідникам — вони підривають довіру до науки, ставлячи під сумнів об'єктивність її висновків.

2. Плагіат, тобто присвоєння чужих ідей, текстів або результатів без належного посилання, є одним із найпоширеніших порушень академічної доброчесності [2, с. 260]. В Україні він регулюється законодавчо, а також контролюється на рівні вищих навчальних закладів і НАЗЯВО [4, ст. 42].

Практика впровадження академічної доброчесності також широко застосовується в Європі та США [5, с. 33].

У цифрову епоху масштаби цього явища зростають: тексти

легко копіювати, редагувати або перекладати, видаючи їх за власні. Навіть найточніші програми антиплагіату не можуть замінити усвідомлену відповідальність дослідника за власну наукову діяльність [2, с. 263].

Дотримання принципів академічної доброчесності є основою розвитку наукових знань та інновацій.

3. Ще одним небезпечним проявом академічної недоброчесності є фабрикація (вигадування неіснуючих результатів) і фальсифікація даних (навмисне спотворення реальних результатів).

За даними Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), такі порушення створюють ілюзію наукових досягнень і спотворюють саму суть наукового пошуку [1, с. 6].

Фальсифіковані результати можуть впливати на державну політику, освіту, медицину, вводячи в оману не лише наукову спільноту, а й усе суспільство. Тому боротьба з такими практиками — це не лише питання академічної етики, а й національної безпеки знань [5, с. 36].

4. Коли у ЗМІ, науковому чи освітньому середовищі фіксуються випадки плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних, це веде до зниження довіри суспільства до результатів науки та освіти [3, с. 7]. Унаслідок цього зменшується престиж навчальних закладів, падає цінність інноваційних ініціатив, а сама наука ризикує перетворитися на формальність замість реального джерела прогресу. Українські дослідники зазначають, що академічна доброчесність — це не лише правило для студента чи науковця, а важливий інструмент формування суспільної довіри та підвищення якості освітньо-наукового простору [5, с. 39].

5. Профілактика академічних порушень можлива лише через системний підхід, який поєднує освітні, організаційні та культурні аспекти [2, с. 263].

Таблиця 1 - Шляхи запобігання порушенням академічної доброчесності

№	Напрямок	Основні заходи
1	Формування культури доброчесності	Виховання етичних норм у школі та вищій освіті; мотивація до чесності через приклади й менторство
2	Освітня підготовка	Навчання студентів і викладачів правилам цитування, академічного письма, дослідницької етики
3	Технологічна підтримка	Використання антиплагіатних систем і баз даних для перевірки достовірності текстів
4	Інституційна політика	Прозорі процедури оцінювання, відкриті конкурси, відповідальність за порушення
5	Мотиваційне середовище	Створення умов, у яких доброчесність є не формальністю, а цінністю та нормою

Таким чином, ефективна політика академічної доброчесності вимагає не лише контролю, а й формування мотивації до чесності, коли дослідник розуміє: правда у науці — це його головний професійний обов'язок.

Висновки

1. Плагіат і фабрикація даних — це головні загрози сучасній науці, які підривають її моральні засади та суспільну довіру [3, с. 8].

2. Подолання цих явищ можливе лише через комплексний підхід, що охоплює освіту, контроль, культуру й особисту

відповідальність кожного дослідника [2, с. 263].

3. Академічна доброчесність має стати внутрішньою потребою, а не лише формальною вимогою [5, с. 38].

4. Тільки чесна й відкрита наука може зберегти довіру суспільства, забезпечити розвиток освіти й стати основою сталого прогресу [1, с. 7].

Список використаної літератури

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). (2023). Рекомендації щодо дотримання академічної доброчесності. Київ. URL: <https://naqa.gov.ua/>

2. Куліш, А. М., Дуліба, Є. В., Миргород-Карпова, В. В., Аврамова, О. Є. (2022). «Академічна доброчесність» в Україні: місце в освітньому процесі та законодавче регулювання. *Право та інноваційне суспільство*, № 1(17), с. 258–265. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/152>

3. Ілійчук, Л. В. (2021). Академічна доброчесність як складова системи забезпечення якості вищої освіти. *Гірська школа Українських Карпат*, № 25, с. 5–8. URL: <https://lib-gero.pnu.edu.ua/handle/123456789/12248>

4. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 (ст. 42). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

5. Доценко, І. О. (2022). Академічна доброчесність у системі забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, № 32, с. 31-42. DOI: 10.32626/2309-9763.2022-32-31-42.

Попова Г.Ю.,
*кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри
управління персоналом, економіки праці
та публічного управління
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*
Тетерук А.П.,
*здобувачка вищої освіти I курсу магістратури,
групи ІНЗ-9-25-М1М
Північноукраїнський інститут ім. Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

МЕТОДИ ПРОГНОЗУВАННЯ БАНКРУТСТВА КОМПАНІЙ

Сучасні підприємства стикаються з ризиком банкрутства через нестабільність ринків, високий рівень конкуренції та економічні коливання. Вчасне прогнозування фінансової нестабільності є ключовим для збереження конкурентоспроможності компанії та запобігання фінансовим втратам. Існуючі методи прогнозування банкрутства - класичні фінансові моделі, статистичні підходи та методи машинного навчання - мають різний рівень точності та адаптації до специфіки галузі. Тому актуальним є питання вибору найбільш ефективних інструментів для своєчасної діагностики ризиків і підвищення фінансової стійкості підприємств.

Метою статті є аналіз традиційних та сучасних методів прогнозування банкрутства підприємств, визначення їхніх сильних та слабких сторін, а також окреслення перспектив використання у практиці антикризового управління.

Для вчасного попередження банкрутства підприємства розроблено велику кількість превентивних механізмів, які ґрунтуються на аналізі фінансової звітності, оцінці фінансових показників і контролі управлінських рішень [1, С. 173]. Зазвичай, на практиці прийнято виділяти два напрямки

проведення подібної оцінки.

Перший, традиційний або ж класичний напрям базується на використанні кількісних методів оцінювання. Він дає змогу оцінити стан підприємства згідно офіційної фінансової звітності, яка була подана до відповідних державних установ. Для розрахунку використовують групи фінансових показників. До таких кількісних методів відносять: двохфакторну модель, коефіцієнт Альтмана, модель Таффлера, показник Бівера, модель Ліса, модель Спрінгейта, R-модель прогнозу ризику банкрутства, PAS-коефіцієнт та ін. Серед українських аналогів кількісної оцінки ймовірності банкрутства підприємства є дискримінантні моделі Терещенко та Матвійчука, метод відносних та абсолютних приростів та ін. рішень [2, С. 51].

В основу другого напрямку покладено вміння аналізувати не тільки фінансову звітність, але й враховувати периферійні умови підвищення ефективності господарської діяльності підприємства. Більшість таких розроблених методик зосереджують увагу на критеріях оцінки менеджменту та управлінської діяльності, особливостях ведення господарської діяльності тощо [3].

При цьому виділяють три стадії розвитку кризової ситуації на підприємстві. Перша - зниження обсягів прибутку (криза в широкому значенні). Наслідком цієї стадії є погіршення фінансового стану підприємства, скорочення джерел і резервів розвитку. Вирішенням проблеми можуть стати перегляд стратегії, реструктуризація підприємства, зниження витрат, підвищення продуктивності.

Друга стадія - збитковість виробництва. Наслідок - зменшення резервних фондів підприємства (якщо такі є в наявності, інакше настає третя фаза). Вирішення проблеми, як правило - реструктуризація підприємства.

Третя стадія розвитку кризової ситуації - виснаження чи відсутність резервних фондів. На погашення збитків підприємство направляє частину оборотних коштів і тим самим переходить у режим скороченого відтворення. Реструктуризація

вже не може бути використана для вирішення проблеми, тому що відсутні засоби на її проведення. Потрібні оперативні заходи для стабілізації фінансового стану підприємства і пошук засобів на проведення реструктуризації, інакше криза переходить у четверту стадію.

Четверта стадія - неплатоспроможність. Підприємство досягло тієї критичної межі, коли немає засобів профінансувати навіть скорочене відтворення та платити по попереднім зобов'язанням. Виникає загроза припинення виробництва та банкрутства. Необхідні екстрені заходи з відновлення платоспроможності підприємства та підтримки виробничого процесу.

Суперечності у виборі регресорів для моделей прогнозування банкрутства призводять до зниження адекватності розрахованої оцінки фінансового стану підприємства, нівелювання впливу показників з низькими ваговими коефіцієнтами та відмови від синергетичного ефекту, присутнього внаслідок взаємодії між окремими регресорами.

Зовсім іншим чином можна охарактеризувати моделі оцінки фінансового стану компанії, які ґрунтуються на застосуванні апарату нечіткої логіки. Адекватність таких моделей реальному фінансовому стану на підприємстві є значно вищою за її рівень у попередніх моделях.

Фундаментальні основи нечіткої логіки [4, С. 35] базуються на ідеї, що окремі якісні показники неможливо описати з допомогою звичайного математичного апарату. Оцінка ситуації або процесу не завжди можна жорстко детермінувати. Відповідно, виникає необхідність у застосуванні функції належності для розв'язання задач, в яких присутні нечіткі (зокрема і лінгвістичні) змінні.

Ознаки банкрутства можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться показники, що свідчать про можливі фінансові труднощі та ймовірність банкрутства в недалекому майбутньому: повторювані істотні втрати в основній діяльності, що виражаються в хронічному спаді виробництва, скороченні

обсягів продажів і хронічній збитковості; наявність простроченої кредиторської і дебіторської заборгованості; низькі значення коефіцієнтів ліквідності і тенденція до їх зниження; збільшення до небезпечних меж частки позикового капіталу в загальній його сумі; дефіцит власного оборотного капіталу; систематичне збільшення тривалості обороту капіталу; наявність наднормативних запасів сировини і готової продукції; використання нових джерел фінансових ресурсів на невигідних умовах; несприятливі зміни в портфелі замовлень; падіння ринкової вартості акцій підприємства; зниження виробничого потенціалу.

В другу групу входять показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан як критичний, але сигналізують про можливість різкого його погіршення в майбутньому при неприйнятті дієвих заходів. До них відносяться:

- надмірна залежність підприємства від якого-небудь одного конкретного проєкту, типу устаткування, виду активу, ринку збуту;

- втрата ключових контрагентів;
- недооцінка важливості відновлення техніки і технології;
- втрата досвідчених співробітників апарата керування;
- змушені простої, неритмічна робота;
- неефективні довгострокові угоди;
- недостатність капітальних вкладень і т.д.

Одним з перспективних напрямів є застосування алгоритмів машинного навчання - інструментів, які дозволяють автоматизувати процеси, аналізувати дані та робити прогнози [5, С. 86]. Розуміння їх принципів роботи та застосування є важливим для ефективного використання технологій штучного інтелекту в сучасному світі. Алгоритми машинного навчання дозволяють підвищити точність діагностики фінансового стану підприємств та прогнозування ймовірності їх банкрутства. Серед найпопулярніших методів варто виокремити Random Forest, XGBoost та штучні нейронні мережі.

Random Forest (випадковий ліс) належить до ансамблевих методів навчання. Алгоритм ґрунтується на побудові великої кількості дерев рішень, результати яких агрегуються шляхом голосування або усереднення. Основною перевагою методу є стійкість до переобучення та здатність ефективно працювати з великим набором вхідних змінних. XGBoost (Extreme Gradient Boosting) є вдосконаленою реалізацією градієнтного бустингу дерев рішень. Алгоритм створює послідовність моделей, кожна з яких покращує результат попередньої, використовуючи градієнтний підхід до оптимізації. XGBoost відзначається високою швидкістю роботи, точністю та наявністю механізмів регуляризації, що запобігають переобученню. Штучні нейронні мережі (Artificial Neural Networks, ANN) наслідують принципи функціонування біологічного мозку. Вони складаються з шарів штучних нейронів, які взаємодіють через активаційні функції. Завдяки здатності моделювати складні нелінійні залежності нейронні мережі широко застосовуються для прогнозування, класифікації та виявлення аномалій [6].

Таблиця 1 - Порівняльна характеристика алгоритмів машинного навчання, які дозволяють підвищити точність прогнозування ймовірності банкрутства підприємства (складено на підставі [5; 6])

Алгоритм	Переваги	Недоліки	Сфера застосування
Random Forest	- Висока точність на структурованих даних - Стійкість до переобучення - Можливість оцінки важливості змінних	- Менш інтерпретований, ніж просте дерево - Потребує значних обчислень при великій кількості дерев	Оцінка ймовірності банкрутства, кредитний скоринг, діагностика ризиків
XGBoost	- Висока швидкість та	- Складність налаштування	Прогнозування фінансових

	точність - Регуляризація для зниження переобучення - Ефективність на великих масивах даних	гіперпараметрів - Висока вимогливість до ресурсів	показників, виявлення шахрайства, класифікація компаній
Нейронні мережі	- Здатність моделювати складні нелінійні залежності - Універсальність - Можливість роботи з різними типами даних	- Високі вимоги до обсягу даних та ресурсів - Важка інтерпретація результатів («чорна скринька»)	Макроекономічне прогнозування, моделювання трендів, прогнозування попиту

За останні п'ять років багато технологій перейшли від концепцій до реальності. Вони створили нові захоплюючі можливості для корпорацій у процесі. Такі технології, як штучний інтелект (ШІ), машинне навчання (МН) та можливості аналізу даних, тепер вбудовані практичні програми для покращення бізнес-аналітики (BI), розширення підтримки прийняття рішень, забезпечення більшої та швидшої ефективності обробки, швидшого виявлення нових вразливостей, і мінімізації витрат та підвищенні прибутковості. Концепції машинного навчання перетворились із неясних ідей, про які багато хто з нас чув лише у науково-фантастичних фільмах, на те, щоб відіграв важливу роль у повсякденному житті пересічної людини, додатки на основі машинного навчання стали загальноприйнятною концепцією програмного забезпечення, і його ефект буде ставати все більш помітним та поширеним із роками [6].

Для підвищення об'єктивності результатів діагностики фінансової неспроможності українських компаній доцільно спиратися на такі принципи:

поєднання у процесі аналізу кількісних і якісних критеріїв, що відображають потенційні ризики банкрутства суб'єктів

господарювання;

урахування особливостей галузевого економічного циклу при визначенні індикаторів кризових процесів на підприємствах;

систематизація та адаптація світового досвіду у сфері методичного забезпечення діагностики банкрутства до умов функціонування та інформаційних ресурсів вітчизняних підприємств;

застосування комплексного та інтегрованого підходу до оцінки фінансового стану компаній, які опинилися у скрутному становищі.

Список використаної літератури

1. Волкова Н.І., Степанко О.В. Прогнозування ризику настання банкрутства на підприємстві. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. № 2. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-29>

2. Бугай В.З., Федорець А.О. Моделювання ймовірності банкрутства підприємства. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-67>

3. Ломоносов, Д. Компаративізм українських моделей прогнозування ймовірності банкрутства підприємства. Економіка та суспільство. 2024. № 64. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-141>

4. Недосекін А.О., Максимов О.Б. Аналіз ризику банкрутства підприємства з використанням нечітких множин. Ефективна економіка. 2021. № 2. С. 34 – 39.

5. Мірошниченко І.В., Крупін В.К. Прогнозування банкрутства підприємства за допомогою алгоритмів машинного навчання. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 4. С. 86-92. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.4.86>

6. Білоцерківський О.Б., Момотков І.С., Гудименко В.П. Нейромережеві прогностичні технології класифікації криз та оцінки банкрутства суб'єктів торговельної галузі. Бізнес Інформ. 2024. №7. С. 196–206. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-196-20>

*Сагателян А.А.,
аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка»
науковий керівник: Коломієць Н.В.,
д.ю.н., професор, завідувачка кафедри
кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

ВИДИ ПОКАРАНЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Досліджено принципи і інститути діяльності карно-виконавчих установ в Польщі та застосування кари у вигляді позбавлення волі. Розглянуто аспект охорони прав осіб, ув'язнених у відповідності до права Європейського Союзу. Кара позбавлення волі може бути виконана в трьох системах: програмового впливу, терапевтичним, звичайним.

Ключові слова: позбавлення волі, в'язень, карно-виконавча установа, Польща.

Постановка наукової проблеми. Актуальність визначеної наукової проблеми полягає в тому, що Україна і Республіка Польща дружні сусідні країни, що мають давню історію взаємовідносин, які набули особливого значення після здобуття Україною незалежності, а після того як 2 травня 2004 року Республіка Польща стала повноправним членом Європейського Союзу та має унікальний досвід ведення переговорів про вступ до ЄС та імплементації законодавства.

Виконання покарань у Польщі керується Міністерством юстиції і охоплює різноманітні види санкцій, від штрафів та обмеження волі (громадські роботи, заборона змінювати місце проживання) до арешту та позбавлення волі, включаючи довічне ув'язнення, згідно з Кримінальним кодексом Польщі. Система має 156 пенітенціарних установ, а суд призначає покарання з урахуванням тяжкості злочину, особи винного та мети

виправлення (ст. 53 КК ПР).

Основні види покарань:

- Штраф (Grzywna): Визначається у "денних нормах", якщо законом не встановлено інше.
- Обмеження волі (Ograniczenie wolności): Передбачає роботу в громадських місцях (20-40 годин), заборону змінювати місце проживання без згоди суду, обов'язок звітувати.
- Арешт (Areszt): Триває понад один місяць.
- Позбавлення волі (Pozbawienie wolności): Може бути від 8 років до довічного, залежно від тяжкості злочину (наприклад, умисне вбивство).

Особливості виконання:

- Керівництво: Міністерство юстиції керує мережею пенітенціарних закладів, до яких належать в'язниці та СІЗО.
- Індивідуальний підхід: Суд враховує мотивацію злочинця, його умови життя, поведінку до і після злочину, а також зусилля щодо відшкодування шкоди.
- Виправні роботи: Призначаються судом, їхнє виконання регулюється Кримінально-виконавчим кодексом.

Приклади покарань за правопорушення:

- Нелегальна праця: Штраф від 20 до 5000 злотих, депортація, заборона в'їзду до Шенгену.
- Побутове насильство: Може призвести до приватного обвинувального позову (наприклад, побиття).

Виконання покарання в Польщі має на меті не лише карати, але й виховувати, формувати правову свідомість і сприяти реінтеграції засудженого в суспільство.

На початку відбуття покарання у в'язниці з метою створення умов, сприяючих індивідуальній поведінці засуджених, запобіганню шкідливим впливам деморалізованих засуджених, а також забезпеченні особистої безпеки засудженому, вибору відповідної системи виконання покарання, виду і типу місць позбавлення волі вчиняється класифікації в'язнів [1]. Під час відбуття покарання позбавлення волі вчиняється оцінка успіхів у ресоціалізації.

Під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі проводиться оцінка прогресу в реабілітації, «вона проводиться не рідше ніж раз на шість місяців. Піврічний період є часом, який береться до уваги при оцінці досягнень засудженого в процесі реабілітації. Під час проведення оцінок звертається увага, перш за все, на такі аспекти: ставлення засудженого до скоєного злочину, ступінь дотримання засудженим порядку і дисципліни, ставлення засудженого до роботи, характер контактів засудженого з родиною та виконання ним обов'язку утримувати її, поведінка засудженого по відношенню до інших засуджених та керівництва, зміни в поведінці засудженого за період з моменту останньої оцінки» [2].

Основний зміст та обґрунтування результатів дослідження. З огляду на переповненість в'язниць та негативні наслідки покарання позбавленням волі, доцільно було б розглянути можливість більш широкого застосування інших покарань, ніж позбавлення волі. Кримінальний кодекс 1997 року, крім покарання позбавлення волі, покарання 25 років позбавлення волі та покарання довічного позбавлення волі, передбачає покарання штрафом та покарання обмеженням волі [3].

Кримінальні штрафи у Польщі, особливо за ДТП чи серйозні правопорушення ПДР визначаються Кримінальним кодексом Польщі, часто встановлюються у вигляді денних ставок (від 10 до 540 ставок), де суд визначає вартість однієї ставки, а також можуть супроводжуватися позбавленням прав або ув'язненням, особливо за рецидив чи керування напідпитку, досягаючи значних сум (до 30000 злотих) та включаючи карні пункти.

Як визначаються штрафи:

1. Законодавство: Визначаються Кримінальним кодексом та Кодексом про дрібні правопорушення (Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia).

2. Денні ставки (stawki dzienne): За серйозні кримінальні правопорушення суд призначає штраф у денних ставках (від 10 до 540), а розмір ставки залежить від фінансового стану

засудженого.

3. Фіксовані штрафи: За порушення ПДР (mandaty karne) встановлені фіксовані суми, які можуть зростати вдвічі при повторному порушенні (наприклад, за алкоголь, телефон за кермом).

4. Карні пункти (punkty karne): До штрафів додаються бали (наприклад, 15 балів за серйозні порушення), які автоматично анулюються через 2 роки.

Приклади штрафів (можуть змінюватися):

- Алкоголь: 2500 злотих + 15 балів (5000 при рецидиві).
- Телефон за кермом: 500 злотих + 12 балів.
- Ненадання переваги пішоходу: 1500 злотих + 15 балів (3000 при рецидиві).

Наслідки несплати:

- Збільшення суми штрафу, судові витрати, а в крайніх випадках — арешт або позбавлення волі.

Під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі проводиться оцінка прогресу в реабілітації, «вона проводиться не рідше ніж раз на шість місяців. Піврічний період є часом, який береться до уваги при оцінці досягнень засудженого в процесі реабілітації. Під час проведення оцінок звертається увага, перш за все, на такі аспекти: ставлення засудженого до скоєного злочину, ступінь дотримання засудженим порядку і дисципліни, ставлення засудженого до роботи, характер контактів засудженого з родиною та виконання ним обов'язку утримувати її, поведінка засудженого по відношенню до інших засуджених та керівництва, зміни в поведінці засудженого за період з моменту останньої оцінки» [2].

При встановленні добової ставки суд враховує доходи винуватця, його особисті обставини, сімейні обставини, майнові відносини та можливості заробітку, добова ставка не може бути нижчою за 10 злотих, а також не може перевищувати 2000 злотих. Покарання у вигляді обмеження волі може тривати від одного місяця до 12 місяців. Під час її відбування засуджений: не може без згоди суду змінити місце постійного проживання,

зобов'язаний виконувати роботу, вказану судом, зобов'язаний надавати пояснення щодо перебігу відбування покарання. Це покарання не є новим для Польщі, воно було перейняте з попереднього кримінального кодексу.

Види виправних закладів у Польщі. Покарання у вирізі свободи виконується у таких видах виправних закладів: виправні заклади для неповнолітніх, виправні заклади для осіб, які відбувають покарання вперше, виправних установах для рецидивістів, виправних установах для осіб, які відбувають покарання у вигляді військового арешту. У кримінально-виконавчому кодексі немає положення, що містить визначення поняття «неповнолітній». Характерно, що з чотирьох коментарів до ККЗ 1997 року лише в одному порушено питання визначення цього поняття. Зокрема, зазначено, «що неповнолітнім у розумінні Кримінально-виконавчого кодексу є засуджений, який не досяг 24-річного віку». Автори деяких коментарів, даючи пояснення до ст. 84 КК виконавців, цитували визначення неповнолітнього в ст. 115 & 10 КК, який звучить: «неповнолітнім є злочинець, який на момент вчинення забороненого діяння не досяг 21 року віку і на момент винесення рішення в першій інстанції не досяг 24 років». Типи виправних закладів у Польщі. Крім того, кримінально-виконавчий кодекс впроваджує три типи виправних закладів, що відрізняються рівнем безпеки закладів та ізоляції засуджених. Це виправні заклади закритого типу, виправні заклади напіввідкритого типу, виправні заклади відкритого типу. Заклад закритого типу має найсуворіший регламент: камери зазвичай зачинені протягом всього дня і лише у виняткових випадках можуть бути відкриті в денний час на певний період, якщо це не суперечить міркуванням безпеки, заняття проводяться виключно на території в'язниці, допускається зайнятість засудженого за межами в'язниці, але в системі повного супроводу, переміщення засуджених відбувається під наглядом і в організованому порядку. Крім того, засуджені користуються близькою та взуттям, що належать виправній установі, своїм одягом вони

можуть користуватися лише за згодою директора установи, засуджений має право на два побачення на місяць, які за згодою директора виправної установи можуть бути використані одноразово, побачення засуджених, листування та телефонні розмови підлягають контролю адміністрації виправної установи.

Висновки та перспективи дослідження. Системи виконання ізоляції в Польщі. Варто також звернути увагу на те, що покарання у вигляді позбавлення волі може бути виконане за трьома системами: програмного впливу, терапевтичного, звичайного. Система програмного впливу означає, що ув'язнений піддається виправному впливу індивідуально за такою схемою: пенітенціарна діагностика, пенітенціарний прогноз, індивідуальна програма впливу, періодичні оцінки та підсумкова оцінка після закінчення впливу. «У системі програмного впливу відбуваються покарання неповнолітні засуджені, а також дорослі засуджені, які після представлення їм проекту програми впливу висловлюють згоду на участь у її розробці та виконанні» [4]. «У програмах впливу встановлюються, зокрема: види зайнятості та навчання засуджених, їхні контакти, насамперед із родиною та іншими близькими особами, використання вільного часу, можливості виконання покладених на них обов'язків та інші заходи, необхідні для підготовки засуджених до повернення в суспільство» [5]. Отже, система виконання покарань Республіки Польща має свої особливості, відповідає вимогам до виконання покарань Європейського Союзу та її досвід є актуальним в зв'язку реформування вітчизняної системи покарань.

Використана література

1. Закон від 6 червня 1997 р. Виконавчий кримінальний кодекс (Законодавчий вісник від 5 серпня 1997 р. № 90, позиція 557 із подальшими змінами), ст. 82 & 1.

2. Постанова Міністра юстиції від 25 серпня 2003 р. про організаційно-порядкові правила виконання покарання позбавлення волі (Закон № 152, позиція 1493).

3. Закон від 6 червня 1997 р. Кримінальний кодекс (Законодавчий вісник № 88, позиція 553 із подальшими змінами), ст. 32.

4. Paweł S. Кримінально-виконавчий кодекс. Практичний коментар / С. Paweł. Варшава, 1999. 252 с.; С. Lelental, Кримінально-виконавчий кодекс. Коментар / С. Lelental. Варшава, 1999. 204 с.

5. J. Śliwowski Покарання позбавлення волі у сучасному світі. Роздуми про пенітенціарну та пенітенціарну політику. Варшава, 2020. С. 216–227; Т. Колярчик, Терапевтична система виконання покарання позбавлення волі // Огляд польської пенітенціарної системи. 1995. № 10. – С. 35–43.

*Сагателян Л.А.,
аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка»
науковий керівник: Коломієць Н.В.,
д.ю.н., професор, завідувачка кафедри
кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

МИТНІ ОРГАНИ КРАЇН ЄС

Прагнення України долучитися до Європейського Союзу, трагічні події в сучасній історії викликані військовою агресією росії, необхідність структурних ринкових реформ, актуалізують важливість формування сучасної митної державної політики, що визначає важливість подальших наукових досліджень у цьому контексті. Предметом даного дослідження є дослідження особливостей митної політики в уніфікації митної законодавчої бази та реалізації Україною євроінтеграційних прагнень. «І. Г. Бережнюк ще двадцять років тому спрогнозував, що бажання України вступити до єдиного економічного простору ЄС неминуче призведе до реорганізації митних органів. У зв'язку з цим, виникає необхідність імплементації досвіду митних органів держав - членів ЄС в систему органів державної влади України»[1, с. 38].

Основні види діяльності, що здійснюються всіма митними адміністраціями ЄС, включають: 1) управління митним оформленням товарів, включаючи: моніторинг в'їзду та вивезення товарів для обробки; оформлення митних декларацій та управління митними процедурами; використання торгових обмежень; виставлення рахунків та стягнення митних зборів та інших платежів та управління гарантіями; 2) контроль, що включає: планування ризиків і керівництво органами управління; перевірка документів та фізичні перевірки; проводити службові розслідування; аудит операторів, що займаються торгівлею, щодо різних видів ліцензій.

У зв'язку з цим доцільно відзначити, що, уніфікуючи діяльність митних адміністрацій держав-членів ЄС та впроваджуючи єдині підходи до забезпечення митного контролю та впровадження подібних процедур, митні кодекси ЄС жодним чином не визначили організаційні принципи митних органів, функціонування митних адміністрацій. Таким чином, основні завдання, які Митний кодекс ЄС 2013 року покладає на митні органи, включають контроль міжнародної торгівлі - сприяння чесній та відкритій торгівлі та впровадження зовнішніх аспектів внутрішнього ринку, спільної комерційної політики та інших обов'язкових процедур.

Митні органи зобов'язані вживати заходів, спрямованих на:

- захист фінансових інтересів ЄС та країн-учасниць;

- захищати ЄС від недобросовісної та незаконної торгівлі та водночас підтримувати закону підприємницьку діяльність;

- забезпечувати захист і безпеку ЄС та його мешканців, захищати навколишнє середовище в тісній співпраці, де це необхідно, з іншими відомствами та забезпечувати правильний баланс між митним контролем і розвитком законної торгівлі.

«Враховуючи різноманіття організаційних форм та внутрішньої структури національних органів, що здійснюють безпосередню реалізацію митної справи, під поняттям «митні органи» у Митному кодексі ЄС 2013 року розуміються митні адміністрації країн-учасниць, відповідальні за застосування митного законодавства, а також інші відомства, уповноважені відповідно до національного законодавства застосовувати митне законодавство в певній його частині»[2]. Досліджуючи процеси адаптації митної системи України до європейських вимог, С.І. Доротич вивчав зміни, що відбулися за останні двісті років в країнах Центральної та Східної Європи. Зокрема, науковець зазначає, що країни, які приєдналися до Європейського Союзу у 2004-2008 роках, а саме Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія та Естонія – пройшли значний шлях і продемонстрували вражаючі успіхи у створенні ринкової економіки. Період підготовки до вступу супроводжувався в

країнах-кандидатах складними та часто трансформаційними реформами, які пов'язані з процесами адаптації до макроекономічних вимог, законодавчих норм та стандартів Європейського Союзу. «До прикладу, центральні митні установи в Чехословаччині були підпорядковані Міністерству зовнішньої торгівлі, в Угорщині, Болгарії і Румунії - Міністерству фінансів, у Польщі і Югославії митна служба при здійсненні своєї діяльності була самостійна. Існуючи сьогодні митні системи країн Європи визнаються логічним наслідком зміни зовнішньоекономічної та митної політики, які відбулись на рубежі 1990-х років, а їх новими пріоритетами – створення відкритої економіки, швидке входження до світового господарства, інтеграція з ЄС» [3, с. 89-90].

Як відомо, адміністрації держав-членів ЄС розробляють національні правила в рамках рішень, прийнятих центральними органами ЄС. Це стосується всіх текстів указів, постанов, циркулярів чи висновків, які розкривають (конкретизують) основні норми, прийняті раніше центральними органами ЄС. До виключної компетенції національних органів належать питання організації, компетенції та здійснення функцій національних митних органів, питання обслуговування в них, розгляд спорів у митних справах. «Повноваження митних органів визначаються національним законодавством, а також актами уряду й міністрів. Митні служби можуть виконувати особливі функції, обумовлені національними традиціями. Так, митна адміністрація Великої Британії здійснює операції, не пов'язані безпосередньо з митною справою, а саме справляння податків і зборів на розвиток кінематографа; затримання морських суден за рішенням Верховного суду та інших уповноважених органів; стягнення збору за проведення судна фарватером; стягування портових зборів та інших платежів на користь місцевих органів влади; за розпорядженням Морської торгової палати стягування збору за освітлення, реєстрацію, причальних і пасажирських зборів; участь в імміграційному контролі (у співпраці з МВС); перевірка доходів Комітету зі стандартизації; перевірка

дотримання правил сертифікації, використання торгових марок і знаків»[4]. «Митні органи Бельгії покликані виконувати не лише фіскальну функцію, вони також беруть участь у здійсненні митної політики, економічної політики економічного союзу Бенілюкс і ЄС. На території країни митні органи Бельгії у частині сплати ПДВ виконують функції податкових служб щодо контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів» [5]. «Крім зазначених, В. В. Ченцов називає додаткові функції митниці, притаманні, наприклад, Франції, не пов'язані з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон: участь у регулюванні морських суден, вимірювання водотоннажності, зберігання морських іпотек, участь в операціях з рятування на морі»[6].

Переконавшись, що статус митниці в системі державного управління кожної країни має свої особливості, багато в чому зумовлені історичним досвідом зовнішньоекономічних зв'язків держав, традиціями управління економікою та зовнішньоекономічною діяльністю, структурою системи органів виконавчої влади, а основні відмінності в механізмах державного управління визначаються пріоритетами митної політики, визначають статус і функції митного органу, дослідник подає власну систему класифікації адміністративної підпорядкованості митних органів: 1) міністерства та відомства в складі економіко-фінансової групи (Мінфін, Мінфін, торгівлі та ін.); 2) міністерства адміністративно-політичної групи (МВС, МЗС; державні установи, відповідальні за національну безпеку та ін.); 3) автономний статус. «І. Г. Бережнюк та І. В. Несторишен в дослідженні інституціональних моделей митних органів розподіляють митні адміністрації країн ЄС по трьох інших типах: - митна служба (3 країни), - департамент міністерства фінансів (14 країн) - орган доходів (10 країн), та констатують, що варіант, коли митний департамент як структурний підрозділ певного міністерства, в основному міністерства фінансів чи міністерства економіки, що наділений митними функціями на національному рівні, часто

використовується як традиційна форма функціонування митних органів в системі державного управління. Крім того, вчені підкреслюють, що поряд з об'єднанням у світовій практиці є приклади роз'єднання податкових та митних відомств, - у 2003 році митна і податкова служби Канади були розділені з міркувань національної безпеки, завдяки чому канадська митниця почала приділяти більше уваги охоронній функції» [1, с. 47]. «С. І. Доротич відмічає, що у роки реформ митні органи всіх країн Центральної та Східної Європи, як і України, пройшли через численні реорганізації. У зв'язку із зростанням зовнішньоторговельного обігу і зміною системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності були створені нові організаційні підрозділи, зросло число їх співробітників, ускладнилася система управління» [3, с. 95-97]. Водночас, науковець виділяє та позитивно оцінює трирівневу систему управління митними органами. Період, що передував вступу до Співтовариства, для всіх країн супроводжувався значною модернізацією митних служб, пов'язаною з необхідністю гарантувати організаційну, функціональну та технічну сумісність з аналогічними службами в інших країнах Європейського Союзу. «Перед митними службами країн, що приєднуються, були поставлені завдання по здійсненню точнішого розрахунку стягування митних платежів (за рахунок митних платежів, як відомо, значною мірою формується єдиний бюджет ЄС); підвищенню ефективності митного контролю, посиленню боротьби з контрабандою і митними злочинами; прискоренню експортно-імпортного товарообігу і руху пасажирів за рахунок спрощення митних процедур для добросовісних учасників ЗЕД; підвищенню кваліфікації службовців; посиленню технічної оснащеності митних підрозділів. До моменту вступу до ЄС митні служби країн-кандидатів стали в основному відповідати вимогам ринкової економіки, критеріям і правовим нормам ЄС» [3, с. 95-97].

Розширення Європейського Союзу відбувалося досить стрімко, що вимагало кардинальних змін не лише у функціях

митної адміністрації, а й у її організаційній структурі: митні підрозділи, розташовані вздовж кордонів, які перетворювалися на внутрішні демаркаційні лінії територій країн митного союзу, були ліквідовані або значно скорочені та перепрофільовані. З іншого боку, значно посилювався митний контроль на зовнішніх кордонах. Практично в усіх країнах оптимізовано підрозділи, відповідальні за митний контроль та оформлення, та скорочено штат митних органів. Винятком стала Митна адміністрація Польщі, яка зберегла кількісний склад працівників, але отримала додаткові повноваження у сфері міграційної політики та контролю за легальним працевлаштуванням іноземців.

Гармонізація митних процедур та уніфікація методів забезпечення митної діяльності в країнах Європейського Союзу створили умови для формування подібних (аналогічних) підрозділів у митних адміністраціях. Впровадження автоматизованих систем та уніфікованого програмного забезпечення потребувало формування структурних підрозділів, спеціалісти яких могли б використовувати комп'ютерну техніку; використання уніфікованого тарифу ЄС - спеціалісти з митної класифікації та оцінки та завдання створення статистичної бази Співтовариства щодо митних органів - запровадження підрозділів, відповідальних за збір та обробку даних у кадрових структурах.

Підсумовуючи основні результати проведених досліджень організаційної структури, порядку функціонування та адміністративного підпорядкування митних адміністрацій країн-учасниць Європейського Союзу констатуємо відсутність єдиної моделі організації їх діяльності. Навіть, якщо врахувати схожість завдань і функцій митних органів у країнах Європейського Союзу, інтенсивну гармонізацію митних процедур та уніфікацію принципів управління митною справою, активну модернізацію та реформування митних служб, то вони не є однаковими. У кожній країні митна адміністрація формується (і реформується) з урахуванням встановленого порядку державного управління, історичних умовностей, того,

як формуються державні інститути, і є органічною частиною владного механізму.

Використана література

1. Бережнюк І. Г. Порівняльний аналіз систем управління митною справою в Україні та Німеччині. *Вісник Академії митної служби України*. 1999. № 3. С. 42-45.

2. Регламент (ЄС) № 952/2013 Європейського парламенту і Ради від 09.10.2013 р., який затверджує Митний кодекс Союзу. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2013. L 269. Т. 56. 10 жовтня.

3. Доротич С. І. Механізми державного управління процесами адаптації митної системи України до європейських вимог: дис канд. юрид. наук. Київ, 2010. 225 с.

4. Her Majesty's Revenue and Customs. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-revenue-customs>

5. Structure and services. Federal Public Service FINANCE. URL: https://finance.belgium.be/en/about_fps/structure_and_services

6. Les multiples missions de la douane française. URL: <http://www.douane.gouv.fr/articles/a11602-les-multiples-missions-de-la-douane-francaise>

Самбор М.А.,
*кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції Головного управління
Національної поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради,
професор кафедри правознавства
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Україна і українці впродовж всієї своєї історії демонструють бажання і торують шлях демократичних перетворень і демократичного розвитку державності і народу. Українці вперше ухвалюють одну з найдемократичніших конституцій світу 1710 року (Конституція Пилипа Орлика), яка зберігається у Швеції. Такою ж є Конституція України, ухвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 року, котра отримала схвальні відгуки міжнародних організацій, чим підтвердила багатовікові традиції правотворчості і державотворчості українського народу, його європейську ідентичність та високі ідеали прав і свобод людини. Навіть в умовах широкомасштабної агресії російської федерації, українці боронять свою незалежність і суверенітет як на полі бою, так і у правовій площині, продовжуючи втілення демократичних перетворень із охорони та захисту прав, свобод та інтересів людини.

Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, зазначається у ст. 15 Конституції України [1]. Фундаментальним є принцип, відтворений у ст. 21 Конституції України, за яким усі

люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості, наголошується у ст. 23 Конституції України. Широкий спектр прав і свобод людини, який закріплений у конституційних нормах прямої дії не є вичерпним, що підтверджує природно-правові начала прав і свобод та їх визнання як у національному законодавстві, так і у міжнародному праві. Стамбульська конвенція (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [2]) переслідує мету захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Саме зазначена Конвенція стала поштовхом до змін національного законодавства у сфері протидії домашньому насильству. Адже у ст. 50 Конвенції наголошується на невідкладному реагуванні, запобіганні та захисті від усіх форм насильства. Такі зобов'язання взяла на себе і Україна, зокрема вжиття необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб оцінка летального ризику, серйозності ситуації та ризику повторення насильства здійснювалася всіма відповідними органами для управління ризиком та, якщо необхідно, для забезпечення скоординованої безпеки та підтримки. Конвенція вказує у ст. 52 на нагальні заборонювальні приписи, а саме забезпечення того, щоб компетентним органам надавалися повноваження видавати приписи в ситуаціях безпосередньої небезпеки про те, щоб особа, що вчинила домашнє насильство, звільнила місце проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, на достатній період, та заборонити правопорушнику заходити до місця проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, або контактувати з жертвою або особою, яка знаходиться в ситуації ризику,

зазначається у ст. 52. Про обмежувальні та захисні приписи йдеться у ст. 53 аби такі приписи були доступними для жертв усіх форм насильства. У ст. 55 Конвенції згадується принцип *ex parte* та *ex officio*, тобто проведення розслідування незалежно від того чи жертва відкликає свою заяву або скаргу.

Україна робить все можливе аби національне законодавство відповідало встановленим міжнародними договорами засадам протидії домашньому насильству, як одному з небезпечних для соціальних спільнот правопорушенням, які можуть призводити до індивідуальних тяжких наслідків для жертв, негативно позначатися на соціальних зв'язках та їх розвитку у соціальному середовищі. У контексті сказаного 07.12.2017 законодавцем ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Правозастосовна практика завжди викриває недоліки у правовому регулюванні суспільних відносин, вказує на вектори для удосконалення законодавчого регулювання та вносить свої пропозиції. Не винятком стали норми Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Звісно, приділити увагу усім проблемним питанням правового регулювання навряд чи вдасться, однак, акцентувати на ключових їх аспектах та запропонувати шляхи усунення спробуємо.

Так, домашнє насильство має 4 форми: фізичне, сексуальне, психологічне або економічне. Якщо останні дві форми насильства є підставами для застосування одного виду публічно-правової відповідальності – адміністративної, тоді як з першими двома – фізичним і сексуальним, дещо складніше, оскільки виникає конкуренція наслідків, які можуть мати як кримінально-правове, так і адміністративно-правове підґрунтя. Правозастосовна практика іде шляхом спроб і помилок, на які, зазвичай, вказують судові органи. Однак, виходячи з конституційних принципів, які містяться у ст.ст. 6, 19 Конституції України, суди також мають діяти винятково у

межах та способів, визначених Конституцією і законами України. На що хочеться звернути вагу:

1) максимальна оперативність реагування потрібна, однак чи буде виправданим максимальна оперативність у складенні протоколу про адміністративне правопорушення за ст. 1732 КУпАП (вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування), в умовах, коли потерпіла особа заявляє про фізичне насилля (штовхнув, ударив кулаком, штовхнув ногою, у наслідок чого потерпіла особа упала тощо). На наш погляд, ні. Обґрунтування до цього містяться у ч. 2 ст. 9 КУпАП, де наголошується, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Отже, законодавство дає однозначну відповідь, що складення протоколу про адміністративне правопорушення, розгляд справи про адміністративне правопорушення має бути винятково тоді, коли у події виключено склад кримінального правопорушення.

2) поняття кривдник – це особливий правовий статус, якого особа набуває після того, як визнається винною у вчиненні домашнього насильства. Оскільки вказану категорію справ про адміністративні правопорушення розглядає суд, то і статус кривдника може надати виключно суд. Формувати централізовані бази даних винятково на суб'єктивному сприйнятті уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення осіб, видається, передчасним та з огляду на принцип презумпції невинуватості, передчасним;

3) попередньо сказане стає підставою для того, що взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи можливе винятково після розгляду справи про адміністративне правопорушення у суді, що виключає можливість внесення до будь яких інформаційних ресурсів (баз) даних Національної поліції України, Міністерства

внутрішніх справ України, такої особи із характеристикою чи категорію «кривдник».

4) широкий адміністративний розсуд у справі обмеження права на власність, коли виносять терміновий заборонний припис стосовно кривдника, хоча слід вести мову про можливого кривдника (оскільки такий статус може бути наданий винятково судом), яким встановлюють зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, заборону на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; які (будинок, квартира тощо) є власністю особи, яка притягається до відповідальності, тим самим надаючи такій особі статусу «безхатка», бо небагато знайдеться громадян, які мають у власності 2 і більше житлових приміщень. А якщо у наслідок такого «вигнання», особа, наприклад, загине від переохолодження. Багато говориться про права засуджених і так мало про права особи, яка не визнана судом, як особа яка вчинила домашнє насильство, однак відносно якої застосовуються такі заходи обмеження та тимчасового позбавлення прав і свобод. Безперечно пріоритет безпеки (право на життя, право на здоров'я) постраждалої особи, а тим паче дитини є якщо не абсолютним, однак таким, що має пріоритет над правом власності, однак не слід забувати про такі ж права і особи, яка підозрюється у вчиненні такого насилля. Крім того, слід усвідомлювати й наявність передбачених у законі обмежень у володінні та користуванні правом власності, що відповідатиме сформованим у міжнародному праві принципам «необхідності у демократичному суспільстві» та «визначеному у законі».

5) важливим аспектом є урегулювання відносин із залученням психологів, які можуть сприяти усуненню причин та умов домашнього насильства, які, до речі. Надання таких соціально-реабілітаційних та відновлювальних послуг у найкоротший проміжок часу, забезпечить усунення приводів та підстав для повторних фактів, тоді як репресивний механізм може спонукати особу, яка обвинувачується у вчиненні

насильства (особливо, коли таке обвинувачення ґрунтується винятково на свідченнях однієї особи, яка може прагнути змусити іншого партнера до певних дій чи утримання від них) до вчинення реального насильства.

Насамкінець зазначимо, що ефективне регулювання відносин, які пов'язані із домашнім насильством украї потрібні суспільству і державі, які прагнуть всіляко зберегти життя і здоров'я людини, її права і свободи. Разом із цим, такі заходи повинні мінімізувати негативний вплив на осіб, які не визнані судом, винними у вчиненні правопорушень, сприяти впровадженню відновлювальних механізмів, а також заохочувальних механізмів щодо недопущення особами, які входять до кола, на яких поширюється дія такого законодавства, діянь, які можуть кваліфікуватися як домашнє насильство.

Перелік використаних джерел

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#top> (дата звернення: 08.09.2023).

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 13.09.2023).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

*Слива А.О.,
аспірант,
кафедра філософії та соціальної антропології
імені професора І.П. Стогнія,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ВІТАЛЬНОСТІ НАЦІЇ

Державна ідентичність та вітальність нації – це два взаємопов’язані та взаємообумовлені феномени, які не є трендовими об’єктами вітчизняних наукових досліджень. Однак, на наш погляд, саме ці феномени мають займати центральні позиції в наукових розвідках та аналітичних звітах українських дослідників, адже військовий конфлікт, який вирує на теренах України з 2014 року як гібридна війна, а з 22 лютого 2022 року – як відкрита військова агресія рф, своєю ціллю поставив знищити українців як націю та українську державу як політичне утворення. Тож, актуальним вважаємо розкриття принципів, які мають сприяти більш глибокому дослідженню вказаних феноменів в майбутньому.

Отже, до основних принципів дослідження державної ідентичності та вітальності нації ми віднесли:

1) принцип системності. Розгляд державної ідентичності та вітальності нації як системних феноменів, які складаються з різних компонентів (історія, культура, символи, цінності, комунікація, тощо). Такий принцип передбачає, що науковець має не просто виділити компоненти, а й провести аналіз взаємодії між цими компонентами, а також їх зв’язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем (політичне, соціальне, глобальне). З позиції такого підходу, наприклад, підійшов до держави на початку ХХ ст. Р. Челлен [6].

2) принцип історизму (історичної детермінованості). Даний принцип виходить з положення, що історичні події, етапи державотворення, колоніалізм чи інші великі трансформації

формували сучасні уявлення про державну ідентичність. Вітальність нації також є історично перемінний показником, адже кожна нація проходить певні «критичні точки», коли вітальність падає або зростає.

3) принцип комплексності / мультидисциплінарності. Використання теорій і методів політичної науки, соціології, культурології, історії, психології, антропології. З позиції такого підходу проводиться аналіз символів, наративів (література, медіа), соціальних установ, індивідуальних і групових ідентичностей. Побудовування державної ідентичності та вітальності нації в такому ракурсі відбувається через і в межах дискурсів, з яких можна отримати доступ та проаналізувати те, що сказано, що не сказано, що зроблено, що не зроблено, що «читає» минулі та сучасні дії [4]. Дискурси одночасно продукують й є продуктом практик і знань – взаємопов'язаних і таких, які впорядковують людські стосунки. Дискурси державної ідентичності, таким чином, не стільки посиляються на те, чим нібито «є» суб'єкти чи колективи, скільки продукують їх у процесі визначення меж на основі того, чим вони не є; тобто вони завжди є реляційними [5]. Однак, що найважливіше, дискурси також завжди конституційовані та потенційно оскаржувані. Дискурси державної ідентичності та вітальності нації є результатом безлічі відносин: регіональних, національних, субнаціональних, соціогрупових і міжнародних.

4) принцип компаративного підходу. Дослідження державної ідентичності та вітальності нації різних держав або регіонів дозволяє виявити універсальні закономірності та специфіку. Однак, треба зазначити, що даний принцип має «слабке місце», а саме, поширеною практика є ситуація за якою науковці, відштовхуючись від положення про інститути влади як такі, що відіграють головну роль у конструюванні політики ідентичності, концентруються на варіаціях, на кшталт «консервативна ідентичність», «смертоносна ідентичність» (Amin Maalouf).

5) принцип суб'єктності. Науковці, які дотримуються

даного принципу вважають, що дослідник теж має власну позицію, певну систему цінностей і це може впливати на інтерпретацію ідентичності та вітальності. Тому-то головним є факт – в центрі завжди має перебувати суб'єкт (громадянин / група), який сприймає і виробляє спільну ідентичність та сприяє життєвості/вітальності власної нації, відчуває її, творить або змінює.

6) принцип динамічності (тенденційності / змінності). Ідентичність і вітальність як феномени не є статичними. Відтак, дослідники наполягають на доцільності аналізу змін і чинників (внутрішніх / зовнішніх) цих змін, кризових ситуацій та викликів (наприклад, війна, глобалізація тощо). Ще одним важливим аспектом, який доцільно враховувати, на думку adeptів цього принципу є часова перспектива, тобто як «зараз/тепер», «минуле», «майбутнє» сприймаються. Наприклад, на стику ХХ-ХХІ ст. в закордонних наукових колах набув поширеності тренд щодо переосмислення сутності державності [3] та відстоювання позиції, що держава виникає лише через численні та різноманітні практики, які її матеріалізують у світі та змінюються з часом [8]. І саме в цьому ключі наголошується, що, визнаючи важливість людських практик і дій, більше уваги доцільно приділяти тим людям, які їх виконують та втілюють [1].

7) принцип емпіричності та методичної чутливості. Дотримання цього принципу передбачає збір даних, як кількісних (опитування, індекси, соціологічні панелі), так і якісних (інтерв'ю, аналіз дискурсу, наративів, архівів, символів). Вибір методів має відповідати концептуалізації державної ідентичності та вітальності нації. Так, наприклад, польські науковці Дж. Расіборський та В. Рафаловський у своїй роботі, аналізуючи рівень державної ідентичності в різних країнах Західної та Центрально-Східної Європи, використовуючи порівняльний підхід і емпіричні дані ISS Programme National Identity, дали виразну картину, як виглядає феномен державної ідентичності крізь оптику соціального вимірювання [9].

8) принцип оцінювання та вимірюваності. Згідно цього принципу доцільно визначити індикатори, які дозволять чітко визначити інструменти за допомогою яких можна виміряти вітальність нації та державну ідентичність. З першого погляду це доволі складне завдання, але якщо врахувати, що вітальність це фактично «життєздатність», то наприклад, ми можемо визначити та виміряти такі моменти як довіра до інституцій, рівень патріотизму, участь у суспільному житті, активність громадян на політичних виборах, відчуття безпеки, розвиток мовної практики, прояви культури. Важливо, щоб ці індикатори були порівнянними, валідними, надійними.

9) принцип легітимності та нормативності. Дослідник має враховувати, що державна ідентичність часто має нормативну природу (що «має бути»), а не тільки описову. Вітальність нації також часто пов'язана з очікуваннями, цінностями, нормами, а відтак також передбачає умову «має бути». Таким чином, орієнтуючись на цей принцип доцільно чітко усвідомлювати та розрізняти: як люди сприймають ідентичність / намагаються її підтримувати, і як держава прагне формувати / пропагувати її, чим і сприяє вітальності суспільства і нації. Однак, у цього принципу також є момент, який можна вважати слабким місцем – орієнтуючись на цей принцип науковець може «перетнути межу» і вийти з простору державної ідентичності в простір феномену «rally-round-the-flag» («ефект згуртованості») [2].

10) принцип контекстуалізації (соціально-політичного, культурного, міжнародного контексту). Будь-яка форма ідентичності, а державна не є виключенням, завжди є контекстуальною, мінливою та реляційною, адже процес ідентифікації, через який індивід отримує відчуття співпричетності до великого, водночас є глибоко політичним [7]. Відтак, ведення мови про державну ідентичність та вітальність нації завжди має йти в ключі їхнього розгляду як контекстуально-обумовлених феноменів.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже, передбачаємо, що вказані принципи можуть бути піддані

критиці і, скоріш за все, спростовані досвідом, однак ми спробували дати якомога більш широку їх варіативність і це, на наш погляд, має сприяти кращому і більш різноплановому дослідженню як державної ідентичності, так і вітальності нації. Це, в свою чергу, і є перспективою подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Antonsich M. Rethinking territory. *Progress in Human Geography*, 2011, Vol. 35. Issue 3. P. 422-425. <https://doi.org/10.1177/0309132510385619>.

2. Baker W.D., Oneal J.R. Patriotism or Opinion Leadership?. The Nature and Origins of the "Rally 'Round the Flag" Effect. *The Journal of Conflict Resolution*, 2001, Vol. 45, No. 5 (Oct., 2001). P. 661-687.

3. Brenner N. *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. New York: Oxford University Press, 2004. 351 p.

4. Butler J. *Bodies That Matter: On The Discursive Limits Of «Sex»*. London: Routledge, 1993. 297 p.

5. Connolly W.E. *Identity/Difference: Democratic negotiations of political paradox*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991. 278 p.

6. Kjellén R. *Political Handbooks III. The State as a Lifeform*. A Translation Project. V. 0.1.2. Based on 1916 Swedish edition. URL: <https://dn790005.ca.archive.org/0/items/kjellen/kjellen.pdf>.

7. *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation* / Pile S. and Thrift, N. (eds). London; New York: Routledge, 1995. 416 p.

8. Mitchell T. The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics. *The American Political Science Review*, 1991, No. 85 (1). P. 77-96. <https://doi.org/10.2307/1962879>.

9. Raciborski J., Rafałowski W. State identity in Europe today: Some determinants. *Journal of Public Governance*, 2018, No. 44 (2). P. 5-28. <https://doi.org/10.15678/ZP.2018.44.2.01>

Сухина А.О.,
здобувачка освіти 4 курсу першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності «035 Філологія. Переклад
(англійська мова та друга іноземна мова (китайська))». науковий
*керівник – **Перепада Д.О.,***
к.пед.н., доцент

АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Фразеологізми – це стійкі мовні звороти, що складаються з двох і більше слів і мають значення, яке не можна визначити лише через значення окремих складових. У китайській мові існують різні типи фразеологічних одиниць, серед яких найпоширенішими є ідіоми, прислів'я та приказки. Ідіоми, як правило, складаються з чотирьох ієрогліфів, походять із історичних подій, класичної літератури або народних уявлень і часто застосовуються для вираження думок, почуттів або ілюстрації певних ситуацій. Фразеологія в цілому є важливою складовою мовної системи та носієм культурної пам'яті, відображаючи світогляд, емоції й цінності народу [2, с. 14].

У сучасному мовознавстві не існує єдиного підходу до визначення дефініцій «фразеологізм» чи «ідіома». У різних наукових школах для позначення цього явища використовуються терміни «фразеологічна одиниця», «фразема», «ідіома», «стійке словосполучення» тощо. Попри різницю в термінах, більшість дослідників ототожнюють поняття «фразеологізм» та «фразеологічна одиниця», акцентуючи увагу на їхній відтворюваності й цілісності [8, с. 7-9].

Фразеологізми являють собою готові та стійкі словосполучення, які не утворюються в процесі мовлення як звичайні вільні поєднання слів, а відтворюються мовцем із власного фразеологічного запасу у вже готовій формі, без необхідності їхнього конструювання заново [6].

У сучасному китайському мовознавстві вивчення фразеологізмів залишається актуальною проблемою, що зумовлено специфікою мови. Через відсутність морфологічної системи, властивої європейським мовам, фразеологічні одиниці китайської мови характеризуються незмінністю форми, фіксованим порядком компонентів та складним переносним значенням, інтерпретація якого часто становить труднощі [11, с. 6-7].

До середини ХХ ст. у Китаї окремої науки про фразеологію не існувало, хоча поодинокі дослідження траплялися. Після 1950-х років мовознавство почало активно розвиватися, а з кінця ХХ ст. сформувалася наукова база для комплексного вивчення фразеологізмів і чен'юїв, що стало пріоритетним напрямом китайського та світового мовознавства.

На сучасному етапі одним із головних завдань досліджень у цій сфері є створення надійного підґрунтя для укладання двомовних словників, які б відображали багатство образної семантики та культурно-історичний контекст китайських фразеологізмів. Важливим кроком у цьому напрямі є розробка класифікаційних систем, що дозволяють систематизувати китайські фразеологічні одиниці за різними критеріями, серед яких особливе місце посідає тематичний підхід [9, с. 84-85].

Ще одним важливим критерієм класифікації фразеологізмів є їхнє походження, що дозволяє групувати одиниці залежно від джерела виникнення. Так, фразеологізми можуть походити з класичної китайської літератури, місцевих діалектів або народної мови. Деякі з них мають офіційний характер і використовуються у високому стилі мовлення, інші ж носять розмовний характер і частіше зустрічаються в побутовій мові.

Серед провідних китайських дослідників фразеології варто відзначити Ма Гофаня (马国凡), Ні Баоюаня (倪宝元), Вень Дуаньчжена (温端政), Чжан Чжигуна (张志公) та інших, які зробили значний внесок у систематизацію і опис фразеологічних

одиниць [2, с. 11].

Зокрема, Ма Гофань пропонує розподіл китайських фразеологізмів на п'ять основних типів, серед яких чен'юї (成语) – стійкі словосполучення, що сформувалися внаслідок тривалого використання та мають фіксовану структуру. [12, с. 189]. Чен'юї зазвичай складаються з чотирьох ієрогліфів і вживаються як цілісні одиниці у реченні. Пропонуємо взяти за приклад: «瓜分豆剖» (guāfēndǒufōu) – розділити, розчленувати (дослівно: розрізати кавун, розкрити бобовий стручок); «装聋作哑» (zhuānglóngzuòyǎ) – робити вигляд, ніби нічого не чуєш, набрати в рота води [5, с. 20-21].

Китайські ідіоми посідають особливе місце у мовній системі, адже в них збережено багатовіковий досвід нації. Вони вирізняються образністю, лаконічністю і виразністю, що зумовлює їхнє широке використання як у повсякденному, так і в художньому мовленні. Їх тематика охоплює різні сфери життя – від опису природи й суспільних подій до характеристики людських якостей [1, с. 11-12]. Наприклад, ідіома «狗急跳墙» (gǒu jí tiào qiáng) буквально означає «собака, загнаний у кут, перестрибне через стіну» і використовується для опису ситуації, коли людина, опинившись у безвиході, вдається до радикальних дій, щоб вибратися з неї. Натомість прислів'я – це короткі, лаконічні вислови, що містять пораду або життєву мудрість. Вони часто базуються на здоровому глузді чи досвіді покоління і служать для передачі морального уроку [7, с. 7].

Фразеологічні одиниці китайської мови виразно відображають національну специфіку, уособлюючи особливості світогляду, культурних традицій та цінностей. Важливою ознакою є насиченість китайської фразеології архаїзмами, що, на відміну від європейських мов, становлять значну частину мовного фонду і активно функціонують у сучасному мовленні. Незалежно від походження, ідіоми можуть інтегруватися у речення на рівні повноцінних членів, навіть попри можливу

несумісність із лексико-граматичною структурою контексту [10, с. 5-8].

Згідно з «现代实用汉语词典», 成语 (chéngyǔ) [13, с. 234] визначаються як стійкі словосполучення або короткі речення, що сформувалися внаслідок тривалого вживання. Інші авторитетні джерела, зокрема «Modern Chinese Dictionary» та «A Handbook of Modern Chinese», підкреслюють їхню лаконічність, глибокий зміст і традиційну чотирискладову структуру. Таким чином, чен'юї є найпоширенішим типом китайських фразеологізмів, що активно використовуються як у писемному, так і в усному мовленні [10, с. 8-12].

Їхня роль може розглядатися з кількох аспектів. З погляду суспільного функціонування ідіоми не обмежені певною історичною епохою чи регіоном, а передаються від покоління до покоління та зберігають загальнонаціональний характер. З історичного боку багато виразів походять із класичних джерел та літописів, як ось «负荆请罪» (fù jīng qǐng zuì) – принести вибачення, визнати свою помилку, є символом визнання провини; «守株待兔» (shǒu zhū dài tù) – чекати з моря погоди, сидіти склавши руки, уособлює пасивність й наївні очікування. Такі одиниці зберігають елементи класичної китайської мови, що не функціонують у сучасному «живому» мовленні, але підтримують зв'язок із культурною традицією.

Особливістю китайських ідіом є їхня метафоричність та відсутність прямих еквівалентів в інших мовах, зокрема українській. Вони характеризуються фіксованою формою: значення виразу визначається не значенням окремих компонентів, а всієї структури загалом, наприклад «脍炙人口» (kuàizhì rénkǒu) – те, що подобається більшості, мати велику популярність. Існують також злиті ідіоми, семантика яких втратила зв'язок з первісними значеннями слів і потребує спеціального історико-лінгвістичного аналізу [3].

Вільні сполучення складаються з двох або більше слів і можуть використовуватися окремо, без втрати сенсу. Зв'язані

словосполучення формуються з двох або більше слів, які завжди вживаються разом і не можуть бути розділені, зберігаючи своє значення лише у цілісній формі. Ідіоми мають переносне значення, що відрізняється від буквального змісту складових компонентів, і часто відображає культурні, історичні або моральні уявлення китайського народу. Така класифікація дозволяє систематизувати фразеологічний матеріал та краще розуміти його функції у мовленні [7, с. 7].

Розглянемо види фразеологічних одиниць китайської мови:

1. 谚语 (yànyǔ) – яньюй, або народні прислів'я, являють собою усталені речення, що широко вживаються в усному мовленні. Вони відображають народну мудрість, дають універсальні поради та узагальнюють життєвий досвід поколінь. Правильне використання таких фразеологізмів робить мову яскравою та виразною. Розглянемо такі приклади: «天打鱼, 三天晒网» (Yī tiān dǎ yú, sān tiān shài wǎng) – робити щось з великими перервами, як мокре горить; «不入虎穴, 焉得虎子» (Bù rù hǔ xué, yān dé hǔ zǐ) – для досягнення мети потрібно ризикувати, хто не ризикує, той не п'є шампанське.

2. 俗语 (súyǔ) – суюй, або приказки, є розмовними та поширеними у повсякденному спілкуванні. Вони короткі, лаконічні, часто утворені простими людьми і відображають життєвий досвід та прагнення суспільства. Наприклад: «不作不死» (Bù zuō bù sǐ) – якщо нічого не робити, то помреш, ханьки м'яти, що підкреслює важливість діяльності та саморозвитку.

3. 歇后语 (xiēhòuyǔ) – сехоууй, що являє собою особливу форму фразеологізмів, що складається з двох частин: образної метафори (як загадки) та пояснення, часто з гумористичним або іронічним відтінком. Цей вид використовується для підсилення емоційного впливу на співрозмовника. Візьмемо за приклад «打草惊蛇 – 必须按兵不动» (Dǎ cǎo jīng shé — Bìxū àn bīng bú dòng) – бити траву, щоб налякати змію – варто утриматися від

активних дій і спостерігати за розвитком ситуації»; «狗拿耗子—要看主人手中的棍子» (Gǒu ná hàozi — yào kàn zhǔrén shǒu zhōng de gùnzi) – «Собака ловить щура – успіх залежить від обставин, які не завжди контролюєш».

4. 慣用語 (guànyòngyǔ) – гуаньюнь'юй представляють собою усталені вирази, які використовуються для передавання певного значення, часто відмінного від буквального змісту компонентів. Наприклад: «一马当先» (Yī mǎ dāng xiān) – один кінь перед усіма, вживається щодо людини, яка займає провідну позицію; «口是心非» (Kǒu shì xīn fēi) – уста кажуть одне, серце думає інше, така правда, як камінь плаває, цей вираз описує ситуацію, коли слова не відображають справжніх думок людини [1, с. 13-15].

Найбільш відомими та поширеними серед усіх типів фразеологізмів є чен'юї (成語), які сформувалися внаслідок тривалого використання, мають фіксовану структуру та широко використовуються не лише в Китаї, а й у країнах, що мають культурні зв'язки з Китаєм, таких як Японія, Південна Корея, В'єтнам.

У сучасному Китаї фразеологічний матеріал посідає помітне місце не лише у науковій, а й у навчально-методичній літературі. Масово видаються книги для дітей та дорослих, у яких подаються пояснення до прислів'їв, приказок та чен'юїв. У підручниках китайської мови для іноземних студентів фразеологізми обов'язково включаються до навчальних програм, а в окремих виданнях навіть передбачаються спеціальні додатки, присвячені їх тлумаченню та практичному застосуванню [4, с. 7-8].

Як бачимо, китайські фразеологічні одиниці посідають ключове місце у лексичній системі сучасної китайської мови. Вони зберігають багатовіковий досвід народу, відображають національні традиції та моральні уявлення, а також характеризуються образністю, лаконізмом і фіксованою

структурою. Правильне використання таких одиниць у мовленні та письмі свідчить про високий рівень мовної компетенції, а їхнє вивчення дозволяє систематизувати мовний матеріал та краще розуміти семантичні та функціональні особливості китайських фразеологізмів.

Список використаної літератури

1. Борисенко К. О. Структурні особливості фразеологічних виразів в китайській мові. Київ, 2023. 32 с.
2. Бохан О. Ю. Особливості перекладу авторських фразеологічних виразів з китайської на українську мову (на матеріалі філософських трактатів «Лунь-Юй», «Дао-Де-Цзі», «Чжуан-Цзи» і «Ле-Цзи»). Київ, 2023. 67 с.
3. Велика китайська бібліотека URL: <https://baike.baidu.com/item/%E8%84%8D%E7%82%99%E4%BA%BA%E5%8F%A3/824594>
4. Конюк Я. Ю. Перекладацькі трансформації у перекладі фразеологізмів з компонентами кольору (китайська і українська мови). Київ, 2023. 36 с.
5. Корольова Т. , Стоянова Ю. Ченьюї та особливості їх перекладу. Харбін, 2019. 20-22 с . URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/10921>
6. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
7. Матвійчук, А. В. Фразеологія китайської мови. Київ, 2024. 35 с.
8. Найко О. В. Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць в китайській мові. Київ, 2023. 36 с.
9. Федічев О. Є. «Чен'юй» як найпоширеніший вид фразеологізмів у китайській мові. Українська орієнталістика: збірник наукових праць. 2006. Вип. 1. 84-90 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6395>
10. Шатова М. В. Еволюція використання ідіом і фразеологізмів в інтернет-спілкуванні на китайській мові. Київ,

2024. 32 с.

11. Шкабарня К. С. Семантичні особливості фразеологізмів чен'юй з числівниковим компонентом у сучасній китайській мові Київ, 2023. 37 с.

12. 马国凡. 成语. 呼和浩特: 内蒙古人民出版社, 1978. 343
页

13. 王继洪. 现代实用汉语词典. 上海远东出版社, 2001. 1112
页

Ямпонець П.В.,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ "ВНЗ" МАУП"
Корзаченко О.С.
здобувач вищої освіти, групи 9-24-Б1УБ
Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут
ПрАТ "ВНЗ" МАУП"

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І СВІДОМОСТІ

У сучасному світі штучний інтелект (ШІ) набуває все більшого значення в різних сферах людської діяльності, зокрема в науці, техніці, економіці та культурі. Однак, разом із прогресом технологій виникають нові етичні питання, що стосуються природи ШІ, його взаємодії з людською свідомістю та моральними цінностями. При цьому одним із найбільш актуальних питань є можливість моделювання людської свідомості в штучних системах, що ставить під сумнів традиційні уявлення про суб'єктивність і пізнання. Це своєю чергою вимагає переосмислення основних філософських і зокрема етичних категорій, таких як свобода волі, моральна відповідальність та онтологічна природа інтелекту.

Актуальність останніх досліджень у сфері етичних вимірів ШІ та свідомості зумовлена стрімким розвитком технологій ШІ, що ставить нові питання щодо їхнього морального та онтологічного статусу.

Звідси метою дослідження є з'ясування етичних аспектів ШІ та свідомості.

У контексті такого філософсько-етичного дослідження важливо з'ясувати теоретичні та практичні аспекти функціонування ШІ, а також розглянути його вплив на концепти людської свідомості.

Інтелектуальні здібності людини характеризуються унікальними властивостями, які виявляються у високому рівні складності та гнучкості функціонування, що не дозволяє на сучасному етапі відтворити їх у рамках машинного середовища. Складність людської когнітивної діяльності зумовлена здатністю адаптуватися до різноманітних умов і контекстів, що є надзвичайно важливим аспектом для формування точного розуміння природних механізмів мислення. Однак, попри ці обмеження, наукове співтовариство продовжує інтенсивно працювати над розробкою моделей ШІ, які наближаються до людських здатностей, оскільки ці зусилля сприяють технологічному прогресу та поглибленню розуміння природи самого інтелекту (Стебельська, Федорів, 2019 : 111).

Необхідність подальшого розвитку ШІ вимагає від філософії аналізу нових викликів, які виникають у контексті інтеграції технологій у соціальні структури. Зауважимо, що ШІ змінює наші повсякденні взаємодії, а також відкриває нові напрямки для роздумів щодо його впливу на соціальні та політичні процеси. Зокрема, виникають запитання щодо можливості ШІ впливати на ринок праці, формувати політичні стратегії та трансформувати соціальну взаємодію (Мельник та ін., 2025 : 5).

Крім того, одним із важливих напрямів етичного осмислення ШІ є пошук відповідей на питання, чи здатна машина імітувати людське розуміння і створювати нові форми свідомості. Разом з тим, проблема свідомості в контексті ШІ

стає однією з важливих тем філософських досліджень, оскільки технологічні інновації відкривають нові можливості для вивчення природних і штучних форм самосвідомості. Це ставить питання про межі людської та машинної свідомості та про можливість їх взаємодії чи співіснування в рамках спільної когнітивної парадигми.

Впровадження технологій ШІ в сучасне суспільство є двозначним процесом, що може спричинити позитивні та водночас негативні наслідки, особливо в контексті соціальної нерівності. Одним з основних ризиків є автоматизація праці, яка може призвести до витіснення працівників з низькою кваліфікацією, що посилює соціальний розрив між багатими і бідними. ШІ, здатний виконувати рутинні і повторювані завдання, може значно скоротити робочі місця в певних секторах економіки (Мельник та ін., 2025 : 5).

Варто відзначити, що цей процес трансформації ринку праці вимагає технічних змін та фундаментального переосмислення освітніх систем. Для того, щоб уникнути поглиблення соціальної нерівності та забезпечити конкурентоспроможність працівників, необхідно впроваджувати нові освітні програми, орієнтовані на розвиток навичок роботи з технологіями ШІ, а також на підвищення загальної цифрової грамотності населення. Ці зміни повинні бути спрямовані на створення нових форм освіти, що відповідають вимогам сучасної цифрової економіки.

Водночас важливою складовою цього процесу є стратегія перекваліфікації та адаптації робочої сили до змін, спричинених швидким розвитком технологій. Створення механізмів для підвищення кваліфікації та перекваліфікації на різних етапах кар'єрного шляху дозволить зменшити ризики безробіття, які

виникають унаслідок автоматизації.

Поряд зі змінами в економічній сфері, ШІ ставить перед суспільством серйозні етичні виклики, що вимагають розробки чітких моральних принципів для регулювання його використання. Важливо, щоб ШІ розроблявся в рамках філософії, орієнтованої на благо всього людства, а не лише окремих інтересів або націй. Однак на практиці цьому передуватимуть серйозні труднощі, оскільки сьогодні ШІ активно використовується у військових та спеціальних технологіях, що ставить питання про його моральне й етичне використання (Зелінська, 2018).

Використання ШІ у військових технологіях та спецопераціях є найбільш очевидним прикладом небезпечного застосування, яке може мати далекосяжні наслідки. Однак це лише один з аспектів, де ШІ може бути застосований на шкоду людству. Важливим аспектом є також питання приватності та безпеки даних, оскільки розвиток ШІ здатен створювати нові форми контролю і маніпуляцій, що підривають основи демократичних інститутів. Тому етичне осмислення меж і принципів застосування таких технологій повинно стати важливою частиною розвитку ШІ.

Разом з тим, ШІ визначається як система, розроблена за допомогою програмного забезпечення, здатна здійснювати вплив на навколишнє середовище з різним ступенем автономії. Це дозволяє створювати результати, такі як прогнози, рекомендації або рішення, для досягнення певних цілей, зокрема в контексті цифровізації суспільства. Однією з характерних особливостей ШІ є його здатність обробляти великі обсяги даних і здійснювати операції, які раніше вимагали людського втручання. Інтеграція цих технологій забезпечує формування

нових перспектив для подолання глобальних проблем, але водночас відкриває нові виклики на технологічному, онтологічному та антропологічному рівнях. Поширення ШІ супроводжується виникненням численних проблем, що стосуються кібербезпеки, конфіденційності, а також утворення віртуальної залежності від технологій. Додатково до цього, зростає питання втрати контролю над технологічними протоколами і посилення спостереження, що підриває основи особистої свободи та приватності в сучасному суспільстві. Такі аспекти є предметом глибоких етичних і філософських дискусій, адже вони безпосередньо стосуються питань безпеки, автономії і права людини на контроль над власним життям. Тому, відзначаючи важливість ШІ як рушійної сили для розвитку суспільства, важливо розглядати і його потенційні небезпеки в рамках філософської рефлексії (Нікітенко та ін., 2024 : 76).

У цьому контексті розвиток ШІ викликає також серйозні філософські питання, що стосуються його природи та меж його застосування. ШІ, як нова технологія, може бути сприйнята як можливість вирішення численних проблем людства, зокрема в таких сферах, як охорона здоров'я, енергетика або екологія. Однак, разом з потенціалом для розвитку, виникає і значна небезпека його застосування в небезпечних чи руйнівних контекстах, таких як військові технології чи контроль за людьми. Тому філософське осмислення ШІ стає необхідним та водночас критично важливим завданням для сучасного суспільства. Це осмислення повинне торкатися таких базових аспектів, як моральна відповідальність при застосуванні ШІ, етичні межі його використання та питання, пов'язані з автономією і свідомістю штучних систем (Мельник та ін., 2025 : 7).

Варто зауважити й те, що однією з основних проблем, що виникають у контексті розвитку ШІ, є питання його автономності та відповідальності за прийняті рішення. У випадку, коли система ШІ самостійно здійснює вибір без участі людини, вкрай важливо визначити, хто має нести відповідальність за наслідки цих рішень. Це питання набуває особливої актуальності в контексті таких сфер, як військові технології, автоматизоване правосуддя та медичні рішення, де помилка може коштувати людського життя. Враховуючи це, виникає необхідність глибокого філософського осмислення механізмів моральної відповідальності у відносинах між людиною та технологією, а також у контексті інститутів, що опосередковують використання цих технологій (Дятлова та ін., 2025 : 70).

Одним із центральних аспектів, який потребує уваги, є також алгоритмічна упередженість. Системи ШІ здатні навчатись на історичних даних, які, як правило, можуть містити елементи дискримінації. Це призводить до того, що алгоритми ШІ можуть відтворювати та посилювати наявні соціальні нерівності. Зокрема, питання справедливості в алгоритмічних рішеннях має важливе значення, адже непрозорість таких систем може порушувати принципи рівності та справедливості в суспільстві. Тому проблема прозорості алгоритмів постає як одна з найважливіших: суспільство має право розуміти, за якими критеріями система ухвалює певні рішення та яким чином ці критерії можуть вплинути на конкретні соціальні групи.

Крім того, необхідно зазначити, що сучасні моделі ШІ позбавлені онтологічної суб'єктивності, що є основою людської природи. Відсутність самосвідомості, моральних переживань та цілеспрямованості позначає, що такі технології функціонують

лише в межах визначених алгоритмів, що не допускають виникнення особистісного досвіду чи внутрішніх прагнень. Однак саме здатність виконувати складні когнітивні завдання створює потенційні небезпеки, зокрема десакралізацію людської суб'єктивності, що зумовлює її знецінення у порівнянні з технологічними системами, які можуть виступати як більш ефективні інструменти (Іванова, 2024 : 73).

Зі зростанням потужностей ШІ-ту постає реальна загроза, що у певних когнітивних сферах він може перевищити людину. Це може призвести до ситуації, в якій людина більше не буде сприйматися як центральна цінність, а скоріше як елемент технологічної системи, що діє виключно за заданими функціональними параметрами. Такий розвиток подій потребує серйозного переосмислення традиційних філософських концепцій, зокрема тих, що стосуються суб'єктивності, свободи волі та етики відповідальності. Зміна цих понять може спричинити автоматизацію людських почуттів, думок і етичних виборів, що неминуче призведе до втрати індивідуальності.

Загалом, філософські концепції дедалі більше інтегруються в розробку ШІ, зокрема у контексті етичного і антропологічного супроводу технологічного проектування. Водночас розробка технологій впливає на наші уявлення про людську природу. Ефект когнітивного відображення, що виникає в межах таких систем, призводить до того, що людина розглядається як складова частина цифрового середовища. Цей процес вимагає зсуву від техноцентризму до антропоорієнтованих підходів, що своєю чергою змінюють безпосередньо концепцію людської присутності в інтелектуальному просторі.

Основною філософською проблемою в контексті розвитку

ШІ є також питання щодо можливості або неможливості моделювання людського мислення. Якщо у перспективі буде отримана негативна відповідь на це питання, усі інші дослідження в цій сфері втратять свою значущість. Тому у рамках цієї проблеми дослідники, як правило, орієнтуються на оптимістичний погляд, надаючи позитивні відповіді, а також висуваючи певні докази, які підтримують можливість створення штучного мислення, що в принципі здатне імітувати людський розум (Шевель, 2023 : 67). Проте навіть у рамках цих оптимістичних переконань зберігається нез'ясованим питання реальної природи людської свідомості та її здатності бути модельованою в технологічних системах.

Проблематика морального та свідомого статусу ШІ не є однозначною і викликає численні філософські дискусії. Питання, чи може ШІ володіти свідомістю, тісно пов'язане з розумінням природи свідомості в цілому, методами її дослідження та цілями, які ставляться у цьому процесі. Відсутність чіткої відповіді на питання про свідомість ШІ одразу ставить під сумнів його моральний статус, оскільки виникає проблема визначення того, чи може ШІ переживати біль, емоції або інші феномени, які властиві людському досвіду. Тому підхід, що полягає в усуненні цієї невизначеності, пропонує використання прагматичних філософських аргументів та емпіричних тестів замість теоретичних концепцій свідомості. Цей метод дає змогу обійти складні питання і досягти певного прогресу у визначенні морального статусу ШІ (Козаченко, Брюховецький, 2025 : 110).

Отже з проведеного дослідження етичних аспектів ШІ та свідомості можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, попри значний прогрес у розвитку ШІ, його здатність

відтворити повну складність людського мислення залишається обмеженою, що вказує на необхідність глибшого розуміння природних механізмів свідомості. По-друге, інтеграція ШІ в соціальні структури піднімає важливі етичні питання, зокрема щодо його впливу на соціальну нерівність та ринок праці, що потребує розробки нових підходів до освіти та перекваліфікації робочої сили. По-третє, важливим аспектом є моральний статус ШІ, який вимагає визначення чітких етичних норм та відповідальності за прийняті ним рішення. Крім того, розвиток ШІ відкриває нові пріоритети для переосмислення традиційних філософських концептів, таких як автономія, свідомість і свобода волі, що потребує постійного критичного осмислення в умовах технологічного прогресу. Враховуючи ці чинники, можна стверджувати, що філософське осмислення розвитку ШІ є необхідним для забезпечення етичного використання технологій у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Варипасєв О. М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 7. URL: <https://philpapers.org/archive/KNVGGX.pdf>

2. Дятлова І., Патлайчук О., Ступак О. Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті. Науково-теоретичний альманах Грані. 2025. № 28(2). С. 66-71.

3. Зелінська Д. О. Філософія як ключ до створення штучного інтелекту. Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ИНТУ, Вінниця, 14-23 березня, 2018 р. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20448/4144.pdf>

f?sequence=3&isAllowed=y

4. Іванова О. В. Етичні виклики штучного інтелекту: антропологічний вимір людської суб'єктивності. Актуальні проблеми філології та соціології. 2024. Випуск 51. С. 72-76.

5. Козаченко Н. П., Брюховецький М. М. Машини, що говорять про душу: проблеми морального статусу та свідомості штучного інтелекту. Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії. 2025. Випуск 59. С. 101-112.

6. Мельник Ю. М., Годорова С. М., Шевченко Г. А. Філософське розуміння штучного інтелекту як технології. Філософія та управління. 2025. № 3(7). С. 1-7. URL: <https://www.eu-scientists.com/index.php/fag/article/view/117/111>

7. Стебельська О., Федорів Л. Сучасна філософія свідомості про перспективи створення штучного інтелекту. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 22. С. 111-119.

8. Шевель А. О. Зміна парадигми в філософії науки з появою штучного інтелекту. Актуальні проблеми філології та соціології. 2023. Випуск 45. С. 65-69.

9. Nikitenko V., Voronkova V., Kyvliuk O., Oleksenko R., Suhenko V. Philosophical reflection on artificial intelligence and its impact on the development of society, human, and education. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2024. № 19 (96). P. 67-76.

Roya Mirtaleh Mirtalibova,
*Lawyer of the Baku Territorial Department of the
State Cadastre and Register of
Real Estate Public Legal Entity No. 1
Faculty of Law, Baku State University, PhD in Law
ORCID ID: 0009-0009-5422-1873*

PROBLEMS OF APPLYING THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

This article explores the theoretical and practical aspects of public legal relations between administrative authorities and citizens, emphasizing their significance in ensuring the rule of law, accountability, and protection of individual rights. The study highlights that such relations are not limited to the unilateral exercise of public power but also involve the recognition of citizens as active participants in administrative processes. The analysis shows that the legal framework governing these relations is shaped by fundamental administrative law principles such as legality, proportionality, transparency, and the protection of legitimate expectations.

From a practical perspective, challenges arise due to administrative discretion, insufficient legal guarantees for citizens, and the absence of effective participatory mechanisms. These shortcomings may lead to a weakening of trust between citizens and administrative authorities, creating a gap between legal norms and their real-life application. In Azerbaijan, the evolving administrative legislation provides a foundation for balancing state and individual interests; however, gaps remain in terms of procedural safeguards, accountability mechanisms, and the effective enforcement of administrative decisions.

In comparative legal terms, countries like France and Germany have established advanced models of administrative justice that ensure both efficiency and protection of citizens' rights through

enforceable guarantees, judicial oversight, and institutionalized public participation. Drawing from these experiences, the article argues for strengthening procedural rights in Azerbaijani administrative law, enhancing oversight tools, and improving legal remedies available to citizens.

The research employs methods of comparative legal analysis, systematic interpretation, and normative assessment to identify both the strengths and deficiencies of the existing system, while offering recommendations for reform aimed at fostering more transparent, efficient, and citizen-oriented public legal relations.

Keywords: *administrative law, public legal relations, administrative authority, citizens' rights, legality, accountability, comparative analysis*

Relevance and main directions of the research. The application of the case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) to national administrative practice and legislation has become a pressing issue in contemporary legal discourse. The jurisprudence of the Court shapes not only the interpretation of the European Convention on Human Rights but also establishes standards of legality, proportionality, procedural fairness, and access to justice that directly affect administrative proceedings. For Azerbaijan, as a member of the Council of Europe, the integration of ECtHR principles into domestic law represents both an international obligation and a vital guarantee for strengthening the rule of law and protecting citizens' rights [3, p.332-335].

The relevance of this topic is heightened by the increasing number of administrative disputes that reach the ECtHR and the Court's growing focus on good governance, legal certainty, and effective remedies. Despite the incorporation of certain Convention-based guarantees into the Law on Administrative Proceedings and sector-specific legislation, national practice continues to face challenges such as inconsistent application of proportionality, insufficient recognition of the right to be heard, and weak enforcement of procedural safeguards. These shortcomings limit the

full realization of Convention rights within the administrative sphere and create tension between formal legislative provisions and their practical implementation.

At the European level, comparative analysis demonstrates that many states, including Germany, France, and Estonia, have successfully embedded ECtHR case-law into their administrative justice systems. They achieve this through judicial interpretation, constitutional recognition of the Convention, and institutional mechanisms ensuring compliance. By contrast, the Azerbaijani legal framework often refers to the Convention in abstract terms without providing clear procedural tools for its enforcement. This results in fragmented judicial practice and weak accountability for administrative bodies. The research therefore focuses on clarifying the legal foundations of applying ECtHR jurisprudence in Azerbaijani administrative law, identifying systemic and practical barriers, and proposing reforms to ensure more consistent integration. The objective is to enhance the protection of individual rights, reinforce the credibility of public administration, and ensure that administrative procedures remain lawful, fair, and timely in line with European human rights standards.

The alignment of national administrative practice with ECtHR jurisprudence is not only a matter of international compliance but also a structural guarantee of legal certainty and citizen trust [6, p.93-95]. The effectiveness of this process depends on clear legislative reforms, proactive judicial engagement, and the development of institutional capacity within administrative bodies. Without these measures, the transformative potential of ECtHR jurisprudence risks being undermined, leaving fundamental rights insufficiently protected in practice. The case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) and its application to Azerbaijani administrative legislation and practice represents a matter of critical legal significance. The Court's jurisprudence, interpreting the European Convention on Human Rights (ECHR), establishes binding standards for legality, proportionality, procedural fairness, and legal certainty in administrative actions [1, p.353]. For Azerbaijan, the integration

of ECtHR case-law into domestic law constitutes not only an international legal obligation but also a fundamental mechanism for safeguarding citizens' rights and ensuring the accountability of administrative authorities.

The relevance of this issue is reinforced by the increasing number of administrative cases, the expansion of citizens' procedural rights, and the Court's emphasis on good governance, effective legal remedies, and the rule of law. Although the Law on Administrative Proceedings and sector-specific legislation incorporate certain Convention-based guarantees, practical implementation remains deficient. In particular, inconsistent application of proportionality, insufficient protection of the right to be heard, and weak enforcement of procedural safeguards continue to undermine the full realization of Convention rights within administrative proceedings. Comparative legal experience demonstrates that several Council of Europe member states, including Germany, France, and Estonia, have effectively internalized ECtHR jurisprudence in their administrative justice systems. They achieve this through judicial interpretation, constitutional recognition of the Convention, and institutional mechanisms that ensure compliance and accountability. By contrast, Azerbaijani administrative practice often refers to the Convention in abstract terms without providing concrete procedural tools for its enforcement, resulting in fragmented jurisprudence and diminished administrative accountability.

This research therefore aims to clarify the legal basis for applying ECtHR jurisprudence in Azerbaijani administrative law, identify systemic and practical barriers to its effective implementation, and propose legislative and institutional reforms. The ultimate objective is to enhance the protection of individual rights, reinforce the legitimacy of public administration, and ensure that administrative procedures remain lawful, fair, and timely in accordance with European human rights standards. The proper integration of ECtHR standards into national administrative practice is not merely a matter of international compliance; it constitutes a structural guarantee of legal certainty and public trust. Effective

application requires coherent legislative frameworks, proactive judicial engagement, and institutional capacity-building within administrative bodies. Without such measures, the transformative potential of ECtHR jurisprudence may be compromised, leaving fundamental rights inadequately protected in practice [4, p.58].

The scientific novelty of the research. This research presents a novel and integrated approach to the application of European Court of Human Rights (ECtHR) case-law within Azerbaijani administrative law and practice. Unlike existing studies that primarily focus on abstract references to international law, this study examines the concrete mechanisms through which ECtHR jurisprudence can directly influence administrative decision-making, procedural fairness, and the protection of citizens' rights. The novelty lies in systematically classifying the principles derived from ECtHR rulings according to their legal functions, enforcement mechanisms, and practical applicability in the national administrative framework. The study introduces an original doctrinal interpretation, linking non-compliance with ECtHR standards to potential violations of fundamental rights and legal certainty in administrative proceedings.

Furthermore, the research offers a comparative framework, analyzing Azerbaijani legislation alongside the European Union model and advanced foreign practices, including constitutional recognition of international treaties, administrative silence doctrines, and judicial mechanisms ensuring effective remedy and accountability. An innovative aspect of the study is its proposal for practical integration measures, combining legislative amendments, enhanced judicial oversight, and technological tools such as electronic monitoring of administrative procedures and transparent reporting systems. By merging rigorous legal-theoretical analysis with actionable reform proposals, the research advances both the academic understanding of administrative law and the practical enhancement of legally compliant, timely, and accountable governance in Azerbaijan.

The main content of the research. Public law relations

between administrative authorities and citizens constitute a normative-legal framework regulating the interaction between the exercise of state administrative powers and the protection of individual rights and freedoms. These relations are of paramount importance for ensuring the legality of administrative acts, safeguarding citizens' rights, and maintaining transparency and accountability in public administration. They encompass not only the unilateral actions of administrative bodies but also the mechanisms that guarantee citizen participation, legal protection, and state responsibility. The significance of these relations lies primarily in their role in reinforcing the rule of law, legal certainty, and the protection of fundamental rights. They ensure that administrative decisions are lawful, proportionate, and efficient while balancing state interests with the legitimate expectations and rights of individuals. Public law relations thus serve as a structural guarantee that administrative governance is conducted within a predictable legal framework, enhancing both institutional legitimacy and public trust.

However, in practice, these relations face numerous challenges. The broad discretionary powers of administrative authorities often give rise to risks of misuse and violations of citizen rights. Legal and procedural gaps, unclear or imprecise provisions, and the absence of precise definitions of competences result in delayed decisions, formalistic approaches, and legal uncertainty. Limited citizen engagement in administrative processes, insufficient legal literacy, and complex procedural requirements further hinder effective protection of rights [5, p.400-401]. Moreover, modern administrative challenges—including the adoption of digital technologies and e-government systems—are often undermined by inadequate implementation, weak monitoring, and insufficient institutional capacity. The lack of effective oversight mechanisms, limited access to timely judicial remedies, and inconsistent application of European Court of Human Rights case-law in national practice exacerbate these issues, creating systemic inefficiencies and undermining the protection of fundamental rights [1, p.354].

Consequently, a systematic study of public law relations is essential for both theoretical understanding and practical reform. Analyzing these relations allows for the identification of structural and procedural deficiencies, the development of legislative and institutional improvements, and the enhancement of administrative accountability. The objective of this research is to clarify the legal nature and functions of public law relations between administrative authorities and citizens, to examine the systemic and practical obstacles in their implementation, and to propose reforms that ensure effective, lawful, and rights-compliant administrative practice in Azerbaijan.

The application of the case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) in national administrative practice is of critical importance for ensuring the conformity of domestic administrative law with international human rights standards and for enhancing the rule of law within the administrative sphere [3, p.128]. The jurisprudence of the ECtHR establishes legally binding interpretative principles that go beyond the resolution of individual disputes, creating systemic guidance on legality, proportionality, fairness, transparency, and accountability in administrative decision-making. In the Azerbaijani context, the effective integration of these principles is essential to strengthen citizens' rights protection, prevent arbitrary administrative conduct, and promote public confidence in state institutions.

The relevance of ECtHR case-law derives from its dual function: first, as a normative instrument that clarifies the scope and content of fundamental rights guaranteed under the European Convention on Human Rights (ECHR), and second, as a practical framework that informs the procedural and substantive obligations of administrative authorities. Its application ensures that administrative acts are consistent with the principles of good administration, including the right to be heard, the timely adoption of decisions, the duty to provide reasoned decisions, and the proportional exercise of discretionary powers. These principles act as safeguards against administrative inertia, abuse of power, and violations of legal

certainty, which are often observed in domestic administrative practice.

A notable feature of ECtHR jurisprudence is its emphasis on systemic compliance and preventive effect. The Court consistently highlights the necessity of effective remedies, the adequacy of procedural guarantees, and the proportionality of administrative measures, thereby establishing standards that administrative authorities must incorporate into their decision-making processes. For instance, doctrines such as administrative silence, the right to an effective remedy, and the requirement for reasoned administrative decisions are considered exemplary in promoting both legal certainty and fairness. These doctrines are not merely formalistic; they impose substantive obligations on authorities to act lawfully and transparently while respecting the rights of individuals.

Comparative practice within the Council of Europe demonstrates that the adoption of ECtHR standards contributes to institutional discipline, predictable decision-making, and accountability mechanisms that go beyond formal compliance with domestic law. By applying these standards, national administrative systems can reduce legal uncertainty, enhance procedural efficiency, and strengthen the legitimacy of state action. In Azerbaijan, the selective and inconsistent application of ECtHR principles has limited their practical impact. Therefore, integrating the Court's jurisprudence systematically into national administrative law—through legislative amendments, judicial interpretation, and institutional practices—is indispensable for modernizing administrative governance, ensuring compliance with international obligations, and protecting citizens' fundamental rights in a manner that is both legally robust and practically enforceable.

In conclusion, the application of ECtHR case-law to national administrative practice is commendable and necessary because it provides a coherent legal framework for balancing state authority with individual rights, establishes preventive and corrective mechanisms to avoid arbitrariness, and serves as a benchmark for evaluating the legality, proportionality, and fairness of administrative

action. Its adoption not only elevates the standard of national administrative law but also strengthens the overall integrity and credibility of public administration, ensuring that administrative processes are conducted in strict accordance with the rule of law and international human rights obligations.

The case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) becomes a crucial tool when applied to national administrative practice, ensuring that the state acts in a fair, transparent, and timely manner towards citizens. Two notable cases illustrate the relevance of ECtHR jurisprudence for administrative proceedings.

In *Scordino v. Italy* (2006), the ECtHR held that the failure to resolve a civil claim concerning the expropriation of property within a “reasonable time” violated the applicant’s right to a fair trial. The Court emphasized that prolonged proceedings generate legal uncertainty and infringe upon citizens’ rights. This decision underscores the importance of timely decision-making in administrative procedures and highlights the legal consequences of delayed proceedings [8].

In *ARB SHPK and Others v. Albania* (2025), the Court found that civil claims concerning multiple banks, which had lasted more than ten years, violated the right to a fair trial. The ECtHR stressed that, despite the workload and resource limitations of judicial bodies, the timely conclusion of cases is essential. This ruling demonstrates that administrative authorities’ structural constraints must not compromise citizens’ rights [7].

Applying these principles to Azerbaijan’s national administrative practice is essential. Current legislation and practice reveal challenges, such as prolonged decision-making periods and insufficient transparency and accountability of administrative authorities. Integrating ECtHR case-law into the domestic legal framework can enhance transparency, protect citizens’ rights, and support the alignment of administrative practice with the principles of the rule of law. The cases of *Scordino v. Italy* and *ARB SHPK and Others v. Albania* illustrate the critical importance of timely administrative and judicial decision-making. While these rulings

specifically address the issue of procedural delays, they are indicative of a broader principle established in ECtHR jurisprudence: administrative authorities must act in accordance with the principles of legality, proportionality, transparency, and accountability. The emphasis on “reasonable time” reflects the Court’s concern not only with procedural efficiency but also with the protection of citizens’ substantive rights. Therefore, in addition to addressing delays, the application of ECtHR case-law should inform all aspects of administrative practice, including decision-making quality, access to remedies, procedural fairness, and the prevention of arbitrariness. These cases serve as illustrative examples, highlighting that ECtHR standards are relevant to a wide range of administrative law issues and should be systematically integrated into national administrative frameworks to ensure both legal certainty and effective protection of individual rights.

It is proposed that within each administrative authority, a dedicated unit or department be established to systematically study, evaluate, and monitor the case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR), its interpretative approaches, and the practical possibilities for its application, ensuring that administrative decisions comply with these principles [2, p.28]. This unit would perform a legal expertise function within the administrative body, facilitating the implementation of the Court’s rulings and recommendations across relevant areas of administrative activity. Such a mechanism would enhance the legality, reasoned justification, and respect for citizens’ rights in administrative decisions while preventing arbitrary exercise of administrative powers.

Furthermore, the unit would conduct analyses regarding the application of ECtHR case-law, identifying potential legal gaps and risks in administrative decision-making processes. This would not only strengthen the effective protection of citizens’ rights but also contribute to aligning national administrative practices with European standards. Consequently, such a structure would increase transparency and accountability in public administration while reinforcing legal independence and objectivity within administrative

procedures.

Furthermore, it is proposed that scholars and specialists in administrative law unite to work on a new project aimed at systematically analyzing all administrative case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR) and publishing it in a consolidated, accessible compendium. Such a resource would serve as a reliable reference for judges, administrative officials, lawyers, and researchers, facilitating consistent application and interpretation of ECtHR principles in national administrative practice. The significance of this project lies in addressing the current limited and unsystematic use of ECtHR case-law in domestic administrative proceedings. A consolidated compendium would promote uniform approaches in judicial and administrative decision-making, ensure compliance of administrative acts with international standards, and enhance the legal reliability and efficiency of decision-making processes.

Moreover, this initiative would accelerate the alignment of the national legal system with international obligations, strengthen transparency and accountability in administrative practice, and enhance the protection of citizens' rights. The project represents a significant step both scientifically and practically, as it supports the creation of a systematic and coordinated approach to the application of ECtHR case-law within national administrative law.

It is proposed that, in order to improve administrative proceedings, specialized training and certification programs be established within the national legal framework to systematically ensure the application of ECtHR case-law. These programs would be designed for judges, administrative officials, and lawyers, enhancing their ability to accurately analyze ECtHR precedents, adapt them to national practice, and apply them in decision-making processes. Such an approach would strengthen the legality of administrative decisions and the protection of citizens' rights, while promoting the development of unified legal standards across courts and administrative bodies. At the same time, the creation of electronic monitoring systems within administrative authorities to track the

adoption and implementation of decisions is also recommended. These systems would enable real-time analysis of procedural deadlines, decision quality, and citizen complaints. This mechanism would enhance administrative transparency, ensure proper exercise of powers, and act as a supervisory tool for the national application of ECtHR principles [2, p.27].

Furthermore, it is advisable to establish a unified online information platform managed by scholars and experts in administrative law. This platform would compile ECtHR case-law, international and comparative legal practices, as well as national legislation and court decisions. Lawyers, judges, and administrative officials could utilize this resource both for academic research and practical decision-making, promoting consistent and systematic application of the law and effective protection of citizens' rights. Additionally, the organization of regular conferences, seminars, and training sessions focused on administrative proceedings, citizens' rights, and ECtHR precedents is recommended. These events would facilitate discussion of new approaches, improve practical and theoretical knowledge, and contribute to aligning national administrative systems with international standards. Ultimately, implementing these initiatives would constitute a comprehensive, multi-faceted approach aimed at the development of administrative law, enhancing state accountability, and creating effective mechanisms for the protection of citizens' rights.

Conclusion of the research. In conclusion, the application of the European Court of Human Rights' precedent law in national administrative practice is of critical importance for the protection of citizens' rights, ensuring the legality of decisions, and enhancing the transparency of administrative processes. It is proposed that each administrative authority establish a dedicated unit to study and monitor the application of ECtHR precedents, organize training and certification programs for judges and administrative staff, and create a unified online information platform to systematically compile ECtHR precedents. Additionally, through electronic monitoring systems and regular seminars, compliance with European standards

in administrative practice can be ensured, and citizens' rights can be effectively protected. When applied together, these measures will facilitate the theoretical and practical improvement of national administrative procedures. The following important conclusions may be considered necessary in connection with the conducted research:

- Establishment of dedicated units within administrative authorities: Each administrative body should create a specialized unit to study ECtHR case-law, assess its application, and monitor the compliance of administrative decisions with these principles. This unit would ensure the legality, transparency, and protection of citizens' rights in administrative decision-making.

- Training and certification programs: Regular training and certification programs should be organized for judges, administrative officials, and lawyers to enhance their ability to accurately analyze ECtHR precedents, adapt them to national practice, and apply them in decision-making processes [9, p.233-234].

- Unified online information platform and monitoring system: A centralized online platform should be developed to compile ECtHR case-law, international and comparative legal practices, and national legislation and court decisions, providing a reliable reference for lawyers, judges, and administrative officials. Additionally, electronic monitoring systems should be implemented to strengthen oversight of the timeliness and legality of administrative decisions.

- Regular seminars and conferences: Periodic seminars and conferences should be organized on administrative proceedings, citizens' rights, and ECtHR case-law to enhance theoretical and practical knowledge and support the alignment of national administrative systems with European standards.

- Consolidated codified compendium: All ECtHR precedents related to administrative proceedings should be systematically analyzed, classified, and published in a unified compendium. This would serve as a reliable and accessible reference for judges, lawyers, and administrative officials, ensuring consistent and systematic application in national practice.

Used sources:

1. Aliyev A.İ. Human rights. – Baku: Nurlar Publishing and Printing Center, 2019. – 352 p. (in Azerbaijani)
2. Aliyev Z. European Court of Human Rights. – Baku: AZSEA Publication, 2012, - 232 p. (in Azerbaijani)
3. De Smith, Stanley A., Evans, J. M. De Smith's Judicial Review of Administrative Action, 4th Edition. – London: Stevens & Sons Ltd., 1980. – 450 p. (in English)
4. Frumer M. La Cour européenne des droits de l'homme. – Paris: Dalloz, 2017. – 368 p. (in French)
5. Lambert A. La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme. – Paris: LGDJ, 2017. – 442 p. (in French)
6. Najafgulyev R. Administrative Law. – Baku: Baku Publication, 2024. – 600 p. (in Azerbaijani)
7. The case of ARB SHPK and others v. Albania – 2025. – URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-243249%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-243249%22]})
8. The case of Scordino v. Italy – 2006. – URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-72925%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-72925%22]})
9. Wade, H. W. R., Forsyth, C. F. Administrative Law, 7th Edition. – Oxford: Oxford University Press, 1984. – 600 p. (in English)

Наукове видання

**ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ**

**Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»**

**Соціально-економічна та правова
політика України: виклики сьогодення**

**Збірник матеріалів
III Всеукраїнської науково-практичної
конференції
(4 листопада 2025 року)**

Технічний редактор Захарчук І.В.

Комп'ютерна верстка Захарчук І.В.

Відповідальний за випуск Положенцева К.Л.